

Nadala 2013

Any 47

13 Castells

Fundació
Lluís Carulla

Amb aquesta nadala la Fundació Lluís Carulla felicita les festes i agraeix les aportacions voluntàries de les persones que fan possible la dotació dels Premis Baldiri Reixac d'estímul i reconeixement a l'escola catalana.

La generositat de tants amics ha fet que la dotació dels premis hagi anat creixent any rere any fins a assolir els 100.100 euros de la convocatòria per al curs actual, i els fa els més ben dotats i importants en l'àmbit educatiu.

 Fundació
Lluís Carulla

Fundació Lluís Carulla

Aribau 185 3r
08021 Barcelona
Tel. 93 209 09 48
info@fundaciolluisarulla.cat
http://www.fundaciolluisarulla.cat

Imatges

Cobertes

David Oliete
Concurs de Castells de Tarragona,
7 d'octubre del 2012, Tarraco Arena Plaça.

Interior

David Oliete
Unal Hermanos
Col·lecció Joan Vallès i Figueras
Güixens
Arxiu Colla Vella dels Xiquets de Valls
Jordi Cañameras-Arxiu Minyons de Terrassa
Arxiu Castellers de Barcelona
Arxiu Bordegassos de Vilanova
Joan Ibáñez-Arxiu Castellers de Sants
Ramon Manent
Raquel Tarrés-Capgrossos de Mataró
Francesc Virgili-Colla Jove Xiquets de Tarragona
Josep Martí Sedó-delCamp.cat
Arxiu Castellers de Vilafranca
Eloi Miralles
Joan Pere Viladecans-Generalitat de Catalunya
Revista El Temps
Xavier Capdevila
Col·lecció Jordi Busquets
Josep Anton Esteve
Joan Cuscó
Josep Mesters Hero
Arxiu VINSEUM
Marta Arjona
Vicente Zambrano-Ajuntament de Barcelona
Fototeca.cat-D.Campos
Centre de Documentació Castellera de Catalunya
Arxiu Nacional de Catalunya-Fons Pau Casals
Nicole Florensa-Fundació Apel·les Fenosa
Jordi Vidal
Museu de la Vida Rural

Coordinador de continguts

Jordi Llavina

Producció editorial

Jordi Quer

Correcció lingüística

Esmena correccions

Disseny

Jordi Casas

www.jordicasas.com

Maquetació

Vània Rosell

Impressió

Treballs Gràfics S.A.

ISBN: 978-84-7226-962-0

Dipòsit legal: B. 24123-2013

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny de la coberta, no pot ser reproduïda, emmagatzemada ni transmesa de cap manera ni per cap mitjà (elèctric, químic, mecànic, òptic, de gravació o bé de fotocòpia) sense autorització prèvia de la Fundació Lluís Carulla.

Els editors han fet tots els esforços raonables per tal d'identificar els propietaris dels drets d'autor i obtenir les autoritzacions pertinents. Qualsevol error o ommissió, si es comuniquen als editors, seran degudament reparats.

Nadala 2013

Castells

Fundació Lluís Carulla

Any XLVII

Nadala

20

Diada del primer diumenge
de les festes de Santa Tecla,
Tarragona.

13 Castells

Fundació Lluís Carulla
Any XLVII

Concurs de Castells, Tarragona, 2012.

Continguts

p. 12

**Una aproximació
a la història
dels castells
Pere Ferrando**

p. 22

**L'expansió dels
castells: de fenomen
circumscrit al Camp
de Tarragona,
amb bressol a Valls,
a fenomen nacional
Efren Garcia**

p. 30

**Del nou al deu.
L'eclosió dels castells
en els darrers
trenta anys
Guillermo Soler**

p. 38

**La projecció
exterior**
Xavier Capdevila

p. 46

**La música
dels castells**
Joan Cuscó

p. 58

**La llengua dels
castells: riquesa
del lèxic casteller**
Xavier Brotons

Continguts

p. 68

**La mida del món:
els castells a la
literatura i les arts**
Josep Bargalló

p. 76

**Cronologia
castellera
(1770-2013)**
Raquel Sans

p. 86

**Fundació
Lluís Carulla.
Memòria
de l'any 2013**

Una aproximació a la història dels castells

Pere Ferrando Romeu

(El Vendrell, 1963)

Estudiós i autor de diversos llibres sobre el fet casteller. Membre de l'Institut d'Estudis Penedesencs, forma part del comitè assessor del Museu Casteller de Catalunya, del consell assessor de la revista *Castells* i de l'equip que elabora la Base de Dades Castellera.

En l'actualitat és president del jurat del Concurs de Castells de Tarragona.

Dos tresos de nou amb folre simultanis als inicis de la dècada dels anys seixanta del segle XIX, durant la festa major de Vilafranca del Penedès.

Alçar torres humanes no és cap extravagància puntual en el temps ni localitzada en un punt molt concret del nostre planeta. Mercès a l'actual globalització dels mitjans de comunicació anem descobrint com diverses cultures escampades arreu del món tenen, entre els seus trets identitaris, el costum d'alçar construccions humanes. El Japó, l'Índia, Itàlia, el Marroc, Palestina i, més a prop nostre, diferents llocs de l'Estat espanyol són alguns dels punts on darrerament hem pogut localitzar algun tipus d'activitat

popular en la qual els participants s'emparren els uns damunt dels altres per enaldir la festa que els acull.

Definitivament no estem sols. Ara bé, si aprofundim en el coneixement de totes i cadascuna de les seves realitats, ens adonarem del fet que els nostres castells gaudeixen de tot un seguit de singularitats i característiques que els fan únics. Però ¿com hem arribat a aquest grau d'excel·lència tècnica, d'expansió territorial i d'acceptació dins la nostra societat actual, tan individualitzada? És clar que, tot plegat, és fruit d'una evolució de molts anys, que ha provocat canvis en la mateixa activitat, però mercès a aquestes transformacions els castells s'han pogut adaptar a la societat del moment sense perdre el seu esperit. Per això us convido a fer un viatge en el temps i comprovar tots aquests canvis que s'han produït al llarg dels anys.

Primeres referències: segle XVII

La referència més antiga localitzada, ara per ara, on es parla de construccions humanes a Catalunya correspon a la festivitat de Santa Tecla, a Tarragona, el setembre del 1692, i diu, segons la crònica de l'època, que entre les 49 danses que hi van actuar, n'hi havia una que «formaba una campana puestos sus danzantes de pies unos encima de los hombros de otros hasta rematar en uno solo».

D'aquesta mateixa informació és interessant remarcar l'esment a una dansa d'origen valencià. Tot i que no sabem si és la que va fer l'al·ludida campana, hem d'explicar que una multitud d'estudis han demostrat que l'origen dels castells cal anar a cercar-lo en un ball anomenat «de valencians», una dansa que avui encara existeix en la seva forma primitiva i que consta de diverses coreografies a peu pla i acabades apoteòsicament amb una torre de tres o quatre pisos, a més de bastir diferents pilars en moments determinats de la festa.

El primer esment concret d'aquest ball el tornem a trobar a Tarragona just cinc anys abans que l'anterior notícia, el 1687, i també per Santa Tecla. La seva procedència era la població de Bràfim i constava de

deu membres. És evident que poca cosa es podia fer amb aquest nombre de persones, però les minses construccions que devien alçar apuntaven a la direcció que havia de prendre l'activitat.

Entrats al segle XVIII, les referències al ball de valencians comencen a sovintejar. A dia d'avui n'hem trobat notícies en trenta-cinc anys diferents, escampades al llarg de diverses poblacions: Tarragona, Reus, Valls, la Selva del Camp, l'Arboç, Alcover, el Vendrell, Torredembarra, l'Argentera, Lleida, Vilanova i la Geltrú, etc. Unes localitzacions que, tret d'alguna excepció, ja dibuixen la zona tradicional castellera que havien de conformar les comarques del Camp de Tarragona i el Penedès.

Però el que resulta realment important d'aquestes referències localitzades al segle XVIII és l'aparició de les primeres descripcions on apareixen explícitament característiques pròpies de l'activitat castellera. L'exemple més revelador el trobem en una festa religiosa celebrada el gener del 1770 a l'Arboç, amb la participació de quatre balls de valencians de diferents poblacions, on el cronista destaca el del Catllar, «que féu el castell de sis sostres». A part de l'alçada —que comença a ser rellevant—, cal parar atenció en el fet de voler remarcar l'element casteller per damunt d'altres consideracions del mateix ball.

Els castells van emprendre a Valls una profunda transformació, arraconant les coreografies del ball de valencians, centrant-se exclusivament en el fet d'alçar construccions.

D'aquesta manera es consoliden poblacions receptores d'aquesta dansa, sorgeixen nous balls de valencians en altres localitats i es configura la seva presència en una gran varietat d'actes: festes religioses, visites de personatges notables, festivitats locals, proclamacions reials, etc. La dansa s'havia introduït i havia arrelat en el model festiu de les comarques del nord de Tarragona i del sud de Barcelona, un model propi i consolidat des de feia segles i on la participació de les danses constitueix un dels seus principals actius. En aquest entorn, el ball de valencians es va adaptar amb facilitat.

1801: Entra en escena Valls

El segle XIX s'inicia a la ciutat de Valls amb una gran solemnitat per festejar les seves primeres Decennals, una festivitat instituïda el 1791 en honor de la Mare de Déu de la Candelera, la qual se celebra amb tota esplendidesa cada deu anys, els acabats en 1. La del 1801 era, doncs, la primera després de la seva institució.

La festa fou de les que van fer època: més de cent anys després, alguns testimoniatges orals encara recordaven detalls de la celebració que havien estat transmesos de pares a fills. Entre aquests testimoniatges n'apareix un d'una importància transcendental per a la història castellera. Segons explica, entre els diferents balls contractats n'hi havia un d'Alcover que feia algunes construccions, al qual es van sumar uns quants vallencs perquè aquests castells fossin de més volada. La llavor ja s'havia plantat. Però en quin terreny?

La població vallenca era, a principis del segle XIX, la vuitena de Catalunya en nombre d'habitants, és a dir, posseïa una important massa social. Aquesta societat, però, patia les conseqüències d'una forta divisió ideològica: la «Pandilla Alta», d'idees progressistes, i la «Pandilla Baixa», d'idees moderades, escenificaven les seves diferències en diversos àmbits de la vida local. L'activitat castellera fou un d'aquests àmbits, on la rivalitat entre els uns i els altres va convertir aquesta activitat més o menys festiva en una competició entre les dues agrupacions per dirimir

Primer quatre de vuit carregat de la renaixença, gairebé un quart de segle després del darrer. Colla Vella dels Xiquets de Valls, festa major de l'Arboç, 28 d'agost del 1932.

Primer tres de vuit descarregat del segle xx. Nens del Vendrell a la seva plaça, Fira de Santa Teresa, 15 d'octubre del 1951.

quina era la millor. Havien nascut les dues colles vallenques i la seva inherent rivalitat.

Per poder-se superar, els castells van emprendre a Valls una profunda transformació, arraconant les coreografies del ball de valencians, centrant-se exclusivament en el fet d'alçar construccions, permetent l'entrada al major nombre possible de components, àdhuc la canalla, i, finalment, aportant nous elements tècnics que van permetre imprimir caràcter propi a la manifestació.

A Valls, aquesta evolució –o revolució, segons com es miri– ràpidament va donar els seus fruits en forma d'augment en el nivell de les construccions. Així, el 1819 ja tenim documentats els primers castells de vuit pisos de la història, fets per les dues agrupacions locals, conegudes llavors com la «colla dels Pagesos» i la «colla dels Menestrals», i liderades per dos germans: Salvador Batet Llobera capitanejava els «Pagesos», mentre que el seu germà Josep feia el mateix amb els «Menestrals».

L'expansió de les colles vallenques

Paral·lelament a la progressió de les colles vallenques, veiem com van desapareixent progressivament, o bé van quedant relegats a una presència testimonial, tota aquella corrua de balls de valencians que teníem documentats al segle XVIII. Les poblacions que coneixien els castells mitjançant l'esmentat ball van anar substituint o recuperant gradualment l'activitat casteller a les seves festivitats de la mà de les colles vallenques, que iniciaren d'aquesta manera la seva pròpia expansió territorial.

Les primeres poblacions on els vallenques van exportar la seva activitat foren Vilafranca del Penedès, Tarragona, Vilanova i la Geltrú, l'Arboç, el Vendrell, etc., totes elles coneixedores de les construccions que alçava el ball de valencians. De fet, en totes elles, els vallenques són anomenats encara «els valencians». Aquesta primera expansió es va produir entre els anys 1820 i 1850.

La contractació d'alguna de les dues agrupacions vallenques representava llavors un gran esforç logístic. Ja no es tractava d'un grup més o menys reduït, sinó de

23 de novembre del 1969.
Els Nens del Vendrell
descarreguen a la seva vila
el primer pilar de set amb
folre del segle XX, la prime-
ra construcció assolida amb
la incorporació del folre.

tot un equip de 40 o 50 components format per nens, adolescents i homes de totes les edats. Per fer viable la contractació era imprescindible la implicació d'una part de la població receptora, que encabien a les seves cases els castellers desplaçats durant els dies que durava la festa, donant-los hostatge i menjar. Aquest contacte tan estret entre aficionats i actuant possibilitava la implicació més o menys directa dels primers en els castells que alçaven els segons, ja fos fent pinya o pujant-hi. La història ens ha deixat una bona llista de grans castellers, escampats arreu de la geografia, que no eren vallencs.

Per regla general, els responsables de fer venir els vallencs contractaven una colla o l'altra d'acord amb les seves afinitats, però en alguns llocs amb una forta tradició castellera convivien dos grups d'aficionats que donaven suport a les colles respectives. Serien els casos de Tarragona i Vilafranca del Penedès. En aquesta darrera població, la dualitat i la relació amb els vallencs fou tan intensa i perllongada que durant molts anys les colles vallencs eren conegudes amb el nom de les confraries que les contractaven: la colla dels Pagesos va passar a ser coneguda com la Muixerra, mentre que els Menestrals van ser els de la Roser. Paral·lelament es

va arraconar la denominació «ball de valencians» per descriure els castells i es va introduir, de forma progressiva, el nom de «Xiquets de Valls» a partir del 1849, el primer any en què apareix escrit en els papers.

Primera època daurada

Després del conflicte bèl·lic que va tenir lloc, sobretot al nostre país, entre el 1846 i el 1849, l'activitat castellera entra de ple en una de les etapes més esplendoroses de la seva història, amb l'assoliment del primer castell de nou pisos —el tres folrat— per Santa Tecla a Tarragona, el setembre del 1851, per part de la colla de la Roser.

Progressivament es van anar afegint localitats al calendari castellero, i sorgiren més afeccionats, que passaven a engruixir les colles i possibilitaven als tècnics del moment plantejar-se construccions mai vistes fins llavors, sobretot mercès a la invenció del folre, que va permetre pujar un pis més a aquells castells de vuit que s'havien alçat fins aleshores. D'aquests anys daten els primers castells coneguts actualment com «de gamma extra», com ara el pilar de vuit amb folre i manilles (1858) i el cinc de nou amb folre (1863). Fins i tot, il·lusionat pels vents favorables, algú somia en el castell de deu pisos. Tot i que no hi ha cap evidència que es vagi provar, el cert és que el castell de deu apareix anunciat diversos cops en els programes de festes.

Com ja passava amb el ball de valencians, els castells són requerits per actuar en diferents celebracions i visites de destacats personatges. Malauradament, no podem dir que l'activitat castellera despertés gaire interès entre els personatges il·lustrats del moment, però faltariem a la veritat si obviéssim l'obra d'autors de primera fila de l'època, com ara els escriptors Francesc Pelagi i Briz, Josep Pin i Soler, Narcís Oller, Àngel Guimerà o Manuel Milà i Fontanals, els quals, cadascun dins el seu terreny, van dedicar un espai de la seva obra a l'activitat castellera; o, també, el compositor Anselm Clavé amb la seva composició més popular, «Els Xiquets de Valls».

En la diada memorable de Santa Úrsula del 1981, la colla Joves Xiquets de Valls completava el primer cinc de vuit del segle xx.

Els castells, com tota l'activitat humana, no es van escapar dels diferents conflictes socials que van tenir lloc al llarg de tot el segle XIX. La tercera carlinada, iniciada el 1872 i finalitzada el 1876, va suposar un parèntesi en aquest primer període d'esplendor.

Però quan es va acabar el conflicte, l'activitat castellera es va reprendre encara amb més força. Foren uns anys en què la societat del nostre país vivia un gran progrés econòmic i social. Les agrupacions

vallenques foren conegudes, a partir del 1876, amb els noms de colla «Vella» i colla «Nova»; aquesta darrera, a causa del fet que va restar inactiva durant uns quants anys, fou batejada amb el nom de «Nova», tot recollint el llegat de la Roser, mentre que la «Vella» era la continuadora de la Muixerra.

L'expansió geogràfica va agafar un nou impuls, trencant la barrera de la zona tradicional i arribant a poblacions on mai abans s'havia desplaçat. La sorpresa, tenint en compte l'època, la va donar la Colla Vella de Valls actuant a la ciutat de Saragossa el 1875.

Tot i que en diferents poblacions es conservaven o sorgien noves colles castelleres, com ara Montblanc, Igualada, Tarragona i Barcelona, la lluita per la supremacia continuava centrada en les dues colles vallenques. La dècada compresa entre el 1876 i el 1886 fou novament excepcional. Construccions com el pilar de vuit amb folre i manilles, el cinc de nou amb folre i el quatre de nou sense folre foren les puntes de llança d'un duel apassionant que va tenir com a escenaris les poblacions de Tarragona, Vilafranca del Penedès i la mateixa ciutat de Valls.

De l'apogeu a la davallada

Com se sol dir, tot allò que puja, baixa. Si parlem de castells, aquesta màxima cobra tot el sentit. En plena eufòria castellera van començar a aparèixer diverses opinions desfavorables a l'activitat. Bàsicament, els arguments emprats pels detractors anaven tots en el mateix sentit: situaven els castells dins una societat rural, anacrònica, estancada en el temps i, per tant, contrària al progrés, la civilització i la modernització de la societat. Era el temps de la implantació del ferrocarril, de la industrialització, de l'Exposició Universal de Barcelona del 1888 i de l'intercanvi amb altres països.

A aquest progressiu canvi de mentalitat, cal afegir-hi la greu crisi econòmica que la zona tradicional castellera va patir a partir del 1890 amb l'arribada de la fil·loxera, que va anorrear les vinyes del nostre país, motivant que una bona part

En plena crisi, l'any 1926 va tenir lloc un fet que s'ha demostrat que va ser clau per entendre l'inici de la recuperació del fet casteller: la creació dels Xiquets de Tarragona i dels Nens del Vendrell.

dels seus habitants emigrassin cap a les ciutats on la indústria necessitava mà d'obra. Les colles ja no eren contractades com abans, i el nombre dels seus components minvava.

El jovent se sentia més atret pels esports que van arribar a les nostres contrades: futbol, ciclisme, atletisme, etc. Definitivament, els castells ja no estaven «de moda». Tot aquest cúmul de factors es va veure reflectit a les places. El darrer castell de nou pisos documentat data del 1893. Després es van perdre els castells de vuit, quan el 1908 es va veure el darrer. Finalment, el nivell bàsic dels castells de set —el tres i el quatre— es va mantenir amb moltes dificultats. Fins i tot ara sabem que en alguns anys tampoc no es van poder completar, i es van alçar tan sols castells de sis. El període més crític cal situar-lo entre el 1916 i el 1925.

Els castells anaven desapareixent gradualment dels programes de festes de moltes poblacions. Places amb la tradició de Tarragona, el Vendrell, l'Arboç, Torredembarra, etc., i fins i tot a Valls mateix, van arribar a prescindir dels llegendaris Xiquets de Valls. Tan sols a Vilafranca del Penedès van conservar el seu estatus d'inqüestionables dins el context d'una festa major carregada de tipisme.

En el transcurs d'aquest període de declivi casteller va aparèixer un fenomen

a moltes places on era habitual la contractació de colles castelleres. Els mateixos aficionats que s'encarregaven de contractar les colles i de participar-hi activament es van organitzar per bastir els seus propis castells, estalviant-se diners i aprofitant l'experiència adquirida per no deixar la seva festa local sense actuació castellera, per molt modestos que fossin els castells bastits.

1926: punt d'inflexió

En plena crisi, l'any 1926 va tenir lloc un fet que, amb posterioritat, s'ha demostrat que va ser clau per entendre l'inici de la recuperació del fet casteller. Ens referim a la creació dels Xiquets de Tarragona, al setembre, i dels Nens del Vendrell, a l'octubre.

Aquestes dues agrupacions, que en principi alçaven construccions modestes de sis pisos, van començar a progressar amb certa celeritat. El 1929 totes dues ja havien descarregat el quatre de set. Si tenim en compte que les colles vallenques es movien entre el tres i el quatre de set des del 1908, és fàcil comprendre el seu neguit en veure com dues colles foranes i novelles es posaven al seu nivell en poc temps.

La rivalitat, novament, va tenir un paper transcendental en la recuperació de l'activitat castellera. Aquest cop, però, la competència no provenia dels seus veïns, sinó que arribava d'altres poblacions. La conseqüència d'aquest fet no va trigar a veure's a les places: la Colla Vella de Valls va recuperar el quatre de set amb agulla l'any 1930, després de catorze anys de no veure's, i el cinc de set el 1931, després de vint-i-cinc anys d'haver-se completat aquest darrer.

Pel que fa al nombre de colles, cal dir que a Valls no sempre hi ha hagut dues agrupacions: entre el 1895 i el 1901 van coexistir-ne tres: la Vella, la Nova i la de l'Escolà (una escissió de la primera). Més tard, coincidint amb la creació de les colles tarragonina i vendrellenca, a Valls n'hi hagué una de sola entre el 1927 i el 1929.

24 d'octubre del 1982. Un any després de recuperar el quatre de nou amb folre, la Colla Vella dels Xiquets de Valls carrega el primer tres de nou amb folre a la seva ciutat per Santa Úrsula.

A partir del 1930, fou la Colla Vella val·lenca la que va liderar el panorama amb les esmentades construccions recuperades, a les quals s'afegí el tres de set per sota, el dos de set i el tan desitjat quatre de vuit carregat, tots tres el 1932. Amb el salt als castells de vuit pisos —reflex que la societat tornava a fer costat a les colles—, l'activitat va recuperar una part de la seva antiga esplendor.

A mitjans de la temporada següent, el 1933, es produeix un relleu en el lideratge casteller, que passa a les mans dels rivals val·lencs: la Colla Nova, que consolida el quatre de vuit i corona dues vegades el tres de vuit, un castell que encara no s'havia vist en el que es portava de segle.

Per la seva banda, els tarragonins, que l'any 1932 es divideixen en dues colles,

la Vella i la Nova dels Xiquets de Tarragona, s'estanquen en els castells de set. Al Vendrell l'efervescència castellera els duu a dividir-se, ja l'any després, el 1927, en dues colles, i el 1932, en tres: Caneles, Mirons i Nens del Vendrell. Aquesta darrera fou la que va seguir la petja dels val·lencs, plantant-los cara amb la torre de set, el 1933, i el quatre de vuit, carregat el 1935.

La vitalitat manifesta dels anys trenta reflecteix la popularitat de què llavors gaudia l'activitat castellera: la premsa local dedicava grans espais a comentar l'evolució de les colles; les actuacions eren seguides per una multitud d'aficionats; i el món intel·lectual l'admirava i se'n feia ressò a les seves obres. Com a exemple podríem citar el mestre Pau Casals, gran aficionat que va presidir el jurat dels dos concursos de castells que es van celebrar a Tarragona els anys 1932 i 1933.

La guerra civil i l'estancament

Quan semblava que tots els vents bufaven a favor dels castells, el juliol del 1936 esclata la Guerra Civil espanyola, que talla en sec tota l'activitat i estronca la progressió adquirida fins en aquell moment. Una vegada acabat el conflicte, l'abril del 1939, l'àmbit casteller, reflex de la societat mateixa, es veu sensiblement modificat: de les sis colles existents, en queden tres, una en cada població: Valls, Tarragona i el Vendrell. Pel que fa al nivell, es fa difícil veure el quatre de vuit, que es completa amb comptagotes.

Tan sols l'inici d'un nou episodi de rivalitat va servir per animar el panorama. Per primer cop des de la fundació de les colles val·lenques, una agrupació forana fou capaç d'exhibir una millor actuació que els de Valls. L'any 1945 els Nens del Vendrell aconsegueixen el seu anhelat objectiu d'equiparar-se amb els val·lencs. La resposta dels uns i la rèplica dels altres van donar peu a uns anys similars als viscuts a la dècada dels anys trenta. Entre les fites assolides brilla amb llum pròpia el primer tres de vuit descarregat del segle XX, aconseguit pels Nens del Vendrell el 1951. En aquest context de

bonança iniciat a les acaballes dels anys quaranta, sorgeixen noves colles castelleres: el 1947 Valls recupera la seva ancestral dualitat, i també ho fa Tarragona el 1951; a Vilafranca es funden els seus Castellers el 1948, a l'Arboç els seus Minyons el 1958, i a Barcelona el «Cos de Castellers» l'any següent, el 1959.

Són, doncs, un total de vuit agrupacions. Però vallencs i vendrellencs continuen disputant-se el lideratge. Entre els primers hi va haver un relleu en aquesta lluita: la colla de la Muixerra, que en principi era la que presentava millor forma per competir amb els Nens, va anar perdent intensitat a partir del 1952 en benefici de la Colla Vella, que va agafar el relleu en la cursa cap a la supremacia.

A finals dels anys cinquanta i principis dels seixanta, el panorama casteller presentava símptomes d'un cert cansament, el nivell no progressava, i les actuacions eren cada cop menors. A Valls desapareix la Muixerra, i a Barcelona, el seu «Cos de Castellers». Semblava que, de nou, els castells havien entrat en un nou període de declivi...

L'inici d'una nova època

L'any 1964 es va convocar a Barcelona la primera edició del concurs de castells «Can Jorba», que fou seguida per dues edicions més, el 1965 i el 1966. El fet de celebrar-se a la capital del nostre país va generar una gran expectació i va tenir un ampli ressò a la premsa del moment. Totes tres edicions foren guanyades per la Colla Vella de Valls, però els vendrellencs no van romandre passius: el 1967 carregaven un polèmic pilar de sis que va tornar a fer saltar espurnes entre les dues agrupacions, encetant un nou episodi de rivalitat que havia d'originar la recuperació de construccions mai vistes al segle XX: el pilar de set amb folre —el 1969— i la torre de vuit amb folre —el 1970—, ambdós descarregats pels vendrellencs, i el cinc de vuit —el 1969—, carregat per la Colla Vella. La recuperació dels folres col·locava el món casteller a l'avantsala d'una segona època daurada.

*Imatge de la pàgina anterior:
Els Minyons de Terrassa
inauguren l'era de la gamma
extra carregant la torre de
nou amb folre i manilles
durant la diada de la colla,
el 21 de novembre del 1993,
en pròpia plaça.*

A partir d'aquesta nova cursa entre vallencs i vendrellencs, el món casteller experimenta una expansió territorial mai vista fins aleshores: el 1969 el nombre de colles era el mateix que a la dècada dels anys trenta, però l'any 1980 se'n comptabilitzaven 17, en un àmbit geogràfic impensable fins llavors.

En el terreny social, la dècada dels setanta va suposar la total integració de tots els estaments econòmics i socials del moment, amb la incorporació de col·lectius que fins a aquells anys eren refractaris a l'activitat. Aquesta conjuntura va rebre l'impuls definitiu amb la fi de la dictadura de Franco i l'arribada de la democràcia. A la vegada, aquests nous estaments van permetre la modernització de les colles castelleres en molts àmbits i, recíprocament, van suscitar un nou apropament a la societat: es creen locals, s'adeqüen als aspectes legals, es millora la gestió administrativa i la tècnica, es creen mitjans de comunicació propis, etc. La darrera assignatura pendent es va aprovar al començament de la dècada dels vuitanta amb la incorporació total i sense condicions de la dona dins el funcionament habitual de les colles.

Amb tota aquesta base és fàcil entendre per què, just iniciada la dècada dels vuitanta, es va recuperar el llegendari sostre dels nou pisos. Per Santa Úrsula del 1981,

la Colla Vella dels Xiquets de Valls descarregava en pròpia plaça el quatre de nou amb folre a la primera temptativa. Començava la segona època d'or dels castells.

Durant la dècada dels vuitanta, els castells de nou pisos es van alçar cada temporada, tot i que en comptades ocasions. El 1986 la Colla Jove dels Xiquets de Valls s'annotava el seu primer castell de nou, el tres folrat; l'any següent hi van arribar els Castellers de Vilafranca, i el 1988 es va afegir una quarta colla en aquest selecte grup dels nou pisos: els Minyons de Terrassa, amb tan sols nou temporades a les espatlles, revolucionaren el panorama casteller amb la seva particular forma d'entendre els castells.

Tres i quatre de nou amb folre i cinc de vuit: vet aquí els tres asos que les esmentades quatre colles exhibien per demostrar el seu potencial. Va costar veure'ls descarregats tots tres per una mateixa colla en una actuació. A la fi, la Colla Jove vallenca ho aconseguia el 1992.

Aleshores algú es va preguntar: hem tocat sostre? A les acaballes de l'any següent, el 1993, la pregunta va obtenir la resposta adequada.

La darrera assignatura pendent es va aprovar al començament de la dècada dels vuitanta amb la incorporació total i sense condicions de la dona dins el funcionament habitual de les colles.

L'expansió dels castells: de fenomen circumscrit al Camp de Tarragona, amb bressol a Valls, a fenomen nacional

Efren Garcia

(Esparreguera, 1979)

Impulsor de la informació castellera a la xarxa, va fundar i dirigir el canal informatiu *Falques*, que va acabar fusionant-se amb el *Canal castellers de Lamalla.cat*. Guionista i ideòleg del documental *165 Regent Street*, col·labora com a cronista a l'*Ara*, *BTV* i *Xarxa Ràdio* i és membre de la *Comissió Assessora del Concurs de Castells*.

Si seguiu endinsant-vos en aquestes pàgines, podreu trobar un seguit de determinacions històriques que us ajudaran a entendre l'evolució del fet casteller. Aquest capítol pretén centrar-se en la manera com aquest fenomen va travessar les fronteres per esdevenir el que avui entenem com la pràctica casteller actual.

L'eclosió dels anys noranta no només va servir per esquitxar aquí i allà el mapa amb noves formacions, sinó que va permetre que l'activitat sortís del seu embolcall natural i tradicional i va empènyer-la

a un replantejament forçat del model. Per entendre, però, el que va significar aquest canvi, cal que vegem per un moment l'activitat amb certa perspectiva.

Els castells van néixer i van arrelar al voltant del pla de Tarragona i el Penedès, de manera més o menys exclusiva, durant més d'un segle. Tot i que les comarques centrals van anar important aquesta tradició més o menys regularment, contractant les diferents formacions per animar les seves festes majors amb un toc singular i costumista, al llarg de tot aquest temps

Dos de set dels Bordegassos de Vilanova, festa major de Vilanova, 1978.

la seva acceptació ha passat per diferents estats. De ball religiós a folklore laic, d'activitat professional a amateurisme global, de ritual rural a espectacle modern, el fet casteller ha sobreviscut als temps aprenent a actualitzar-se de manera constant. Els castells sempre han aixecat passions, i tard o d'hora havien d'acabar arrelant en terres foranes. L'emigració i el mimetisme van servir de combustible per iniciar, a poc a poc, una reacció en cadena que va acabar omplint el territori de noves formacions castelleres.

Les cinc colles més antigues que es mantenen actives en l'actualitat van iniciar la seva activitat entre el 1800 i el 1960. La dècada dels setanta va significar l'inici d'un creixement mantingut que portà el món casteller fins a la vintena de colles a les portes dels Jocs Olímpics del 1992. Però va ser a partir d'aquí quan va esclatar l'anomenat boom casteller, que va acabar triplicant el nombre de formacions en els darrers vint anys.

El creixement va ser espectacular, i només en cinc anys, del 1992 al 1997, es van fundar tantes colles com les que romanien actives des dels dos-cents anys precedents. El nombre de colles es va disparar fins a la xifra rècord de seixanta-cinc, registrades a la Coordinadora de Colles Castelleres de Catalunya el 2012, però quin va ser el comburent que va fer que la flama cremés amb tanta força?

Cal que fem un petit repàs històric dels segles XIX i XX per descobrir les diferents dificultats que van impedir el creixement de l'activitat casteller i per detectar el moment en què l'expansió cobra sentit. Catalunya va passar per diferents èpoques convulses que acabaren deixant empremta en el dia a dia de la població. A inicis del segle XIX el país es va veure involucrat en la Guerra de la Independència espanyola o Guerra del Francès. Les tropes estrangeres van entrar a Catalunya el 1808 i es va sostenir una lluita de guerrilles que es va allargar fins al 1814. A mitjan segle, les guerres carlines van dividir el poble

en dos bàndols, i els castells no en van ser l'excepció. Les tres guerres entre liberals i carlistes van ocupar el període comprès entre el 1830 i el 1876, amb els respectius temps d'entreguerres, i una tardana revolució industrial ocupà les vides dels catalans fins al 1914. Del 1936 al 1939, la població va tornar a enfrontar-se a causa de la Guerra Civil espanyola. Tot seguit es va donar el tret de sortida a prop de quaranta anys de repressió, deguda a la instauració del règim franquista (1939-1977). L'escenari dels primers dos-cents anys de la història dels castells no sembla, doncs, haver estat el millor perquè es produís un creixement de l'activitat. Podríem dir que el fet casteller es va limitar a sobreviure als segles XIX i XX, per poder fer l'estirada en plena època de la transició.

Després de quaranta anys de règim totalitari, la societat va recuperar els seus drets i de seguida es van rescatar aquelles icones que havien estat intervingudes durant la repressió. És així com es posa en marxa un moviment associacionista en plena ebullició popular, i els castells ressorgeixen amb força com a màxim exponent en l'aspecte cultural. El fet casteller torna a posar en funcionament la seva maquinària, primer a la zona on era tradicional, i més tard inicia l'expansió. D'altra banda, els castells no trigaren a esdevenir símbol de catalanitat, reunint així dos components importants per al seu creixement definitiu.

Barcelona va servir de plataforma llançadora per a l'expansió territorial: la seva colla degana va ser fundada el 1969 i, ja a finals del segle XX, va esdevenir la ciutat amb el major nombre de colles pròpies. A part d'aquesta excepció, que caldria tractar a banda per la seva condició de capital centralitzadora, el fet casteller s'havia desenvolupat durant dos-cents anys en un espai molt concret de la Catalunya Nova que s'establia entre el camp de Tarragona i el Penedès, i no fou fins al 1979, en plena transició, que va iniciar la ruta cap al nord. Els Minyons de Terrassa, i un any després els Castellers de Terrassa, van ser els primers grans exploradors. Els castells van arribar a Girona, a Lleida i a les Balears el mateix any, el 1995, i a la

Foto de grup dels Castellers de Barcelona en els seus primers anys d'existència.

Dia de la presentació
dels Minyons de Terrassa,
14 de juliol del 1979.

Catalunya Nord el 1997. Fins i tot alguns casals catalans van seguir els passos del boom que s'estava produint a Catalunya per fundar les primeres colles a l'altra banda de l'Atlàntic. Colles com els Bordegassos de Vilanova, fundada el 1972, o els Minyons de Terrassa, fundada el 1979, van abanderar un canvi de mentalitat i van suscitar tota una revolució casteller que acabaria obrint les portes, finalment, al boom dels anys noranta.

El poble tornava a controlar les seves pròpies regnes, i això va afavorir en part una lluita contra allò que era imposat. Després de més de dos-cents anys d'història, els nous castellers van començar a preguntar-se per què no podien fer les

coses a la seva manera. Van qüestionar tot allò que havien après de les formacions tradicionals per cercar noves vies de treball que els permetessin millorar. Els Bordegassos de Vilanova van posar fi a una llarga tradició de Xiquets, Nens i Castellers, emprant una nova variant terminològica per autoanomenar-se. També van posar fi a la gamma de colors tradicionals utilitzats per elaborar les camises i, juntament amb els Minyons de Terrassa, van començar a alleugerir el pes de les estructures.

Si bé la recuperació dels folres als anys setanta va arribar de la mà dels Nens del Vendrell i de les colles vallenques, les aportacions dels Minyons de Terrassa, amb una nova visió dels castells, van permetre que s'evolucionés ràpidament en aquest camp. La seva reformulació va servir per alleugerir l'estructura i, més endavant, va suposar una millora important en la formació d'unes manilles que havien estat inventades, des de la zona tradicional, pels Castellers de Vilafranca. La seva empenta va ser vital per guanyar terreny en els castells que anomenem actualment de gamma extra.

Un altre tret que cal destacar durant la transició és la recuperació de la importància de la dona a la societat. Després dels importantíssims avenços fets als anys trenta, el franquisme va suposar un cop dur per a les files del feminisme. Les noves colles formades a la zona no tradicional van entendre ben aviat la necessitat de normalitzar-ne el paper. Així doncs, la dels Minyons de Terrassa va ser la primera colla a incorporar la dona als troncs dels castells. Durant prop de dos-cents anys d'història, el seu paper en aquest món havia estat gairebé inexistent i excepcional. La seva incorporació a les posicions més compromeses va servir de seguida per alleugerir pes i aportar una sèrie de valors inherents a les dones com l'esperit de sacrifici o la prudència. Va ser gràcies a aquest canvi que els castells van començar a tecnificar-se. El món casteller va passar de la força, el valor i la rauxa a l'equilibri i el seny, i aquesta va ser una de les claus que van possibilitar les noves èpoques de bonança. Les colles tradicionals, geloses que homes i dones compartissin una

activitat tan física com la castellera, no trigaren a emmotllar-se a la nova realitat.

Cal que ens fixem, però, en el model de festa major per entendre més bé l'expansió i el boom casteller.¹ A finals del segle XIX, el procés d'industrialització i l'arribada de la fil·loxera al camp van fer reformular les festes majors, de manera que es va donar entrada a nous costums moderns, com els concerts, l'esport o el teatre, i es va deixar de banda el vessant més folklòric, representat, en aquest cas, pels castells. Durant el franquisme, aquests canvis es van accentuar, i es va arribar a finals dels setanta amb un model festiu tocat de mort, més pensat com a aturada laboral per a l'oci que no pas com a espai participatiu per a la ciutadania.

Els Castellers de Sants en els primers anys de la seva creació, Vilanova i la Geltrú, 1997.

Amb la fi de la dictadura, els nous ajuntaments democràtics van afanyar-se a restaurar el sentit de pertinença de la societat i van trobar en les festes majors un aliat important. Moltes ciutats van apostar per un doble model: reforçar els elements contemporanis (concerts, balls i esport) i importar l'imaginari festiu més tradicional (castells, correfocs o gegants). En poc temps aquesta pauta s'imposà a la major part del territori, generant una important demanda de cultura popular.

Les colles emergents van establir ràpidament el seu propi circuit de festes majors i diades castelleres. Durant els

primers anys del boom no només es dobla el nombre de colles existents, sinó que es triplica el nombre d'actuacions anuals (de les 415 de l'any 1987 a les 1.301 del 1997). En plena eferescència apareix un altre dels elements que van tenir un paper important en la popularització dels castells: els mitjans de comunicació. Les cròniques escrites als diaris sempre han seguit de prop les evolucions del fet casteller i ens han servit durant molts anys per dibuixar una història cada cop més ben definida d'aquesta activitat, però van ser els grans mitjans de masses els encarregats d'empènyer l'expansió en els moments més importants.

La primera retransmissió televisiva d'una diada castellera va tenir lloc el 30 d'agost del 1985. La 2, el segon canal de Televisió Espanyola, que aportava continguts en desconnexió per tot Catalunya, va apostar per plasmar la plasticitat del fet casteller durant la diada de Sant Fèlix. Poc temps després va agafar el relleu Televisió de Catalunya, que va iniciar, a partir del 1991, un seguiment gradual de l'actualitat d'una manera més o menys estable. Així doncs, els castells apareixen a la petita pantalla durant l'inici de l'expansió i s'hi instal·len en ple boom dels noranta. El mecanisme d'acció i reacció d'aquest mitjà va fer possible que la tradició de les torres humanes arribés a totes les llars catalanes just en el moment en què s'iniciava la revolució. L'any 2005, en plena època d'esplendor quant a resultats, es va posar en marxa el programa setmanal *Quarts de nou*, que havia de servir per normalitzar definitivament aquesta sinergia entre la televisió i els castells.

El canvi de segle, però, va suposar una altra gran explosió comunicativa. Els ordinadors personals, que ja havien entrat a la major part de les llars del planeta, es van interconnectar de manera global a través d'internet. La xarxa va allargar els seus tentacles abraçant qualsevol activitat quotidiana, i els castells, lluny de quedar-ne exempts, van trobar-hi una bona plataforma publicitària. Les colles acabaven d'obrir una finestra que els brindava la possibilitat d'arribar al màxim nombre de gent amb un esforç relativament petit. De seguida els correus

Colles com els Bordegassos de Vilanova, fundada el 1972, o els Minyons de Terrassa, el 1979, van abanderar un canvi de mentalitat que acabaria obrint les portes al boom dels anys noranta.

electrònics van substituir les cartes, i les xarxes socials van acabar suposant una eina fonamental per a les formacions castelleres.

El fet casteller va respondre molt bé a la revolució dels mitjans de masses. El 1995 la Colla Jove dels Xiquets de Tarragona va iniciar un dels portals web més importants d'internet (collajove.com), que encara ara es manté actiu i allotja la base de dades castelleres més gran (BDCJ). Els grups de correus, primer, i els fòrums, després, van facilitar la proximitat entre els castellers i van escurçar distàncies entre les colles històriques i les de la nova fornada.

Malgrat aquest creixement vertiginós, els castells no van aturar en cap moment el seu procés de modernització. El 1989 les diferents colles van decidir reunir esforços per vetllar pels interessos comuns i promoure la seva tradició, però sobretot per garantir que totes elles comptessin amb una assegurança que cobrís els riscos implícits d'aquesta activitat. Va ser així com va néixer la Coordinadora de Colles Castelleres de Catalunya, l'ens que aplega a dia d'avui la pràctica totalitat de les formacions i que unifica els esforços per al bé de tota la comunitat. La major visibilitat dels castells va fer créixer la preocupació per la seguretat a l'hora d'enlairar torres humanes, i el 1994 es van organitzar les primeres Jornades de Prevenció de Lesions

Castelleres, promogudes pels Minyons de Terrassa. Als primers estudis sobre la viabilitat de l'ús d'un protector cervical que s'havien fet des de la zona tradicional (Tarragona), els seguien d'altres, com el que proposava l'ús del casc a les diferents posicions del pom de dalt, impulsat en part gràcies a la pressió exercida per una altra colla moderna, els Castellers de Sants. L'any 2009 es va fer un pas endavant provant l'efectivitat dels terres atenuants a l'hora d'assajar castells, i a dia d'avui aquest element ha estat ràpidament adoptat per la major part de les colles del país.

Un altre element modern al món casteller és l'ús de xarxes a l'assaig. A finals dels anys noranta, els Bordegassos de Vilanova van aportar un nou element de seguretat. Van sorprendre gran part del món casteller en provar el pilar de set sense folre emprant una xarxa col·locada a uns quants metres d'alçada, de forma paral·lela al terra. Aquest nou element no només incidia directament en la seguretat del castell durant l'assaig, sinó que possibilitava l'accés a proves importants sense la necessitat d'un gran nombre de gent per voltar-les. La seva adopció va normalitzar-se ràpidament entre les colles modernes, i va passar d'utilitzar-se només en els castells més tècnics (el pilar i la torre) a fer-ho també en els més habituals (tres i quatre).

El fet casteller, en les últimes dècades, havia passat de considerar-se una tradició rural remunerada a un espectacle de masses col·lectiu, i això va trastocar també altres aspectes importants.² Si bé els primers castellers, ara fa més de dos-cents anys, aprofitaven l'aturada estival de les feines del camp per realitzar una gira que els suposava una aportació econòmica considerable, i en algun cas fins i tot indispensable, la nova visió del fet casteller als anys setanta i vuitanta va impulsar un altre canvi essencial per al creixement i l'expansió de l'activitat. Els castellers deixen de cobrar personalment per fer castells, i això possibilita l'ampliació del nombre de participants i de colles. En créixer el volum de les colles, també es transforma l'estructura organitzativa, que, de centrar-se en la figura del cap de

colla, passa a formular-se imitant altres entitats associatives. La presència d'un president, d'un tresorer, i la separació de junta tècnica i social són alguns dels canvis que fan més participatives les colles modernes. Però aquesta expansió afecta també l'estacionalitat de l'any casteller.

Habitualment es determinava que la temporada començava per Sant Joan i acabava per Santa Úrsula. Aquest calendari, com acabem de dir, anava lligat directament a les feines del camp i estava vinculat a les festes majors i les celebracions del Camp de Tarragona i del Penedès; però, en exportar l'activitat a la Catalunya industrial, el calendari es va acabar trastocant del tot. Els castells s'havien establert amb naturalitat a zones sense tradició, i això va obligar les noves colles a adaptar-se al substrat social i festiu existent. La principal novetat fora de la zona tradicional és l'aturada estival. Durant el mes de juliol, però sobretot a l'agost, l'activitat social s'atura per complet i els castells no en queden al marge. Mentre les colles tradicionals intensifiquen la seva temporada a l'estiu, les de nova fornada la divideixen en dos períodes per no entrar en conflicte amb les quasi sagrades vacances laborals.

El model de temporada partida fa que les colles passin per dos moments de

màxims, l'un al juliol i l'altre a final de temporada. Apareixen nous compromisos com el de Santa Eulàlia al febrer, a Barcelona, o el de Sant Medir al mes de març, a Sant Cugat. D'aquesta manera, les noves formacions comencen a donar un valor diferent a diades molt primerenques respecte al calendari tradicional, i això també les obliga a posar-se en forma molt abans. Tot plegat fa que la temporada s'estiri: l'inici s'estableix per Sant Jordi als anys noranta, i al març a començaments del segle XXI. D'altra banda, el segon tram de l'any també s'allarga, fins al punt que en l'actualitat es veuen castells amb assiduïtat fins a finals del mes de novembre.

Si bé la pràctica castellerà parteix d'un sistema mecànic i repetitiu que s'extrapola a la major part de les estructures, l'assaig és la clau del bon funcionament d'un castell. L'arribada de l'activitat a zones no tradicionals fa que les noves colles es plantegin, en part per obligació, un nou canvi. Els Minyons de Terrassa van decidir estirar el nombre d'assaigs als anys noranta. Un segle enrere les colles provaven els seus castells poc abans de cada actuació. El temps va imposar un assaig setmanal, però les noves formacions necessitaven avançar amb més agilitat per posar-se al nivell de les colles tradicionals. Així doncs, van decidir doblar els esforços i implantar un segon assaig. L'èxit de la colla egarenca va servir per imposar aquest nou format al nord, i, amb el temps, les colles deganes també el van adoptar.

La tecnificació castellerà i la competitivitat del segle XXI han tornat a donar un cop de puny sobre la taula pel que fa a la preparació de les colles castelleres, i actualment es porta camí de fer un tercer assaig setmanal. Algunes colles, com la dels Capgrossos de Mataró, fins i tot han apostat per la preparació física dels seus components i, així, han proliferat les sales de musculació o els rocòdroms dins dels locals castellers.

Encara que cerquem una resposta directa, no podem determinar sense caure en la parcialitat quins elements ha aportat l'expansió del món casteller i quins han estat fruit de la seva constant actualització. A les dècades dels vuitanta i els noranta,

La primera retransmissió televisiva d'una diada castellerà va tenir lloc el 30 d'agost del 1985. La 2, el segon canal de Televisió Espanyola, va apostar per plasmar la diada de Sant Fèlix. Poc temps després va agafar el relleu Televisió de Catalunya.

Xarxes d'assaig,
Capgrossos de Mataró.

les colles novelles van emmirallar-se en les de la zona tradicional per aprendre. Amb el pas del temps van posar el seu propi rumb deixant-se de l'immobilisme tradicional, i això va comportar una època de grans canvis. Avui les colles de la zona tradicional miren al nord amb tanta naturalitat com ho havien fet les de nova fornada pocs anys enrere. El paper de la Coordinadora de Colles ha servit per fixar un camí comú, i això ha permès homogeneïtzar el creixement i les innovacions.

Tot i que encara no tenim la perspectiva suficient per avaluar el moment actual dels castells, l'aparició sobtada d'una gran quantitat de colles en gestació fa pensar que aquest món pot seguir creixent i que ho tornarà a fer en un futur no gaire llunyà pujant els esglaons de dos en dos.

Les diferents fluctuacions del creixement casteller s'estanquen entre els anys 2002 i 2007. A les portes d'una crisi econòmica global torna el ressorgiment de la nova llavor. Apareixen vuit noves colles fins al 2012 i es tanca l'any amb un rècord d'estructures realitzades (més de 9.300 castells). El reconeixement dels castells fet per la UNESCO com a Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat, la crisi, el creixement del sentiment catalanista, el salt dels castells a les universitats i la immediatesa i proximitat de les noves xarxes socials, entre d'altres carburants, fan créixer una nova flama. L'any 2013 comença amb una dotzena de formacions en gestació, una xifra mai vista en una sola temporada i que fa albirar un nou boom casteller.

Notes

1 Vegeu BARGALLÓ VALLS, Josep: *Un segle de castells: de 1900 a 2000 en dades*. Valls: Cossetània, 2001.

2 Vegeu SOLER GARCÍA DE OTEYZA, Guillermo: *Revolució o reforma. El canvi en el model de colla casteller a Tarragona*. Valls: Cossetània, 2009.

Del nou al deu. L'eclosió dels castells en els darrers trenta anys

**Guillermo Soler
García de Oteyza**

(Tarragona, 1974)

Llicenciat en Periodisme i en Antropologia.

Ha informat de castells a El Punt,

Televisió de Catalunya i a diversos llibres

d'aquesta temàtica. Des de l'any 2009

és gerent de la Coordinadora de Colles

Castelleres de Catalunya.

Celebració del quatre de nou amb folre descarregat per la colla Vella dels Xiquets de Valls, 25 d'octubre del 1981, Plaça del Blat, Valls.

«El castell és altíssim, ja passa del balcó de l'ajuntament en alçada... És espectacular a més no poder, però també és difícilíssim... Silenci a la plaça, silenci a tot arreu menys als cors.» No només les paraules, també la veu de Lluís Figuerola transmetia clarament l'emoció d'un moment irrepetible. No n'hi havia per a menys, ja que el món casteller havia entrat en una veritable dimensió desconeguda en el moment que havien sonat les gralles d'aquell intent de quatre de nou amb folre. Era el 25 d'octubre del 1981, i Figuerola, juntament amb el seu company Enric Pujol, retransmetia

la diada de Santa Úrsula des de la plaça del Blat de Valls.

Era una actuació que havia esdevingut històrica des de la primera construcció aixecada, ja que la Colla Joves Xiquets de Valls havia descarregat el cinc de vuit, una altra d'aquelles construccions que no es veien des del segle anterior. Però, sens dubte, l'expectació que va omplir com mai la plaça es devia sobretot a l'anunciat intent de quatre de nou dels rivals, la Colla Vella dels Xiquets de Valls, que van encarar a continuació. Cal fer un esforç per entendre què suposava, en aquell moment,

L'inxaneta fa l'aleta del quatre de nou amb folre de la colla Vella dels Xiquets de Valls, amb el carrer de la Cort ple d'espectadors, 1981.

un castell de nou pisos: n'hi havia referències escrites, hi havia els testimonis dels que els havien viscut —com a espectadors o fins i tot com a autors— transmesos a la generació següent en forma de relats orals. Però el cert és que el 1981, a la plaça del Blat, no hi havia ningú que hagués vist castells de nou amb els seus propis ulls,¹ i aquestes construccions més aviat pertanyien a la dimensió de la llegenda.

L'intent de quatre de nou de la Vella, però, no sorgia del no-res. El cap de colla, Guillem Bartolí, ja l'havia anunciat com a objectiu a finals de la temporada anterior, i al llarg de tot el 1981 els rosats van mirar de fer el màxim de quarts de vuit, procurant especialment de rebaixar de pes l'estructura.² Paral·lelament, Francesc Piñas, responsable de pinyes i folres de l'agrupació, mirava de resoldre una part fonamental de l'equació: com dissenyar la segona base de suport, el folre, que aleshores només es feia servir en una altra construcció, el dos de vuit. Piñas va optar per una solució que en diríem «de compromís»: conscient que no era l'òptima, però sí la més factible en aquell moment, va prescindir d'agulles i crosses, i en canvi va col·locar quatre homes al folre —se'ls va acabar coneixent com a «guillotines»— que

suportaven sobre les espatlles els braços dels segons, per tal que no es desequilibrassin. Quan deu dies abans de Santa Úrsula la colla va col·locar sisens a l'assaig, molts van creure que la proesa era factible.

Ningú, però, en podia estar totalment segur. «Sent sincer, haig de dir que el dejuni vaig anar a sopar a un restaurant i allà vaig trobar-me un aficionat de la Colla Vella que em va dir: “Què, demà?” “Demà a descarregar-lo.” “Però no firmaries carregar-lo?” “I tant!”, vaig respondre, perquè no se sap mai què pot passar», recorda Bartolí. «Jo creia que el faríem, però la veritat és que no em pensava que el descarreguéssim. I per l'altre cantó sempre tens la por. Tot i que s'havia preparat molt, un castell d'aquesta magnitud sempre és una incògnita», corrobora Piñas.

A plaça, però, res no va fallar i, després d'un primer peu desmuntat, el castell es va anar aixecant pis a pis sense gaires complicacions. Ramon San Nicolás, que era un dels terços, apunta: «Vam pujar allà dalt i no semblava que fos un quatre de nou, semblava que fos un quatre de set, allò.» I des d'un dels balcons de la plaça, Lluís Figuerola ho narrava amb més emoció que dades: «Senyores i senyors, ja està... Falta l'inxaneta, el castell ni es mou... [Pausa] Ja està!!! Amics oients: quatre de nou, un quatre de nou carregat i potser es descarregarà!» Figuerola l'encertava, perquè, malgrat que un dels pilars sí que va patir, el castell es va completar enmig de l'eufòria d'una plaça del Blat lliurada a la gesta dels castellers i amb els membres de la Joves, els rivals, aplaudint, com abans els rosats havien aplaudit el cinc de vuit dels vermells. A plaça, un dels comentaris més habituals, especialment entre els aficionats i els castellers més veterans, era: «Ara ja em puc morir!»

Malgrat l'aparent facilitat amb què s'havia completat la proesa, els registres dels anys posteriors confirmaren el caràcter extraordinari de la fita: tot i que la Vella va tornar a carregar el quatre de nou en diverses ocasions al llarg dels anys vuitanta, i també la Joves i els Castellers de Vilafranca el coronaren, no fou fins al 1990 que es va tornar a veure completat, aquest cop a càrrec dels vilafranquins.³ Bartolí i Piñas assenyalen alguns dels elements que van

Els integrants de la colla
Vella dels Xiquets de
Valls assajant el quatre
de nou amb folre, 1981.

portar a l'èxit aquell primer intent: una preparació específica intensa al llarg de tota una temporada, la màxima concentració de tots els implicats en l'execució i una canalla excepcional, entre d'altres.

Disset anys després, el 22 de novembre del 1998, el món casteller va viure una altra fita que marcava un abans i un després i que va arribar acompanyada de tots els ingredients que un bon guionista hauria fet servir per amanir un thriller casteller de final incert, inclosa la lluita contra la meteorologia i contra l'infortuni més inesperat. Una gesta precedida, a més, de la cursa entre dues colles per ser la primera a fer el cim. Les dues agrupacions eren els Minyons de Terrassa i els Castellers de Vilafranca, i el premi a conquerir, el primer castell de deu pisos de la història.⁴

Marc Roura, cap de colla dels Minyons de Terrassa, havia marcat el tres de deu amb folre i manilles com a objectiu de la temporada ja en l'assemblea inicial. Estava convençut que era factible, malgrat que no es tenia constància que s'hagués provat mai al llarg dels dos-cents anys d'història casteller: «A l'estructura del tres només calia fer-li un parell de retocs: la canalla la teníem fineta, el tronc ens venia rodat de l'any anterior..., de manera que el problema era posar-lo allà dalt, muntar unes manilles que ningú no sabia com s'havien de muntar. Però si aconseguies lligar tres assajos bons, el podies portar a plaça.» Aquesta convicció va fer que els egarencs provessin el castell ja per la festa major, a inicis de juliol, i després d'uns assajos multitudinaris, però sense èxit.

Els Castellers de Vilafranca —que dos anys enrere havien temptejat el quatre de deu— també volien ser els primers a fer una aleta de deu pisos. Per Sant Fèlix, l'intent de tres els va caure amb setens col·locats. Per Tots Sants, l'1 de novembre, es van quedar a tan sols un instant de carregar-lo. I llavors Francesc Moreno «Melilla», el cap de colla, va fer quelcom ben inesperat i va proposar tornar-hi malgrat que, en principi, havien acabat la temporada: «Buscàvem ser els primers a fer-lo, havíem estat a punt i teníem la sensació que se'ns escapava dels dits. De manera que vaig demanar a la colla i a

l'afició que fessin un esforç més i busqués-sim una darrera oportunitat.» I així, el 15 de novembre —era Sant Albert—, sols a la plaça de la Vila i al segon intent, sí que van aconseguir carregar-lo.

Com van encaixar els Minyons, que tenien previst de provar el tres de deu a la seva diada, una setmana més tard, aquest «avançament per la dreta»? Diu Roura: «El que és evident és que nosaltres no ens vam inventar cap diada per fer-lo... Sí que et xafa la guitarra que algú el faci abans que tu, però al mateix temps ens va demostrar que es podia fer i que havíem d'anar a descarregar-lo.» El dia 22, però, no podia arrencar amb pitjors auguris: fred rècord, a l'entorn dels zero graus, i un plugim que gairebé era neu. «La sensació aquella que et llevés al matí i està mig nevant, vas a la plaça a fer el teu Vichy i el frankfurt i penses: "Mare meva!" Els Castellers de Barcelona que truquen preguntant si han de venir, que tenen un pam de neu. I agafar el telèfon i començar a trucar a tothom per dir-los que la diada no se suspèn», recorda Roura. «Després, el que va passar a plaça va ser impensable», afegix Nani Matas, que era el cap de pinyes, «jo encara avui en dia no m'ho explico.»

Tres de deu amb folre i manilles descarregat pels Minyons de Terrassa, 22 de novembre del 1998, Plaça Vella, Terrassa.

Moment d'eufòria dels Minyons després de descarregar el tres de deu, 1998.

«Jo anava a segons», continua Matas, «i de sobte deixo de sentir les gralles. Les gralles han parat, però jo continuo tenint tot el pes a sobre, el pes no surt. I penses: “Aquí està passant alguna cosa molt grossa que no puc ni imaginar què és.”» Amb tot el castell a dalt, amb la plaça a punt de celebrar-lo, l'enganeta rellisca en la darrera passa i es despenja, mentre la resta de la construcció resisteix el cop. Intent desmuntat. Per esforç i mèrit, els Minyons han descarregat el tres de deu. Però la realitat és que han fet un intent desmuntat.

Després de comprovar que la nena estava bé, Roura va decidir de tornar-hi, tot i que amb una altra enganeta. Fer un segon intent d'un castell com el tres de deu, però, no era fàcil, com explica Matas: «Recordo que vaig baixar totalment reben-tat. Tot just agafo aire, i el cap de colla em toca i em diu: “Prepara't, que en cinc minuts el repetim.” En aquell moment em va semblar una incongruència. Vam tenir entre vuit i deu baixes al nucli principal del castell, gent que no podia més, que no s'hi veia amb cor, i que vam haver de substituir amb altres castellers que no l'havien assajat allà.»

El tres de deu va pujar ara amb canvis obligats, amb el desgast del primer intent, més mal quadrat de mides i amb més bellugueig, però també amb una convicció i una ràbia superiors per part de tots els Minyons. I, aquest cop sí, els malves aconseguen descarregar el primer castell de deu pisos de la història. Josep Antoni Falcato, fundador de la colla i que pujava al pis de quarts, recorda tota la baixada acompanyada de «molts aplaudiments»: «Molta estona i molt forts. Potser el cop que he sentit aplaudir més un castell a Terrassa.» No n'hi havia per a menys.

Com en el cas del quatre de nou de la Vella, els anys posteriors van donar més valor a la fita, a mesura que es comprovava la immensa dificultat de descarregar el castell de deu: només ho van tornar a fer els mateixos Minyons, el 2002. Encara més, perquè a diferència del quatre de nou —que al llarg dels anys noranta va arribar a ser un castell relativament dominable per les colles més destacades—, gairebé quinze anys més tard el tres de deu continua sent una bèstia molt lluny de domesticar.⁵

Dos de nou amb folre i manilles dels Capgrossos de Mataró, Tots Sants, Vilafranca del Penedès, 2010.

El quatre de nou descarregat per la Vella de Valls el 1981 i el tres de deu igualment completat pels Minyons de Terrassa el 1998 són dues de les fites principals del món casteller contemporari. Sempre es podrà discutir si són les més rellevants, però sens dubte al valor intrínsec que tenen se li afegeix el valor simbòlic que va suposar, per al món casteller, poder pujar un pis més: del vuit al nou, i del nou al deu. Aquests dos castells i les seves circumstàncies, a més, ens permeten traçar una sèrie de dades comparatives que ens expliquen, en bona mesura, l'evolució del món casteller en els darrers trenta anys (atès que el món casteller del 1998 ja era molt similar al que estem vivint avui en dia).

Hi ha, en primer lloc, la diferència mateixa de nivell entre ambdós castells, òbviament. Entre el quatre de nou i el tres de deu hi ha un salt qualitatiu notable cobert en només disset anys. D'alguna manera, el quatre de nou suposava començar l'equiparació entre el nivell contemporani i el de la mítica època d'or dels castells (1851-1893), mentre que la consecució del tres de deu era la certificació que el present ha superat les fites del passat, a mesura que s'anaven recuperant les grans construccions del nou-cents

(el cinc de nou, el pilar de vuit i el quatre de nou sense folre) i se n'afegien de noves.

Aquest procés fou en principi lent, ja que no va ser fins al 1992 quan la Joves de Valls, al Concurs, va aconseguir descarregar en una mateixa actuació els tres castells que, al llarg de tota la dècada anterior, havien format el sostre casteller: el tres i el quatre de nou folrats i el cinc de vuit. L'any següent, els Minyons de Terrassa trencaven el sostre amb un castell inèdit, el dos (o torre) de nou amb folre i manilles (21-XI-1993), i obrien la llauna d'una progressió, ara sí, acceleradíssima. Al dos de nou, els Minyons hi afegien també el cinc de nou (carregat el 24 de setembre del 1995). Tots dos castells els va completar per primer cop la Vella de Valls: el dos el 23 d'octubre del 1994, i el cinc, el 27 d'octubre del 1996. Per la seva banda, els Castellers de Vilafranca recuperaven el pilar de vuit amb folre i manilles (carregat el 31 d'agost del 1995 i descarregat el 28 de setembre del 1997) i s'inventaven el quatre de nou amb l'agulla (carregat l'1 de novembre del 1995 i descarregat just un any després). Tot just algunes setmanes abans dels primers castells de deu, els Minyons revivien el que probablement era el castell mític del segle XIX, el quatre de nou sense folre (25-X-1998). La «febre» encara va continuar després del tres de deu (el 1999 es van recuperar el dos de vuit sense folre i el tres de vuit aixecat per sota), i, de fet, l'ampliació del repertori anomenat «de gamma extra» (el de màxima dificultat) ha arribat als nostres dies amb la creació de noves estructures com el dos de nou sense manilles, el tres de nou amb l'agulla o el set de nou.

Una altra diferència clara entre el quatre de nou i el tres de deu és l'escenari i els protagonistes. El quatre de nou es descarrega a la plaça del Blat de Valls, definida recentment de forma encertada com el «quilòmetre zero del món casteller», en el marc d'una de les cites més tradicionals del calendari (la diada de Santa Úrsula), i a càrrec d'una de les colles locals, que poden remuntar les seves arrels a inicis del segle XIX. El tres de deu es descarrega a Terrassa, ben lluny de l'àrea tradicional casteller, en una «diada de colla»

(nou model d'actuació desvinculada del calendari festiu) i a càrrec d'una colla que amb prou feines feia les primeres passes quan la Vella completava el quatre de nou. La contraposició és clara: no vol dir que Valls o l'àrea castellera més tradicional hagin perdut el protagonisme, però en tot cas ara és compartit i el món casteller es presenta infinitament més plural. El 1981 amb prou feines hi ha una vintena de colles; el 1998 el nombre s'ha triplicat. El 1981 els castells són encara una activitat bàsicament d'àmbit local (Camp de Tarragona i Penedès); el 1998 ja són una activitat d'àmbit nacional.

No és només que hi hagi més colles, o que siguin en un territori geogràfic més ampli: és que tampoc no són el mateix tipus de colla. El 1981, la Colla Vella està immersa en un procés de modernització, de canvi de model: ja fa alguns anys que els seus castellers no cobren; la colla s'està obrint a sectors socials que fins ara li eren aliens; a nivell organitzatiu, es passa del cap de colla com a responsable únic a

uns equips més amplis i especialitzats... El 1998, aquest nou model —del qual els Minyons, colla trencadora en molts aspectes, van ser uns dels principals impulsors— està plenament consolidat.

Amb el model de colla més modern, les agrupacions també incrementen notablement els seus efectius. El 1981, la Vella tenia uns 220 castellers en total, una quantitat amb prou feines justa per plan-tejar-se un castell de nou pisos. El 1998, les colles principals mouen habitualment més de 300 i 400 castellers en les diades importants. Un castell com el tres de deu necessita una massa a l'entorn de 600 persones, la qual cosa va obligar a fer mobilitzacions impensables vint anys enrere, tant pel volum de persones buscades com pels mètodes utilitzats: així, els Castellers de Vilafranca, per tal de convocar l'intent del 15 de novembre (amb la temporada oficial acabada i en una diada inventada) van repartir 400 cartells i 9.000 fulls volants, mentre que els Minyons van arribar a sortejar un viatge a les Canàries entre els assistents als assajos previs a la festa major.

Una altra diferència notable és que quan diem que la Vella, el 1981, tenia 220 castellers, estem parlant exclusivament d'homes, mentre que el tres de deu del 1998 el corona una nena, amb altres dones repartides pel tronc i el peu de la construcció. Justament els Minyons havien estat pioners en la incorporació de la dona a l'activitat castellera, que a primers dels anys noranta pràcticament ja estava generalitzada. En aquest cas, parlem d'un canvi de caire social, però que també té unes conseqüències tècniques claríssimes: sense la participació de dones en posicions clau (als pisos superiors del tronc i al pom de dalt, al nucli del castell com a crosses), és més que probable que mai s'hagués arribat a fer un castell de deu pisos.⁶

Curiosament, tant el primer castell de nou del segle xx com el primer castell de deu de la història (en aquest cas, el carregat pels Castellers de Vilafranca) van aparèixer fotografiats a la portada de *La Vanguardia*, però les coincidències en el tractament mediàtic pràcticament acaben aquí. Sense deixar *La Vanguardia*, el 1981

Cinc de Nou de la Jove de Tarragona, el Vendrell, 2012. És la darrera colla que ha aconseguit descarregar un castell de gamma extra.

Eufòria dels Castellers de Vilafranca després de descarregar el tres de deu amb folre i manilles, diada de Sant Fèlix, Vilafranca del Penedès, 2013.

la crònica de l'actuació no va aparèixer fins al diumenge següent, ja que la informació casteller, en principi, estava circumscrita a una crònica d'aparició setmanal. El 1998, en canvi, els diaris ja havien adoptat un criteri de lògica informativa: es parlava de castells quan hi havia notícia. Igualment, del quatre de nou només en tenim unes imatges d'un aficionat al cinema, de poca qualitat. El tres de deu dels Minyons, en canvi, va ser enregistrat per Televisió de Catalunya amb una unitat mòbil de cinc càmeres, a més d'altres televisions locals o aficionats. Fins i tot va saltar a la revista nord-americana *Time*, que en va publicar una fotografia a plana sencera amb el títol «A perfect ten». Tot plegat exemplifica una repercussió mediàtica i social que havia crescut moltíssim, així com diversos apunts d'un reconeixement internacional que s'havia de multiplicar, anys després, amb la inclusió dels castells dins la Llista Representativa del Patrimoni Cultural Immaterial de la Unesco (2010).

Del nou al deu, el món casteller no només va aixecar un pis al seu sostre quant a l'alçada de les construccions. També va fer un salt de gegant que el va portar a viure la seva millor època en tots els sentits.

Notes

- 1 La darrera referència d'un castell de nou al segle XIX és del 1893.
- 2 Al llarg de tot l'any 1980, la Vella havia descarregat cinc cops el quatre de vuit, mentre que el 1981, abans de Santa Úrsula, ja n'havia completat onze.
- 3 Entre el quatre de nou de la Vella del 1981 i el que van tornar a completar els Castellers de Vilafranca per Tots Sants del 1990, aquest castell es va portar 38 cops a plaça: 13 carregats, 21 intents i 4 intents desmuntats. Font: Base de Dades de la Coordinadora – Jove de Tarragona.
- 4 En diverses ocasions al llarg del segle XIX es van anunciar premis o recompenses especials a la colla que aconseguís fer un castell de deu pisos, però no està documentat que ni tan sols s'arribés a provar.
- 5 Amb data 31 de desembre del 2012, el tres de deu és probablement el castell amb pitjor estadística: només 2 de descarregats, 11 de carregats, 30 intents i 4 intents desmuntats. Això vol dir que ha caigut el 87,2% de cops que s'ha provat!
- 6 En aquell primer tres de deu descarregat, en concret, vuit dels deu castellers que formaven els pisos superiors eren noies: els tres sisens, dos setens, una dosos, l'aixecadora i l'inxaneta.

NOTA: les citacions de Guillem Bartolí, Francesc Piñas, Ramon San Nicolás, Marc Roura, Francesc Moreno, Nani Matas i Josep Antoni Falcato van ser obtingudes directament per l'autor i utilitzades en reportatges emesos al programa *Quarts de nou* de Televisió de Catalunya els anys 2006 i 2008.

La projecció exterior

Xavier Capdevila

(Vilanova i la Geltrú, 1956)

Periodista i professor de Periodisme a la Facultat Blanquerna de la URL. Entestat en la «normalització informativa» dels castells, n'ha parlat i n'ha escrit a diaris, ràdios, televisions i webs des del 1973. Creador del programa Quarts de nou de Televisió de Catalunya.

Els castells, les construccions humanes

que fan els castellers, són abans de res una manifestació cultural genuïnament catalana que sorgeix i s'expressa en el marc de la festa i, més concretament, en el marc de la festa popular i tradicional.

No és cap definició, sinó un punt de partida. És difícil entrar en definicions en una activitat sorgida de la cultura popular, en un territori molt determinat, i que ha crescut i s'ha estès al conjunt de tot un país esdevenint-ne també un símbol nacional. Difícils i complexos de definir perquè, més enllà de la descripció visual d'estructures físiques i de persones que les fan, els castells tenen un vessant eteri, gairebé espiritual, que els fa ser diferents i únics, un vessant que s'eixampla a partir de les visions diverses dels seus practicants i seguidors, i aquí podem parlar de tradició, de sentiment, de valors... o d'identitat.

Quan les definicions són difícils, es pot optar per l'aproximació a partir de la negació, i, a vegades, aquestes negacions són exagerades. Perquè en aquesta diversitat de conceptes immaterials hi caben també característiques d'altres activitats o manifestacions. Els castells no són un esport convencional, però tenen molts components esportius. Els castells no són l'obra d'uns equilibristes, però requereixen tècniques i assajos que vencin la gravetat. Els castells no són la versió catalana d'un costum ancestral comú a moltes cultures, el d'enfilarse els uns damunt els altres, però hi ha llocs al món on es fan coses semblants.

Imatge superior: La ministra de Cultura de Xile, Paulina Urrutia, amb camisa i mocador castellers (segona per l'esquerra), ensenya regals que li han fet els Castellers de Vilafranca, al costat de Gonzalo Navarrete (segon per la dreta), alcalde de Lo Prado.

Imatge de la pàgina anterior: The Human Tower, pel·lícula dirigida pels cineastes novaiorquesos Ram Devineni i Cano Rojas.

La seva singularitat, el seu marc geogràfic concret i delimitat i el conjunt de valors socials que els acompanyen van ser els grans arguments perquè la UNESCO decidís, al novembre del 2010, que els castells formin part del Patrimoni Immaterial de la Humanitat. Els castells catalans són també de tota la humanitat, però precisament perquè són catalans.

El reconeixement de la UNESCO culmina formalment la projecció mundial del fet casteller, però la seva transcendència no és un fet aïllat, i encara menys definitiu. Succeeix en el marc d'altres fets significatius i segurament molt més transformadors de la realitat castellera que havia nascut i crescut, sense gaires canvis, almenys durant 150 dels més de 200 anys d'història que té. El naixement i la consolidació de colles castelleres a l'Àsia i a Sud-amèrica, o l'expectació que els castells catalans aixequen als Estats Units o al Japó, fins i tot la passió castellera que es percep en la festa del Dahi Handi de Bombai, són fets sense precedents que marquen l'inici d'una relació nova entre una tradició local i un món globalitzat que pot entendre i —el més important— compartir sentiments i valors, des de posicionaments culturals i geogràfics radicalment diferents.

Costums semblants, moixigangues i derivats

L'anàlisi dels castells al món el podem fer des de varies perspectives. D'entrada n'hi ha tres de ben diferenciades, que són les que aquí vull exposar, amb el benentès que totes tres no es contradiuen, sinó que poden complementar-se, i que la conjunció de les tres, acompanyada d'un fort arrelament i d'una gran fortalesa en el lloc d'origen, poden conduir a una realitat nova global, d'abast mundial, però amb un segell d'identitat catalana ben present tant a fora com a dins del nostre país.

Hi ha qui, fent comparacions, diu que fa 150 anys el futbol era també un joc festiu que es practicava en algun lloc d'Anglaterra, descendent d'ancestrals jocs de pilota comuns a moltes tradicions, des de la grega fins a la dels maies.

Els govindes de Bombai, una tradició mil·lenària que es compara amb els castellers.

No pretenc fer paral·lelismes, i encara menys prediccions de futur. Simplement pretenc analitzar l'actual presència dels castells al món en aquesta era de la comunicació global, en què el que és local i el que és universal es barregen, sempre que allò que és local tingui interès i valor en altres terres i cultures. Mai com ara, en més de 200 anys, els castells havien tingut la dimensió, el coneixement i la valoració positiva que tenen avui al seu país d'origen, Catalunya. I mai com ara els castells havien estat tan presents i tan considerats al món. I això, tot i la globalització, no és una conseqüència automàtica, sinó el fruit d'una visió més viva, moderna i

solidària de la tradició i la cultura, que no es dóna en tots els sectors.

En primer lloc, un breu repàs a les tradicions del món que fan construccions humanes a còpia d'enfilarse els uns sobre els altres ens porta a la conclusió que enlloc com a Catalunya els castells tenen tanta vitalitat, diversitat i estructuració. La majoria d'aquestes tradicions se celebren un sol dia i no tenen un calendari d'activitat continuada, com és el cas actual de la temporada castellerà.

Alguns d'aquests costums, també amb orígens centenaris, han derivat en activitats de caire gimnàstic o de circ difícils de comparar amb els castells. Pot ser el cas dels acrobates de la plaça Djemaa-el-Fna de Marràqueix, al Marroc, o dels falcons, aquests darrers amb un fort arrelament a algunes comarques castelleres, per raons òbvies que ara no fan al cas.

Sense anar gaire lluny, de festes amb torres humanes avui encara en trobem al País Valencià. Les moixerangues o moixigangues, de les quals deriven els castells catalans, s'havien mantingut vives en algunes viles valencianes, com Algemesí, però en els últims anys s'han recuperat en altres pobles i ciutats, segons molts observadors, a l'ombra de l'expansió castellerà que es vivia a Catalunya i també a les illes Balears o a la Catalunya Nord.

També a l'Aragó trobem celebracions festives amb torres humanes, semblants a les moixigangues o als castells; l'exemple més viu és la *dance* de Tauste, població del nord-oest de la província de Saragossa. També a Cetina, més al sud de la mateixa província, ballen el *dance* i la *mojiganga*. I de manifestacions semblants a les moixigangues en podem trobar fins i tot a Mèxic i en alguns altres països d'Amèrica, probablement descendents de tradicions locals barrejades amb les que hi portaren els conqueridors espanyols.

A Europa, l'exemple més conegut d'una celebració amb torres humanes el trobem a Irsina, a la regió italiana de la Basilicata, que formava part de l'antic regne de les Dues Sicílies de la Corona d'Aragó. A Irsina fan el *pizzicantò*, uns castells de dos o tres pisos que, com les moixigangues, tenen un origen religiós.

Cartell de Joan Pere Viladecans per celebrar que la UNESCO va declarar els castells Patrimoni de la Humanitat.

Govindes que volen ser castellers

Però els castells no catalans més alts i espectaculars els trobem a l'Índia, concretament en la festa del Dahi Handi, una celebració també d'origen religiós en honor del déu Krixna, que se celebra a Bombai i a Pune, a l'estat de Maharashtra, un sol dia d'agost o setembre, segons les llunes; les construccions i els seus executors es diuen govindes.

Les torres dels govindes van aparèixer fa uns quants anys en una fotografia en un diari de Barcelona, que en destacava l'anècdota de la seva semblança amb els castellers. Però la cosa es va quedar aquí fins que alguns castellers viatgers volgueren constatar la descoberta anant directament a Bombai; a partir d'aquí castellers i govindes no només s'han descobert mútuament, sinó que han establert una relació especial que ha comportat intercanvis, visites i fins i tot documentals cinematogràfics.

L'any 2006 un grup de govindes van visitar Catalunya i actuaren a diverses places castelleres, com Vilafranca o Barcelona; l'any 2010 un grup reduït de castellers de Vilafranca anaren fins a Bombai i aixecaren un pilar a la festa del Dahi Handi; l'any següent hi va viatjar tota la colla, i entre els molts castells que alçaren hi havia un tres de nou. L'any 2013 hi han viatjat els Castellers de Sants. Uns quants anys abans, Agustí Corominas i Fèlix Miret van produir el documental *Castellers del món* (estrenat el 2007), on retraten diverses tradicions amb castells

Els castells no catalans més alts i espectaculars els trobem a l'Índia, en la festa del Dahi Handi, una celebració d'origen religiós en honor del déu Krixna.

humans, amb una atenció especial als govindes de Bombai. L'any 2011, Ram Devineni i Cano Rojas, realitzadors indi i xilè respectivament, residents a Nova York, van dirigir *The Human Tower*, un excel·lent documental centrat en les torres humanes que s'alcen a Bombai, a Catalunya... i a Xile. La pel·lícula s'ha estrenat a diversos països del món.

La festa dels govindes se celebra només un dia, però són centenars les colles que hi participen, cadascuna en el seu nivell. A partir d'aquests contactes, l'admiració dels indis pels castellers catalans s'ha palesat amb escreix, i, fruit de la bona entesa, han incorporat als seus exercicis mesures de seguretat i tècniques castelleres que els han portat a intentar torres de nou i deu pisos.

Una cosa similar, encara que a un nivell més discret, ha passat amb el pizzicantò d'Irsina; el 2007, la Colla Jove de Castellers i la Moixiganga de Sitges van viatjar fins a la Basilicata per actuar allà amb els castellers italians. La festa va ser batejada com el primer «Festival Internacional de Torres Humanes».

Actuacions exòtiques i turisme casteller

L'interès per descobrir i intercanviar experiències amb altres castellers del món és recent a casa nostra. En canvi, les actuacions de colles catalanes a l'estranger ve de lluny. La primera la va fer la Colla Vella dels Xiquets de Valls l'any 1958, a Brussel·les, amb motiu de la primera Exposició Internacional després de la Segona Guerra Mundial. Des d'aleshores, i especialment a partir dels anys noranta, les actuacions en esdeveniments culturals o festius internacionals han estat constants, sobretot a Europa, però també amb algunes incursions en altres continents. La mateixa Colla Vella va fer sengles actuacions a Houston i Chicago, als Estats Units, l'any 1992 per participar en la commemoració del 5è centenari del descobriment d'Amèrica, i l'any 1994, amb motiu de la Copa del Món de Futbol. L'any 2010, la Vella de Valls va actuar a l'Exposició Universal de Xangai a la Xina.

Els Castellers de Vilafranca també han protagonitzat molts viatges a l'estranger; els més destacats, però, han estat el de Xile, l'any 2008, el de l'Índia, el 2011, i el de Nova York, el 2012. Aquest darrer viatge ha estat el que més projecció mediàtica ha donat a la presència internacional dels castells catalans, tant en els mitjans de comunicació d'aquí com en els nord-americans i, de retruc, en els d'altres països europeus. Les actuacions castelleres van ser recollides per mitjans del prestigi del diari *The New York Times* o el canal estatal de Fox TV i van ocupar portades a tots els diaris catalans. L'excusa del viatge va ser l'estrena a la ciutat dels gratacels de la pel·lícula *Enxaneta*, produïda per TV3, i la presentació del documental *The Human Tower*, i es va fer coincidir amb l'estada del president de la Generalitat a Nova York. L'anècdota la va posar el mateix president Mas quan va afirmar que, a Catalunya, havia tingut més repercussió mediàtica la presència dels Castellers de Vilafranca que els motius del seu viatge oficial.

Altres viatges significatius han estat el dels Xicots de Vilafranca a diverses ciutats

del nord del Marroc, l'any 2008, i el que van fer els Minyons de Terrassa, l'any 2009, a l'estat d'Israel.

Dels viatges a l'exportació

La fal·lera viatgera de les colles ha fet conèixer els castells catalans a molts indrets del món. En la majoria d'aquestes actuacions els castellers han fet d'ambaixadors de la cultura i la tradició festiva de Catalunya i han suscitat curiositat i admiració, però sempre com un element interessant o exòtic que s'exhibeix excepcionalment en un marc que no és l'habitual.

Hi ha, però, un altre fenomen internacional recent que sobrepassa tot el que hem comentat fins ara: la creació de colles castelleres a l'estranger.

Coincidint amb el gran boom de l'activitat i de les fites castelleres dels anys noranta, alguns col·lectius catalans residents a l'estranger es van engrescar a crear una colla; la primera i la més reeixida va ser la de Les Quatre Barres, creada el 1997 al Casal Català de Castelar, població argentina propera a Buenos Aires. També va haver-hi altres intents similars, com el del Casal Virolai de Querétaro, a Mèxic, o el de l'Associació de Catalans de la Universitat de Califòrnia, als Estats Units, que el 2004 va crear els California Kids, amb estudiants catalans i també d'altres nacionalitats. En els últims anys, també hi ha hagut intents de formació de colles, amb vincles directes o indirectes amb castellers catalans, a la capital del Quebec, Mont-real, i al Brasil.

Però de totes aquestes temptatives destaquen, per la seva pervivència i la seva singularitat, els casos dels Castellers de Lo Prado, a Xile, i els Xiquets de Hangzhou, a la Xina. Les dues realitats són tan específiques com allunyades geogràficament i culturalment, però tenen un nexa en comú que les diferencia també de totes les experiències internacionals que fins ara hem comentat: són dues colles castelleres formades i dirigides per gent autòctona, amb ganes de fer castells al seu país i d'adaptar el que han descobert en els castells a la seva realitat, de Xile o de la Xina.

Castells contra la marginació social

El casteller (colla) de Lo Prado es va formar l'any 2007. La seva història té uns precedents romàntics però molt fortuïts. Lucho Carrasco, un gestor cultural de Santiago especialista en *coaching*, en una estada a Barcelona cap allà el 2004, va veure una actuació a la plaça de Sant Jaume i es va emocionar; fins aquí pot ser una anècdota comuna en un estranger que veu castells per primera vegada. Però en Lucho, darrere d'aquelles construccions espectaculars, havia descobert moltes més coses: abraçades, emoció, sentiment de col·lectivitat, confiança, comunió..., i va pensar que allò podia ser molt útil per a una societat amb tants problemes d'estructuració, unitat i valors col·lectius com la seva, la xilena, que no se'n sortia dels mals d'una llarga dictadura. En Lucho va tornar dos anys després i casualment va conèixer Josep Giménez, dels Castellers de Vilafranca, que el va portar a un assaig. Van seguir un any de trucades constants, una anada a Xile de Fèlix Miret i l'estada a Vilafranca per aprendre tècnica casteller de Marcos Lara, un entrenador esportiu que aleshores era el seleccionador nacional de l'equip de *cheerleaders* de Xile.

La concreció de tot això va significar el naixement de la colla de Lo Prado, una comuna dels afores de Santiago amb problemes de pobresa, delinqüència i drogues. L'aposta de Carrasco va ser introduir els castells a les escoles perquè els infants i, darrere d'ells, les seves famílies es divertissin i, sobretot, aprenguessin valors col·lectius; la iniciativa va tenir el suport entusiasta de l'alcalde Gonzalo Navarrete, que va incorporar-la al programa escolar de la *municipalidad*. Amb poc temps, la idea es va estendre a altres comunes veïnes, arrelant sobretot a la de Cerro Navia, que va crear el 2007 la seva colla; també se'n va fer una a la Universitat de Santiago (la USACH), on Carrasco i altres col·laboradors havien creat un Centro de Liderazgo Integral, amb els castells com a element central; i va haver-hi diversos embrions de colla a altres poblacions, algunes allunyades més de 400 km de Santiago. Fins i tot la

Muixeranga d'Algemesi. Les moixigangues es ballen a diversos indrets de l'antiga Corona d'Aragó. Els castells deriven de les valencianes.

Els Xiquets de Hangzhou, que ja aixequen castells de set pisos, constitueixen la principal activitat social dels treballadors d'una empresa tèxtil.

Actuació dels Castellers de Vilafranca a Nova York, que va tenir una important repercussió mediàtica.

ministra de Cultura, Paulina Urrutia, va fer plans per portar l'experiència casteller a totes les escoles de Xile. Els bons contactes de Lucho Carrasco aconseguien que les colles xilenes actuessin en un festival de Nadal a l'Estadio Nacional davant 70.000 persones i la presidenta Michelle Bachelet, o que l'expresident Ricardo Lagos fes pinya en un castell en la cloenda del Seminari Internacional sobre Canvi Climàtic i Nous Paradigmes.

La consolidació dels castellers de Xile té molt a veure amb tres o quatre viatges d'alguns castellers vilafranquins per ajudar-los tècnicament, però sobretot amb el viatge que la colla dels verds va fer al país sud-americà al gener del 2008, amb actuacions espectaculars com la de Valparaíso o la de Santiago, davant de milers de persones. I també amb els dos viatges que els xilens han fet a Catalunya, per Sant Fèlix, el 2008 i el 2012, en els quals no només estrenyeren els llaços amb els vilafranquins, sinó que els van estendre a tot el món casteller amb visites a Valls, Tarragona, Mataró, Barcelona i altres viles i colles.

El temps, la distància amb els seus padrins i també els canvis polítics en algunes alcaldies han anat rebaixant l'efervescència casteller xilena, i les

colles mantenen una activitat mins, llevat de la pionera de Lo Prado. Ara, en les actuacions importants, s'uneixen tots els efectius amb el nom genèric de Castellers de Xile. El pilar de cinc i el tres de set són els seus màxims aconseguiments.

Esbarjo cultural i social en una colònia tèxtil

A finals de la temporada 2009, en una actuació a Terrassa, David Wang, un executiu xinès representant a Catalunya de l'empresa Antex, buscava entre el públic gent de la Colla Vella, perquè sabia que els de Valls havien estat contractats per actuar en l'Exposició Universal de Xangai, representant Catalunya. Wang va explicar que Qian Anhua, l'amo de l'empresa a Hangzhou, tenia molt d'interès a conèixer detalls sobre com funciona una colla casteller, i va convidar dos membres de la Vella a viatjar a la Xina per explicar-ho; l'interès no només era informatiu, sinó que aviat van passar a l'acció i a assajar castells: volien muntar una colla a la colònia tèxtil de Hangzhou, com una activitat de lleure i relació social dels treballadors de la fàbrica.

Quan la Colla Vella dels Xiquets de Valls va actuar a l'Exposició de Xangai, al maig del 2010, es va trobar un centenar de castellers xinesos disposats a ajudar-los en el tres de nou amb folre que van plantar.

Després de l'Expo, els viatges de castellers de la Vella, capitanejats per l'actual president, Joan Ibarra, per preparar els Xiquets de Hangzhou han sovintejat, fins a arribar a la desena. La colla ha seguit la seva evolució i aviat ha dominat els castells de set pisos, i fins i tot s'ha atrevit a assajar el tres de vuit i el dos de set. A l'octubre del 2012, 135 castellers xinesos van viatjar a Catalunya per viure en directe l'ambient casteller i per participar amb la Colla Vella al Concurs de Castells de Tarragona.

La colla de Hangzhou es consolida, mentre en una altra fàbrica d'Antex, al nord de la Xina, un altre grup de treballadors es proposa muntar una altra colla. També, després de l'Expo, un grup d'estudiants de kung-fu del monestir de Shaolin va actuar a un programa de rècords de la televisió nacional xinesa (CCTV) fent una estructura humana «inspirada en l'actuació dels Xiquets de Valls»; l'any 2012, els mateixos estudiants van fer castells en la inauguració dels Jocs Nacionals Camperols de la ciutat de Nagyang, al centre del país. A l'octubre d'aquell any, la CCTV va enviar un equip a Tarragona per fer un gran reportatge del Concurs de Castells.

La Colla Vella dels Xiquets de Valls va ser present a l'Exposició Universal de Xangai.

Valors universals

Els de Xile i la Xina són projectes castellers diferents, però tenen en comú que les ganes d'imitar han prioritzat els sentiments i els valors per damunt de l'estètica o l'espectacle. Per recuperar joves de barris marginals, o per crear col·lectivitat entre treballadors d'una empresa, l'aspecte social d'una colla castellera va per davant del repte de fer els castells més alts; això, en tot cas, serà un al·licient per continuar.

La declaració de la UNESCO, les actuacions de colles castelleres a qualsevol indret del món, o l'intercanvi amb altres festes amb torres humanes, globalitzen i internacionalitzen els castells catalans i en *mundialitzen* no només la bellesa plàstica, sinó sobretot els valors que desprenen i la identitat que representen. Però el naixement de colles pròpies a Xile o a la Xina, amb un lligam fort amb l'origen que en garanteix l'autenticitat, són la prova més contundent que l'exportació dels castells catalans ja ha començat.

Els castells desperten admiració arreu també pel vessant social i simbòlic que tenen, i al conjunt se l'identifica amb el país d'on vénen, Catalunya, on ja no són una tradició regional d'unes quantes comarques, sinó un símbol nacional.

Xinesos i xilens no només copien una activitat espectacular, festiva i divertida, sinó que sobretot adopten, des de la seva perspectiva i des de cultures ben diferents, els valors que aporten els castellers i les colles.

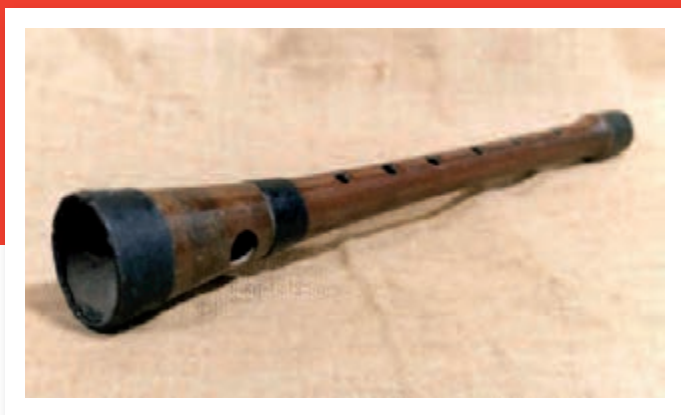
Aquest salt al món dona encara més sentit a la declaració de Patrimoni Immaterial de la Humanitat. Catalunya se'n pot sentir orgullosa, però alhora ha de ser generosa. Si al segle XIX els castells derivats de les moixigangues i els antics balls de valencians van arrelar a Valls, i al segle XX es van estendre per tot Catalunya, al segle XXI els castells catalans podrien travessar totes les fronteres i estendre bellesa, valors i simbologia a qualsevol indret del planeta.

La música dels castells

Joan Cuscó i Clarasó

(Vilafranca del Penedès, 1971)

És doctor en filosofia per la Universitat de Barcelona i s'ha especialitzat en musicologia a la Universidad de Alcalá de Henares. Membre de les Societats Catalanes de Filosofia i Musicologia de l'IEC, sotsdirector de l'Aula de Música Tradicional i Popular del Departament de Cultura i conservador de l'Arxiu Musical de VINSEUM.

Grallers i castellers a la plaça de Jaume I de Vilafranca del Penedès, en el lloc on avui hi ha el monument als Castellers. Segona meitat del segle XIX.

Gralla seca del constructor vilanoví Magí Carreras (1800-1865). L'havia fet sonar el graller penedèsenc Josep Casulleras Vallès (1889-1961).

La música és un fet excepcionalment

humà. Totes les cultures que coneixem fan música i tots els moments importants de la vida humana tenen música. I la música és imprescindible en el món casteller i en els castells com a arquitectura efímera, en uns castells humans en què culmina la capacitat dels primats antropomorfs de viure en grups socials per la seva facilitat per exterioritzar els estats d'ànim i generar forts lligams entre ells. Ho deia Pau Casals poèticament: «Els castells se senten com un impuls atàvic, profund, de força gairebé religiosa.»

Des d'antic, l'arribada dels Xiquets de Valls és acompanyada de cants, la seva participació a la festa ha generat músiques diverses (per a l'entrada i la sortida de plaça, anar a processó, alçar els castells i fer caminar els pilars), i moltes colles han creat himnes propis. De totes les músiques, la més significativa és el «toc de castells», que ha estat font d'inspiració de molts compositors per la posició central dels castells en la cultura catalana, com la música de la muixeranga d'Algemesí al País Valencià. I és que, com digué Pere Ynglada, són músiques lligades a quelcom que impregna la memòria col·lectiva. El «toc de castells» ha inspirat Anselm Clavé, Pau Casals, Dolors Calvet, Enric Casals, Francesc de Paula Bové, Antoni Català, Agustí Cohí Grau, Martí Teixidor, Albert Sanahuja, Joan Lluís Moraleda, Esteve Molero... I de la muixeranga d'Algemesí Joaquim Serra en va fer una magnífica versió per a cobla, i Juan Giménez, unes «Variacions: la muixeranga d'Algemesí» per a piano i dolçaina.

El «toc de castells» és una obra emblemàtica del patrimoni musical català, nascuda en la tradició oral a cavall dels segles XVIII i XIX, de la mateixa manera que els castells fa més de cent anys que són símbol i expressió reeixida de la festa. Ho fa explícit Pere Alegret l'any 1900: «Vuit dies abans no parlavam d'altre cosa. [...] De si vindrían las dos collas de "Valencians", nom ab que allavors se coneixían los "Xiquets de Valls" d'ara.»¹ Ho repetí Josep Maideu al manuscrit «Danzas Populares / danzas del Panadés» (1946): «Los Xiquets de Valls constituyen el punto central y más emocionante de la

fiesta folklórica por esencia.» I fins avui, en què han estat declarats Patrimoni Immaterial de la Humanitat i viatgen per tot el món, com ho van pronosticar Salvador Dalí i Francesc Pujols.

Els castells, les seves músiques, els instruments que els acompanyen i els rituals que els són propis configuren un patrimoni viu, ric i variat. Els castells evolucionen al ritme de les seves músiques, i el «toc de castells», a mesura que les torres humanes s'independitzen de les parts dansades del ball de valencians i es fan cada vegada més altes, perd el seu aire de dansa i adquireix una estructura enèrgica. Ho descriu Pere Alegret l'any 1901: «Fereixen les grallas ab aquella nota característica, aguda, prolongada y estrident anunciant que's comensa ja'l castell.» I els castells «constitueixen [...] un atractiu pera nostra [...] festa major [y] [...] són [...] la seva vida, la seva ànima».²

Festa i música

En la festa s'hi implica tota la ciutat, i la música i la dansa són un fenomen importantíssim de Catalunya des del segle XVII, que és el moment històric on arrela la festa de la Catalunya contemporània: «A la Barcelona del segle XVIII, la música i la dansa eren elements encara més essencials del que ho són ara. En primer lloc resultaven protagonistes en les nombroses festes públiques,

civils o religioses [...]. En segon lloc, la música i la dansa resultaven igualment fonamentals i indispensables en molts moments de la vida religiosa i de la vida social, de la vida quotidiana del barri i de la vida familiar.»³

Hi ha una memòria sònica. Uns sons i unes músiques que ens remetien a episodis i rituals específics de la vida civil i lúdica. Instruments i danses que sentim com a propis i com a emblemàtics del lloc on hem nascut i de l'activitat que s'hi duu a terme. Hi ha una memòria viva que aplega músiques, costums i instruments d'èpoques i estètiques ben diverses. Les festes són moments de vivències emocionalment intenses, i tot el que s'hi relaciona es grava amb força en la nostra memòria. Timbres, sons, rituals, músiques... I també establím una valoració molt específica dels protagonistes de la festa, per exemple dels castellers i dels grallers.

A la Mediterrània la festa és la implantació d'una vivència diferent del temps i de l'espai, la posada en escena d'una duració potent i intensa. S'arracona la vida quotidiana. La gent s'aboca a la festa i a les seves expressions col·lectives.⁴ Els castellers en són un clar exemple. És bo sentir com infants de tres anys que no saben música són capaços de taral·lejar la melodia dels castells després de viure la festa, en la qual la música de gralla i els castells són indissociables, com digué Pere Mialet l'any 1930: «Un castell sense música perdria el cinquanta per cent del seu encís. [...] La gralla diríeu que empeny els castellers, que els anima a pujar i els comunica lleugeresa. És una tonada senzilla i viva que consta de tres temps: el que marca la pujada, un seguit de melodies que esclavitzen els nervis i són una transcripció sonora de l'esforç dels grimpadors. Un cop fet el castell les notes de la gralla han pujat també i surten amb una rapidesa impressionant com una volada d'abelles inquietes; i finalment, al toc de baixada, les notes, més greus, llisquen com els castellers, que es desprenen i es deixen anar per l'esquena de llurs companys. [...] Aquestes gralles els acompanyen pels carrers escampant tota aqueixa alegria.»⁵

El graller Jaume Vidal i Vidal (1918-1996) tocant castells a la festa major de Vilafranca.

Torre de sis dels Castellers de Vilafranca davant el monument a Manuel Milà i Fontanals. Fires de maig de l'any 1957.

Festa i música vénen mesclades: «Sense la música, alguns actes de les nostres festes no s'assemblarien a com els coneixem actualment i altres [...] ni tan sols serien possibles.»⁶ I un d'aquests rituals són els castells. En conseqüència, direm que el «toc de castells» té tres motius d'interès: la seva formació i transformació en la tradició oral, el seu estret lligam amb l'evolució dels castells i la seva qualitat com a himne emblemàtic (pel fet d'estar lligat a una experiència emocional intensa).

Del nom i la «cosa»

Per començar, donarem una visió sobre com hem anomenat la música que avui denominem «toc de castells».

La denominació «toc de castells» és relativament moderna. Primer en deien «Valencians» i «Les torres» (o alguna variant d'aquests noms, perquè el que és important no és la música en ella mateixa, sinó l'exercici gimnàstic que acompanya: el «ball de valencians» o el «ball de les torres»). Posteriorment se l'anomenà «ball dels Xiquets de Valls» i «tocada dels castells dels Xiquets de Valls», i a mesura que es configuren les colles de castellers i les construccions que fan tal com les coneixem avui, es comença a parlar de «Xiquets de Valls» i de «tocada dels castells», i, entrat el segle XX, de «toc de castells».

El moment de transició dels balls de valencians als castellers és clar: l'any 1840, quan al *Diario de Barcelona* se'ns diu que els qui ho fan ni són valencians ni ballen. Així, mentre que les primeres denominacions es referien a un moment concret del ball de valencians (a la torre final), quan l'exercici ha perdut la part dansada i desplega amb tota la seva plenitud l'aixecament de torres humanes cada vegada més altes, la música es va modificant, de la mateixa manera que es modifica la forma de definir-la. Hem vist com Pere Alegret recorda aquest canvi, el qual documentem a través de les músiques aplegades als quaderns d'organista de Magí Sans i Bartomeu (1843-1918), a Vilanova i la Geltrú, i al de Banyoles, recuperat per l'organista Joaquim Mateu i Duran (1883-1961).

Cal remarcar l'ús del concepte de «toc», vinculat a bona part de les músiques dels castells: al «toc de matinades» (o «toch d'aubada»), al «toc d'entrada a la plaça», al «toc de vermut» (o «sortida de plaça») i al «toc de castells». Són denominacions que deixen clara la funció de la música, la de crit d'alerta, de música que presenta o precedeix un moment ritual important: l'inici del dia de festa, l'arribada i la sortida dels castellers de plaça i l'aixecament dels castells. Ho escriu l'any 1884 Gaietà Vidal i Valenciano: «I es donava el senyal llençant les gralles a l'espai

aquella nota aguda, prolongada, característica, penetrant, que jamai oblida qui una sola vegada la ha poguda oir contemplant tant meravellós espectacle.» Ho recorda Lluís Via: «En mig d'un fort redoble de timbals l'espiguet de la gralla regnava triomfalment, escandalosament; tota altra remor emmudia.»⁷

També és clar que el nom de l'instrument que acompanya els castellers (almenys des de l'any 1770) ve de la potència que el caracteritza, però d'on ve el terme *gralla*? Fem un poc d'història. A la festa major del Penedès de l'any 1794 es parla

què a Catalunya definim els instruments populars i tradicionals (la cornamusa és un «sac de gemecs», la xeremia una «tarota»...), diríem que ve de la veu popular «grallar», que vol dir cridar al mig de la plaça per reclamar l'atenció de la gent.⁹

«Els Xiquets de Valls» de Clavé

Fets els preliminars terminològics, passem a estudiar el «toc de castells». Abans, però, caldrà fer atenció a una obra imprescindible per comprendre la música dels castells

Fotografia de la colla de grallers Els Romeas a la dècada del 1920. Van ser els primers a fer un enregistrament sonor del «toc de castells» l'any 1930.

dels «gralls», i l'any 1826, de la contractació de «gralla i tabal»; a Ulldecona, l'any 1870, anotaven com a diferents la formació de «donçaina» i tabalet i la de dues «gralles»; uns quants anys abans Manuel Milà i Fontanals havia parlat de les «agudas gralla y dulzainas» de la Catalunya Nova; es parla de «grallaires» fins al primer terç del segle XX i existeixen dos instruments diferents que han arribat fins avui (el «grall» i la «gralla»). Però del mot *gralla* no en tenim cap explicació satisfactòria. És per això que, com passa amb altres termes arcaics conseruats als mons casteller i graller («manilla», «inxà» i «lligades»),⁸ i pels malnoms amb

en el seu context: «Els Xiquets de Valls», escrita l'any 1867 per Clavé, després que Eduard Vidal i Valenciano l'hagués invitat a casa seva per la festa major de Vilafranca de l'any 1863, en la qual va conèixer els castells i va viure el fet casteller en la seva primera època d'or. Sembla que observà el pilar de set i el castell de nou. D'aquesta visita en parlà Lluís Via a *L'idili d'en Vilarda*, el protagonista del qual és un membre de la Societat Coral El Penedès que també feia castells.¹⁰ Via proclama en aquesta obra les virtuts del moviment claverà i conta la forta impressió que els castells de nou pisos i el pilar de set havien causat en el compositor.¹¹

En l'obra de Clavé hi ha una de les primeres transcripcions del «toc de castells» i el lema que s'ha establert com la millor definició del món casteller: «força, equilibri, valor i seny».

En l'obra de Clavé hi ha una de les primeres transcripcions del «toc de castells» i el lema que s'ha establert com la millor definició del món casteller: «força, equilibri, valor i seny». «Els Xiquets de Valls» converteixen els castells en un símbol de la cultura catalana. Si la Renaixença acadèmica refà les cobles i les sardanes, la popular escriu el mite casteller. I la popularitat d'«Els Xiquets de Valls» deixa pòsit just en el moment en què es començaven a contraposar els castells a les *corridas* de toros. L'any 1879, al *Diari Català*, un tal «Thales», considera els Xiquets i els toros com els dos símbols de les tradicions del país: «Los dos espectacles són nacionals, per més que l'un s'hagi extès a tot el territori espanyol [...] y l'altre estigui circumscrit a una petita comarca catalana. Los dos són corporals y's fundan en la forsa y en l'enginy. Los dos, com tots los exercisís corporals, poden produir desgracias lamentables. Per això és que, quan no fa gaires dies estavem contemplant las *Torres* que davant la Casa de la Vila de Vilafranca feyan los Xiquets de Valls, vam observar que á més de quatre'ls venia instintivament á la imaginació la idea de compararlas ab las festas de toros. Al nostre entendre no hi cab de cap manera la comparació. Los atractius únichs de las *corridas* de toros consisteixen en lo perill y en la vista de la sanch, no en la destressa y en la forsa dels toreros. En las torres y castells dels Xiquets de Valls ni'l perill és atractiu ni's veu mai la sanch que corri.» Per a l'autor,

els castells (que vénen dels venecians) són molt més avançats que els toros (que vénen dels moros). La gimnàstica com a tenacitat i força de conjunt és una mostra de civilització molt diferent de la que expressen les *corridas* de toros.

Clavé va saber traduir les inquietuds col·lectives, i Àngel Carmona l'ha definit com un «continuador i creador de folklore [...]». Clavé feia quelcom més que continuar el folklore de Catalunya: l'enriqueix i en creava un de nou». ¹² Carmona, a banda de valorar la tasca coral, posa en valor la petja de Clavé en la societat catalana, el seu «romanticisme revolucionari»: cantà el treball a la ciutat i al camp (*La maquinista, La verema i Pel juny, la falç al puny*), va donar ales al deler democràtic (amb l'adaptació de *La Marsellesa*) i reinterpretà les tradicions de la terra (amb *Los Xiquets de Valls*). Fou capaç de regenerar les llegendes i els símbols de la cultura popular i obrera del país, i fins avui. «Els Xiquets de Valls» és un «cor descriptiu» que conta com funcionen i quines són les virtuts dels castells: l'arribada a la vila i els sentiments que desperten, com fan la seva passada pels carrers i el lligam entre el públic i els castellers. Crea moments narratius que se solen cloure amb petites idees musicals (que recorden el «toc de castells»), s'hi intercalen fragments sencers de la música dels castellers (sense lletra) i acaba amb una forta reivindicació dels valors positius que desperten.

«Valencians» i «Xiquets de Valls»

En els comptes de l'Administració de Sant Fèlix de l'any 1863, hi surten esmentats els castellers com a «Valencians», però en el programa oficial d'actes es parla de «Xiquets de Valls». I això és interessant perquè la música que transcriu Clavé és un ball de valencians. Encara no s'havia desplegat la versió moderna del toc de castells (que havia d'aparèixer amb la segona època d'or dels castells al darrer terç del segle XIX). La peça que escriu Clavé és germana de la que l'organista Magí Sans copià com a «Ball dels Xiquets de Valls (modern)». Clavé no volia fer una transcripció «científica» de la música dels castells, però als

Score **Vals del Camp de Tarragona**
 (Manuscrit d'organista de Banyoles)
 Recuperat per Joaquim Mateu Duran (OCPC; B143) Finals segle XVIII

104

115

Castell

Partitura del ball de valencians de finals del segle XVIII. Versió més antiga que ara com ara hem localitzat.

compassos 260-303 escriu un ball de valencians que situaríem molt proper a la música de *Les Torres* (recollida per Bonet l'any 1870 a Tarragona) i a dues de les melodies que recollí Magí Sans: el «Ball de Valencians» i el «Ball dels Xiquets de Valls», en el grup de músiques que situem com a precedent immediat de la música actual dels castellers. Així mateix, reproduïx idees musicals que trobem en tocs arcaics (com la moixiganga d'Igualada i el toc de castells dels Triquel·lis), «l'entrada» i «l'aleta» són ben clares, i hi ha un fraseig germà del de la dansa «Valenciano» (Burgos).

Dels antecedents de la música dels castells

Les primeres transcripcions de l'actual música dels castells les trobem al quadern d'organista de Banyoles (darrer terç del segle XVIII) i en unes pàgines soltes de l'Arxiu de Santa Maria de la Geltrú (començament del segle XIX). El quadern de Banyoles és imprescindible per entendre la música del ball de valencians, com el quadern de Magí Sans, de Vilanova i la Geltrú, ho és per comprendre el «toc de castells» al llarg del segle XIX i fins al primer terç del segle XX. En el primer hi trobem anotada l'única versió sencera que conservem de l'antic ball de valencians, titulada «Vals del Camp de Tarragona», en la qual consta la part final de la torre com a «castell». ¹³ És la música dels balls de valencians que, des del primer terç del segle XVII i al llarg de tot el segle XVIII, trobem a Reus, Tarragona, Valls, el Vendrell, Santa Margarida i els Monjos, Vilafranca del Penedès... Posteriorment, aquests balls perden la torre final i la música que li correspon. Ens n'interessa la part de la de la torre. Així mateix, sobre el mot *castell* com a definició de la part final de la dansa, podem dir que a Valls ja es parla de «castells» i de «castellers» l'any 1828; que a Vilafranca, l'any 1859, es parla de «valencians, o sea, Xiquets de Valls», i que per les Decennals de Valls de l'any 1861 es parla del «ball de valencians, vulgo castells». En el cas de la melodia copiada a Vilanova i la Geltrú, es tracta d'una melodia curta de setze compassos, distribuïda en tres idees musicals breus, que és un fragment de la part del «castell» d'algun ball de valencians ja desmembrat que encara porta per títol «Ball de Valencians». I aquesta és la seva vàlua enfront de les melodies del ball de valencians de Reus i altres que han perdurat (Bellmunt, Capçanes i Arbeca). La música aplegada a Vilanova i la Geltrú ja no és una part del «ball de valencians» (com a Banyoles), sinó tot el «ball». És un breu «toc de castells» recollit just en el moment en què canvia la tècnica de fer castells (pels volts del 1805).

Antigues versions del «toc de castells»

El primer gruix important de partitures apareix a la segona meitat del segle XIX coincidint amb la primera època d'or dels castells (del 1851 al 1854), la qual, tot i que es van fer castells de nou pisos, quedà eclipsada per la segona època d'or (a partir del 1876) i per les guerres carlines; i amb l'aparició i l'ús generalitzat del terme «Xiquets de Valls» (que trobem publicat l'any 1850 a Vilanova i la Geltrú). En aquest grup de partitures, hi ha la transcripció que fa Josep Anselm Clavé (1867) i les que fan els organistes Ramon Bonet (de Tarragona) i Magí Sans (de Vilanova i la Geltrú) a partir de la dècada del 1870. Són quatre obres significatives en la transició de la part musical de la torre del ball de valencians al «toc de castells» modern. En destaquem la transcripció de Clavé i la que Magí Sans anomena «Ball dels Xiquets de Valls» per la seva estructura ben definida en tres parts (una de dotze compassos i dues de setze).

Val la pena remarcar la importància del manuscrit de Magí Sans que porta per títol «Cançons populars y pastorils del país / escritas pels millors Mestres y organistas / antichs y moderns / colleccionadas y aumentadas / per lo mestra y organista / de la Capella de Sant Antoni Abad de Vilanova i Geltrú / D. Magí Sans, / en 1891», perquè conté versions datades al segon terç del segle XIX (que anomena

«Xiquets de Valls antichs», que és un ball de valencians, i «Ball dels Xiquets de Valls. Modern», que es correspon amb la versió de Clavé), la que porta per títol «Castells. Xiquets de Valls», que pertany al tercer terç del segle XIX (i s'ha atribuït a Pau Casals), versions modernes del «toc de matinades» i del «toc de processó», una antiga i interessant versió de la música de les matinades que ell anomena «Xiquets» (i que podríem datar a cavall dels segles XVIII i XIX) i un ball de valencians que es correspon amb la música de les moixiganques religioses.

Els antics i els moderns

Després d'aquestes composicions, ve un corpus de versions primitives de la música actual. En aquest corpus s'hi han desplegat les idees inicials del ball de valencians de la Geltrú i apareix ben definida la part de l'aleta. La versió de transició entre les anteriors i aquestes és la que tocaven la colla de grallers Els Triquel·lis de Solivella fins ben entrat el segle XX. De fet, a cavall dels segles XIX i XX es configura l'estructura actual de la peça. I hi ha una partitura que és la que en el període 1900-1934 es reproduïx més vegades.¹⁴ Aquesta partitura ja té totes les parts del «toc de castells» i és atribuïda a Pau Casals. Certament, Pau Casals la va signar per donar-li validesa per ser publicada a l'obra de teatre *En Pau de la gralla o la festa major de la vila*, del seu amic Ramon Ramon i Vidales (1858-1916), que es va estrenar l'any 1900 al Teatre Novetats de Barcelona, però hi ha diversos aspectes tècnics que ens susciten dubtes raonables, tot i que ara no hi entrarem. Això no nega l'interès de Pau Casals pel món de la gralla i pels castells, però hem de tenir en compte que les edicions d'aquesta partitura no es van fer amb finalitat educativa, científica o musicològica. Els castells i la seva música eren un símbol.

Coincidint amb la segona època d'or dels castells, trobem un bon gruix de versions del «toc de castells» recollides a Valls i a Vilafranca del Penedès gràcies a la tasca

**La idea d'enregistrar
la música dels castells fou
d'Antoni Mas. Es va posar en
pràctica a finals de l'any 1930
i es van editar dos discs l'any
1931 amb la colla Els Romeas.**

d'Antoni Insenser (de qui conservem el manuscrit «Col·lecció / de balls “vulgarment dits” de St. Fèlix» i els articles publicats a la *Revista Musical Catalana* en els anys 1904 i 1905)¹⁵ i de Joaquim Martinell.¹⁶ I són interessants les versions recollides a Valls en què l'entrada ja ha agafat força i l'aleta és clara i potent.

Aquestes versions del «toc de castells» en mostren la vida i la constant formació i transformació, i les dificultats de transcripció que implica.

Dibuix «Els grallers»,
de Pau Boada.

Les transcripcions de Maideu

Així arribem a Josep Maideu, que és qui més vegades va transcriure el «toc de castells» en la primera meitat del segle xx, des que l'any 1919 va arribar a Vilafranca per exercir-hi com a organista i quedà meravellat per la festa major. Primer va recopilar un manuscrit que titulà «Moixigangues vilafranquines» (1920), que va anar ampliant durant prop de vint anys, i una de les primeres peces que hi anotà fou «Els Xiquets de Valls / Tocada dels castells», que és la mateixa que havia transcrit Magí Sans l'any 1891. Després, entre el 1920 i el 1950, va presentar treballs a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i a l'Institut Español de Musicología i va copiar diverses vegades la música dels castells. En destaquem les versions del 1924 i del 1946. La del 1924 és similar a la que podem sentir avui i a la que publicà Francesc de Paula Bové l'any 1926, però té certes particularitats:

1) els dibuixos melòdics de la segona veu mentre la primera aguanta la nota llarga amb què finalitza cada part; 2) tot i que manté l'aleta com en les versions més arcaiques, la part final ja és com la que interpreten Els Romeas a la dècada del 1930; 3) Maideu incorpora, per primera vegada, el ritme del timbal. D'altra banda, en la del 1946 trobem un ritme de timbal diferent i canvis interessants en la segona veu i en aspectes harmònics. Tot això ens recorda que cada colla l'interpretava amb les seves variants. Els grallers Joan Domingo i Albert Jané sempre ens ho havien contat, i sabien distingir el toc de castells dels Romeas del que feia Sebastià Sendrós. I és en el dels Romeas on ja trobem que el trinat de l'aleta es desplaça de la tònica a la dominant per remarcar molt més el punt culminant del castell. I en les versions dels «Macaris» i de Sebastià Sendrós (dècada del 1950) observem com la primera veu construeix dibuixos sobre les notes llargues a manera d'improvisació.

El timbaler Pere Galofré, «Peret del Pla», en la seva darrera actuació. Acompanya, amb els Grallers Montòneg de Vilafranca, la colla casteller Xicots de Vilafranca, 1987, Olesa de Bonesvalls.

Dels primers enregistraments del toc de castells

La idea d'enregistrar la música dels castells fou d'Antoni Mas i Jornet. Es va posar en pràctica a finals de l'any 1930 i es van editar dos discs l'any 1931, i el mateix Mas proposà la creació d'un concurs de gralles («que seria una bona manera d'estimular els pocs bons grallers que'ns resten») i va ser, juntament amb Marian C. Roig, Pau Casals i Andreu Nin, un reivindicador del lligam entre la gralla seca i els castells.¹⁷

Antoni Mas, com altres personalitats de l'època, vivia amb intensitat la revifalla dels castells i pensava que es necessitaven bons grallers, però alhora copsava com el nombre de grallers disminuïa. Per això va proposar l'enregistrament dels discs amb les músiques dels castells a la colla Els Romeas: «De res aprofitaria tenir bons castellers si fossin acompanyats de gralles mortes o desafinades, mentre que si el toc de gralla és ple, viu i picat, el castell pren un altre caire i creix i s'enfila valent i dalid, i és aleshores que l'espiguet ben ajustat va marcant les modalitats en els moments culminants, que dona coratge als que a sota aguanten i quan el poble vibra i se li arrenquen exclamacions i aplaudiments», escriu l'any 1932.

Pel que fa als intèrprets, podem dir que Els Romeas van gaudir de l'amistat i de la consideració de Pau Casals i de Joan Amades, i del seu repertori n'hem heretat el «Toc dels castells» (amb el pilar al balcó), el «Toc d'ofertori», el «Toc de matinades», el «Toc de processó» i el «Llevant de taula» (marxa amb aires de murga amb coincidències amb el ball de moros i cristians de Peníscola). Segons Amades, Els Romeas tenien un repertori vast, però destacaven en la interpretació del toc de castells, de les matinades i del toc de processó: «Toquen amb gran art i amb un bon sentiment popular de la música [...] donant-hi un valuós sentit i una expressió de rústec art molt emotiva i encisadora. [...] Les seves tonades predilectes i a les que donen més expressió són la dels castells i les matinades. La dels castells enclou una fonda emoció sentimental, sense perdre un valent to de màgica energia.»

Aquests primers enregistraments de la música dels castells avui es poden trobar en un CD editat per la Coordinadora de Grallers de Vilafranca (2012), i molts altres foren inclosos al CD que acompanya el llibre *El Toc de Castells. Història i històries d'una música* (2008). De fet, les músiques dels castells han estat les més enregistrades en la discografia per a gralla, des dels Romeas fins als Grallers de Santa Madrona, passant per l'Escola de Grallers de Sitges, So Nat, els Grallers de Vilafranca-Colla de Mar, els Grallers Montòneg de Vilafranca, Les Gralles del Baix Penedès, etc. I en els diversos concursos de grallers fets als segles XIX i XX el «toc de castells» ha estat una peça pràcticament imprescindible.

Programa de la festa major de Vilafranca de l'any 1906, en el qual es va incloure la partitura del «toc de castells».

Jaume Vidal i Macari Domingo

És clar que el «toc de castells» és una música viva i que allà on cal interpretar-la i viure-la és a la plaça. Cada interpretació és diferent, com ho és cada castell. I al llarg dels anys la música dels castells va variant i s'enriqueix amb cada interpretació. Avui hom pot escoltar diferents versions del «toc de castells», totes iguals i totes diferents. I en algunes poblacions han singularitzat el seu «toc» d'acord amb certs antecedents (com a Igualada). El «toc de castells» es mostra a través de les seves variants «dialectals». És història compartida i tradició viva.

Per a qualsevol «tradició viva» les formes de transmissió són molt importants, i en el món de la gralla gairebé es van perdre a la dècada del 1960. Llavors, quan a la dècada del 1970 hi va haver la revifalla de grallers i castellers, es van establir dues variants. L'una va arribar a través de Macari Domingo, a l'Escola de Grallers de Sitges, i durant una dècada llarga va ser la més usada. L'altra és la que havia publicat Francesc de Paula Bové l'any 1926¹⁸ i que va difondre el graller vendrellenc Jaume Vidal. Ambdues foren presents en el *Mètode de gralla* (1982) de Francesca Roig i Jaume Arnella. Tot i que avui la més emprada és la que ens ha arribat a través de Bové i Vidal, sonen totes dues. I si agafem documents sonors dels darrers trenta anys, veurem que en el timbre i en la interpretació el toc segueix experimentant canvis (i amb la recuperació de les gralles baixes s'han fet arranjaments per a tres veus que mostren maneres d'entendre la música per a gralla gens d'acord amb el caràcter primitiu i atàvic dels castells que agradà a Pau Casals i Robert Gerhard).¹⁹

A la plaça, cada castell i cada «toc de castells» són diferents en intensitat, en tempo... La música es mostra viva i potent, plena de variants i de matisos. Aquesta és la seva vàlua. La seva història és llarga i plena. Conèixer-la ens ajuda a comprendre-la millor i a comprendre millor els castells, a viure-la amb més entusiasme i a valorar-la com un element fonamental en el patrimoni immaterial de la cultura catalana.

Notes

1 ALEGRET, Pere: «Recorts de la Festa Major», *El Labriego*, XXV, 592 (Vilafranca del Penedès), 1900, p. 253.

2 ALEGRET, Pere: «Los Xiquets de Valls», *El Labriego*, XXVI, 616 (Vilafranca del Penedès), 1901, p. 251-252.

3 GARCIA, Albert (coord.): *Dansa i música*. Barcelona 1700. Barcelona: Museu d'Història de Barcelona, 2009, p. 20.

4 Vegeu GARCÍA LÓPEZ, José; PÉREZ CARTAGENA, Francisco Javier; REDONDO REYES, Pedro: *La música en la antigua Grecia*. Múrcia: Universidad de Murcia, 2012; VAN DER LEEUW, Gerardus: *Fenomenología de la religión*. Ciutat de Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1964.

5 MIALET, Pere: «Els “castells” al Camp i al Penedès», *Mirador*, II, 93, 1930.

6 VILLALONGA, Miquel: *Música per a una festa*. Menorca: Col·lectiu Folklòric de Ciutadella, 2007.

7 Vegeu VIDAL, Gaietà: *Narració descriptiva de la festa major de Vilafranca*. Vilafranca del Penedès, 1912; CUSCÓ, Joan (ed.): *Quatre relats de nou. La festa i els Castells en la literatura modernista de Lluís Via i Pagès*. Vilafranca del Penedès: Andana, 2002.

8 Vegeu CUSCÓ, Joan: *El Toc de Castells. Història i històries d'una música*. Vilafranca del Penedès: Andana, 2008, p. 26-29.

9 Baltasar Porcel usa el terme al conte «El misteri de l'alzinar o l'any de la pesta», en el qual se'ns diu que, en el moment dels estralls: «Don Dionís es girà i els ulls se li desorbitaren per sobre les ulleres mirant el carregament d'esquelets. Va aixecar un braç grallant quelcom en llatí i obrint desmesuradament la seva boca desdentada.»

10 CUSCÓ, Joan (ed.): *Quatre relats de nou* cit.

11 *Ibidem*, p. 58.

12 CARMONA, Àngel: *Dues Catalunyaes: jocfloralescos i xarons*. Mallorca: Lleonard Muntaner, 2010, p. 148-149.

13 En aquest quadern de Banyoles també hi trobem un breu «Vall de Valencians», que es correspon amb les dues primeres frases dansades, i un «Vall de la Muxiganga», que es correspon amb les melodies del Penedès.

14 La trobem: al quadern de Magí Sans (1891); amb la firma de Pau Casals (i a una sola veu) l'any 1900; la publica Pere Alegret (a Vilafranca el 1901); es reprodueix als programes de festa major del Vendrell (1905) i de Vilafranca del Penedès (1906); l'edita Gaietà Vidal i Valenciano l'any 1912; la recull Josep Maideu l'any 1920; Joan Amades la inclou al seu llibre sobre els castells (1934), i es reproduïx al programa de la festa major de Vilafranca l'any 1970.

15 Vegeu INSENSER, Antoni: *El Penedès. Balls, danses i comparses*. Vilafranca del Penedès: Ajuntament de Vilafranca del Penedès, 1982; CUSCÓ, Joan: *Antoni Insenser i Bertran. Músiques de festa*. Vilafranca del Penedès: Museu de Vilafranca, 2000.

16 Vegeu BALLESTER, Francesc: «Els Xiquets de Valls», *Quaderns d'Estudi*, V, I, 2. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1920.

17 Per Santa Tecla de l'any 1910, a Tarragona, ja es diu als castellers que han de «llevar grallas de las antiguas o de madera».

18 Vegeu BOVÉ, Francesc de Paula: *El Penedès. Folklore dels balls, danses i comparses populars*. Vilafranca del Penedès: Vilatana, 1990.

19 Vegeu CUSCÓ, Joan: «Els Romeas i els primers enregistraments per a gralla», dins *Els Romeas*. CD. Coordinadora de Grallers de Vilafranca del Penedès, 2012.

La llengua dels castells: riquesa del lèxic casteller

Xavier Brotons Navarro

(Vilanova i la Geltrú, 1967)

Llicenciat en Filologia Clàssica per la UB.

Periodista casteller des del 1992. Autor de

Castells i castellers. Guia completa del món casteller

(Lynx, 1995) i del Diccionari casteller (Diputació de Barcelona, 2001). Guanyador del VI Premi

l'Esperidió d'assaig casteller (2012).

Aixecador col·locat en un quatre de nou. Altres sinònims corrents d'aixecador són acotxador, cassola i cassoleta.

Quan abordem la qüestió de la llengua dels castells de seguida salta a la vista que l'apartat més característic n'és, sens dubte, el lèxic, incloent-hi la fraseologia. D'altra banda, sent els castells una activitat originària, i durant molts anys exclusiva, d'una zona de Catalunya, és lògic que la gran majoria del conjunt del lèxic dels castells estigui integrat per mots catalans, amb la inclusió d'algun castellanisme històric (*apretar*).

Així, el lèxic casteller el componen, d'una banda, els **mots patrimonials**, és a dir, aquell conjunt de paraules i locucions

que més caracteritzen aquest lèxic com a inconfusiblement casteller (*enxaneta, aixecador, dosos, pinya, folre, manilles, tres de vuit, primeres mans, carregar, descarregar, fer llenya...*). D'altra banda, s'hi ha d'afegir un bon gruix de **lèxic modern**, compost, per un cantó, pels **neologismes stricto sensu** i, per un altre, pels modismes procedents del **llenguatge dels mitjans de comunicació**.

Així, dins els neologismes hi hauria els mots que serveixen per denominar realitats que no existien prèviament, com ara castells nous (el set, el tres amb l'agulla, el cinc amb l'agulla) o elements estructurals nous

Quant a *enxaneta*, segurament el mot més emblemàticament casteller, la paraula té una etimologia discutida i, a més, històricament ha plantejat vacil·lacions respecte a la seva grafia.

(*puntals* en el pilar de nou, *portaportacrosses* en un castell que té manilles...). Pel que fa al cabal lingüístic aportat modernament pel llenguatge dels mitjans de comunicació, cal dir que ha afectat, sobretot, la fraseologia i que s'ha inspirat sovint en el lèxic esportiu i bèl·lic.

Quant a les característiques generals del lèxic casteller, es constata la importància que hi té l'ús de figures retòriques en la seva producció: metàfora, sinècdoc, metonímia, hipèrbole, sinonímia...

Lèxic patrimonial

Quan analitzem el lèxic pròpiament patrimonial, ens adonem que, en realitat, hi ha poques paraules exclusivament castelleres. Dos exemples en serien *enxaneta* i *aixecador* (mot casteller nascut a partir d'una definició funcional de la persona que ocupa el penúltim pis en qualsevol castell). La gran majoria dels mots i les expressions, en canvi, s'han creat partint del lèxic comú mitjançant processos de metaforització —principalment— o d'altres en què han intervingut figures retòriques. Així, una *crossa* és el casteller que fa una funció de suport a la pinya del castell com si fos una crossa per a una persona; una *agulla* és un casteller que, per les seves característiques físiques (alt i prim), s'assembla a una agulla; un *folre* (o *forro*) és una estructura de suport al castell que es posa damunt de la pinya i que, vista des de fora, és com un folre que embolica el castell...

Pisos del castell

Els tres últims pisos de qualsevol construcció, excepte el pilar, estan compostos pels dosos, l'*aixecador* i l'*enxaneta*, estructura que, en conjunt, es coneix com el *pom de dalt* (un altre cas de metàfora). Pel que fa al terme *dosos* (que sol usar-se només en plural), és una curiosa creació interna del lèxic casteller a partir del fet que es tracta sempre d'un pis integrat per dos castellers: com que en són dos, són els dosos. A més, com dèiem, estranyament s'usa en singular, de manera que és freqüent sentir «Jo faig de dosos».

Imatge de la pàgina anterior:
La canalla: xiquets, nens,
minyons, bordegassos, vailets,
brivalls, nois, al·lots,
xics, marreccs, sagals, etc.

Per la seva banda, *aixecador* és un mot molt interessant. A banda que sembla el més antic de tots els seus sinònims (*acotxadador*, *cassola* i *cassoleta*), conté una informació valuosíssima sobre la funció antiga del nen que ocupava aquesta posició i, de retruc, sobre l'origen dels castells. Així, si *aixecador* vol dir «aquell qui aixeca», això significa que antigament aquest casteller (ara, de fet, està ajupit de quatre grapes) aixecava algú, o sigui l'enganeta, cosa que amb el temps ha deixat de fer. I això ens remet a la figura d'el que *alça* de la muixeranga d'Algemesí, és a dir, aquell xiquet que, situat en el penúltim pis de la construcció, primer està ajupit i finalment s'alça aixecant damunt seu el vailet que culmina la torre: un motiu més, doncs, per considerar que l'origen dels castells catalans es troba en les muixerangues valencianes.

El sinònim tarragoní (*acotxadador*) és també extremament interessant per la informació que porta implícita. Així, aquesta creació lingüística (que en l'origen és exclusivament local tarragonina, però que actualment coneix una expansió tan forta que fins i tot en algunes zones ha començat a desplaçar els sinònims autòctons) sembla un encreuament entre l'original *aixecador* i el verb *acotxar-se* ('ajupir-se, acotar-se' en tarragoní), mitjançant un procés d'etimologia popular. És a dir, perduda la seva funció antiga, no s'entén això d'*aixecador* i, com que aquest xiquet ja està acotxat, se'l rebateja com a *acotxadador*, però

Enxaneta fent l'aleta en un cinc de vuit. Enxaneta és un mot genuïnament casteller sobre l'etimologia del qual hi ha dues teories.

oblidant de modificar el sufix *-dor*, que és actiu i no passiu (és a dir, no se'l rebateja com a *acotxat*).

Quant a *enganeta*, segurament el mot més emblemàticament casteller, la paraula té una etimologia discutida i, a més, històricament ha plantejat vacil·lacions respecte a la seva grafia. Pel que fa a aquest segon aspecte, el diccionari de Fabra només recollia la forma *anxaneta*, amb *a* inicial, mentre que tant el DCVB com l'actual diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans presenten exclusivament *enganeta*, amb *e*. Respecte a això, el malaguanyat investigador casteller vallenc Pere Català i Roca lamentava que l'actual diccionari normatiu no inclogués també la variant amb *a* inicial, de la qual era un aferrissat defensor. Afegim, aquí, que el mot coneix les variants col·loquials *xaneta* (amb afèresi d'en-) i *janeta* (amb sonorització de la palatal inicial d'aquesta variant).

Més complexa, en canvi, és la qüestió de l'etimologia del mot, sobre la qual hi ha dues hipòtesis. La primera considera que *enganeta* està emparentat amb *genet*, que en català deriva de *zanati* (gentilici de la confederació tribal berber dels Zenàta), que en principi va significar «guerrer moro», fins a arribar al significat actual. Federico Corriente, expert en àrab andalusí, postula aquesta hipòtesi pel fet que l'enganeta s'encavalca damunt l'*aixecador* semblantment a com ho fa un genet sobre el cavall. La segona hipòtesi, en canvi, defensada per Joan Coromines, fa derivar *enganeta* de l'occità *enjaneta*, que significa «petita fletxa», ja que l'enganeta, pel fet de ser l'últim casteller, seria com la punta (l'extrem) d'una fletxa. En tot cas, afegim nosaltres, si fos un arabisme, el més estrany és que el mot no s'hagi conservat en el lèxic de les muixerangues valencianes (d'una zona més llargament exposada a l'arabització que no pas el Principat).

Pel que fa a la resta dels pisos, convé destacar *baix*, *baixos*; la forma antiga de l'ordinal *terç*, *terços* (en comptes de *tercer*); de manera semblant, *quint*, *quints* (en lloc de *cinquè*, el numeral corrent en l'ús actual) i les formes modernes *sisè*, *sisens* (que han substituït la col·loquial *sisos*) i *setè*, *setens* (necessàries d'ençà que es fan castells de deu).

Dos de set (Camp de Tarragona) o Torre de set (Penedès), un exemple de sinonímia en el llenguatge dels castells.

Parts del castell

En aquest apartat trobem *pinya*, l'ús metafòric de la qual amb el significat de «conjunt de persones unides estretament» ja recull el diccionari general. Pel que fa a *folre*, cal dir que històricament la forma que s'havia emprat de manera habitual havia estat *forro* (i encara avui té un cert ús oralment), però la creença errònia que es tractava d'un castellanisme l'ha desplaçat quasi completament a favor de *folre* (que és una paraula més formal ho exemplifica perfectament el fet que alguns castellers en diguin *forle*, amb metàtesi). Quant a *manilles*, el mot sembla un ús particular del català *manilla* (que el DCVB fa derivar del llatí *manicula*), pel fet que aquesta estructura de suport situada al tercer pis està composta per poques *mans* (sinècdoc de «castellers que fan força amb les mans»).

Parts de la pinya

Respecte a aquest camp semàntic, ja hem vist l'origen metafòric de noms com *crossa* i *agulla*. També ho semblen *vent* i el seu sinònim camptarragoní *dau*. *Home de darrere*, en canvi, fóra descriptiu (amb el sinònim *contrafort*, pres del lèxic de l'arquitectura), igual que *mà-i-mà* (sinònim de *dau* i vent nat modernament a la colla dels Minyons de Terrassa). Finalment, clars exemples de sinècdoc són els noms atribuïts als castellers el principal mitjà de treball dels quals són les mans: *primeres mans*, *segones mans*, *mans laterals* (amb les variants amb elisió del nom *mans*: *primeres*, *segones*, *laterals*)...

Tipus de castells

Pel que fa al repertori de construccions, és clau el *pilar* (nascut també per un ús metafòric d'aquest mot del lèxic general), que és la unitat bàsica de què està compost qualsevol altre castell. De *pilar* hem de comentar, d'una banda, el sinònim antic *espatat* (també metafòric), molt present en les cròniques vuitcentistes, avui dia desaparegut de la llengua oral però feliçment rescatat com a útil sinònim de *pilar* en els textos periodístics moderns, i, d'altra banda,

el plural *pilans* (i no *pilars*), analògic del plural de tants noms acabats en *-à* (*mà*, *mans*).

Del castell compost de dos pilars es registra la parella *dos/torre*, segurament l'exemple per antonomàsia de la sinonímia dialectal del lèxic casteller i tradicional motiu de disputes entre vallencs i penedescs (els primers diuen sempre *dos de vuit*, per *torre de vuit* els segons).

A partir d'aquí, la sèrie es completa amb l'article determinat en singular i el número cardinal que compta els pilars de què es compon el castell: el tres, el quatre, el cinc, el sis, el set, el nou, el dotze... Pel que fa al cinc —que és un castell compost—, les dues parts que el constitueixen es denominen, respectivament, *tres* i *dos pilans* (a Valls), *tres* i *torre* (al Penedès) i *tres* i *dos* (a la ciutat de Tarragona). Finalment, hi ha els castells compostos integrats per un tres, quatre o cinc amb l'*agulla* (ús general) o amb el *pilar* (vallenquisme exclusiu) al mig.

El nom dels castells

Pel que fa a la nomenclatura dels diferents castells, probablement aquesta sigui una de les qüestions que més sorprèn els neòfits en un primer moment. Així, la pregunta d'aquests és tan aparentment lògica com inevitable: «¿Per què en dieu el tres de vuit i no pas el vuit de tres, si són vuit pisos de tres castellers cadascun?»

Per respondre adequadament aquesta pregunta hem de tenir ben present que encara avui dia hi ha persones ancianes de la zona originària dels castells que anomenen els castells en plural: «Avui hem fet els quatre de vuit (i no pas el quatre de vuit)». I aquest ús és el que explica l'origen de la fórmula emprada per denominar els castells: inicialment, els castells es comptaven per pilars, i així es deia: *el pilar de sis*, *els dos pilans de set*, *els tres pilans de vuit*, *els quatre pilans de vuit*... A partir d'aquí, és fàcil deduir que una expressió com *els quatre pilans de vuit* es va convertir en *els quatre de vuit* per elisió del nom *pilans*: *els quatre* [pilans] *de vuit*. El pas final és percebre el castell com una unitat i no pas com la suma de diferents pilars, i, per tant, singularitzar l'article determinat (*el quatre de vuit*), que és el que es diu actualment.

1482

1482

1482

COLLA CASTELLE
ST. PERE I ST. PAU
TARRAGONA

PENYA
BARCELONISTA

El dau (o vent o mà-i-mà) és el casteller que subjecta un rengle amb una mà i l'altre rengle amb l'altra mà.

Antigament, però, també es troba l'ús del mot *castell* aplicat exclusivament a la construcció de tres pilars: així, *lo castell de nou* era el tres de nou (en contraposició als *quatre pilans de nou* o *els/el quatre de nou*). D'altra banda, *torre*, també en l'època antiga, apareix usat tant específicament per denominar el castell de dos pilars (*torre de vuit = dos de vuit*) com a sinònim de *castell*.

El «folrisme» i el «pseudopurisme»: una distorsió perillosa

Arribats a aquest punt, val la pena que dediquem un apartat a dos fenòmens lingüístics –a parer de qui així escriu, profundament nocius i per tant rebutjables– relacionats amb la nomenclatura dels castells i que he batejat com a *folrisme* i *pseudopurisme*, respectivament.

Durant tot el segle XIX, els castells que habitualment es bastien amb folre eren anomenats sense afegir mai l'etiqueta *amb folre* al nom del castell. Així, es deia i s'escrivia *pilar de set*, *dos de vuit*, *tres de nou*, *quatre de*

nou i *cinc de nou*. Aquest ús ha predominat fins als nostres dies en el registre col·loquial, però cal reconèixer que en els registres formals –especialment els escrits, però també els orals– ha triomfat el *folrisme*, que consisteix en l'afegit sistemàtic del sintagma *amb folre* a tots els castells que es fan amb aquesta estructura de suport (i el mateix passa, és clar, amb el sintagma *amb folre* i *manilles*). Així, per exemple, es diu sistemàticament *pilar de set amb folre*, *dos de vuit amb folre*, *tres de nou amb folre*... El que caracteritza el *folrisme* –i aquí rau el seu perill– és precisament la creença errònia que aquesta és la forma «correcta» del nom dels castells. Aquest ús, segons la nostra hipòtesi, tot just comença a aparèixer a finals dels anys seixanta del segle XX, precisament quan es prova el primer castell amb folre de l'època moderna, però pren força als vuitanta quan la Colla Vella aconsegueix el primer castell de nou del segle XX (el quatre de nou del 1981). És llavors quan les cròniques periodístiques recullen la gesta i comencen a popularitzar l'ús sistemàtic

d'amb folre a tots els castells que en porten, ús que es consolida els anys següents amb la proliferació dels castells folrats.

Això, segurament, va tenir molt a veure amb un afany inconscient de destacar la recuperació d'un element tècnic —el folre— que feia quasi cent anys que havia desaparegut de les places, a banda que la grandiloqüència i la major sonoritat de l'expressió *quatre de nou amb folre* respecte a *quatre de nou* devia afavorir el triomf de la primera. Sigui com sigui, el que en principi era una etiqueta merament explicativa (*quatre de nou, amb folre*) va esdevenir un afegit específicatiu (*quatre de nou amb folre*). I el mal ja estava fet.

Efectivament: el folrisme ha estat l'origen i la base ideològica d'un altre fenomen, el pseudopurisme, molt més recent en el temps, però encara més nociu que el primer, atès que representa una greu distorsió del sistema clàssic de nomenclatura casteller que pot tenir nefastes conseqüències.

Així, el pseudopurisme postula que el nom «correcte» per a un castell com el quatre de nou sense folre és *quatre de nou*, a seques. Per descomptat, aquesta proposta parteix d'un raonament aparentment lògic que s'explica així: si del quatre de nou normal en diem *quatre de nou amb folre*, del que es fa excepcionalment sense aquesta estructura de suport n'hi ha prou que en diguem *quatre de nou*. El mecanisme, però, és pervers, ja que parteix d'una premissa falsa: el nom del primer castell és *quatre de nou* (ja ha quedat àmpliament demostrat que aquesta és la denominació originària, natural i única durant tot el segle XIX i fins avui mateix col·loquialment).

El perill de distorsió, doncs, és evident, si al significat *quatre de nou* li atribuïm un significat que no ha tingut mai (el de «quatre de nou sense folre»). Malauradament, d'exemples d'aquest efecte distorsionador ja en tenim algun. Per això ja en som uns quants els qui hem alçat la veu contra aquesta greu distorsió de la nomenclatura casteller i hem començat a usar de manera activa la terminologia clàssica, que bàsicament consisteix a ometre sistemàticament l'afegit *amb folre* del nom dels castells que en porten i, en canvi, acompanyar sempre de l'etiqueta *net* o *sense folre* aquells castells que, fent-se amb

folre en la seva versió normal o estàndard, es basteixen excepcionalment sense aquest element (com el quatre de nou net o sense folre).

A més, cal dir que l'ús de l'adjectiu *net* aplicat a aquest tipus de castell no solament és legítim (contràriament al que defensen els pseudopuristes), ja que significa «castell fet sense el seu suport habitual» (tres de set net = 'sense pinya'; dos de vuit net = 'sense folre'), sinó que fins i tot és l'original històricament (del castell descarregat per la Colla Vella dels Xiquets de Valls a Tarragona el 1881, les cròniques coetànies en diuen «quatre de nou nets» o «cuatro de á nueve limpios»).

Per acabar aquest apartat, il·lustrarem amb alguns exemples la diferència entre la nomenclatura clàssica (que abonem de manera fervent) i la pseudopurista (que rebutgem plenament).

El cinc de vuit rep el sobrenom de la catedral.

Quatre de nou net
o sense folre.

Nomenclatura clàssica	Nomenclatura pseudopurista
quatre de nou	quatre de nou amb folre
quatre de nou net/ sense folre	quatre de nou
dos de nou sense manilles	dos de nou amb folre

Sobrenoms de castells

A causa de la seva importància històrica, alguns castells han estat tradicionalment batejats amb un sobrenom. Segurament els més coneguts, perquè han triomfat en l'ús, són els de *carro gros* (per al quatre de vuit) i la *catedral* (per al cinc de vuit). D'altres, en canvi, no han tingut la mateixa fortuna, com són el *pare dels castells* (per al tres de vuit) o la *pubilla* (proposta del malaguanyat casteller vendrellenc Emili Miró per a la torre de set), tot i que són mínimament coneguts. A l'últim, més modernament, la consecució de castells inèdits n'ha provocat un bateig en forma de renom que ha vingut del món dels mitjans de comunicació, amb sort desigual: més o menys usats –sempre només en registres formals– serien *supercatedral* (per al cinc de nou) i *castell total* (per al quatre de nou net, inspirat en el futbol *total* de la selecció holandesa de futbol dels anys setanta), o directament rebutjats, com *basílica* (per al cinc de nou) o *bèstia indomable* (per a la torre de vuit neta).

El nom de les colles

A mitjan segle XIX es documenta per primera vegada l'apel·latiu *xiquets de Valls* aplicat a les colles castelleres i la seva activitat (coneguda fins aleshores majoritàriament sota la denominació de *ball de valencians* o, simplement, *valencians*, en una prova més del seu origen geogràfic). Posteriorment, les colles vallenques incorporen el sintagma al nom de la colla: *Colla Vella/Colla Nova dels Xiquets de Valls*. Així, quan el 1926 es crea una colla al Vendrell (Baix Penedès), els seus impulsors la bategen

amb el nom de Nens del Vendrell, copiant la fórmula val·lenca però substituint el mot *xiquet* (percebut pels penedesencs com un dialectalisme val·lenc) pel sinònim autòcton *nen*.

El cas és que, amb el temps, aquesta fórmula va ser una de les més freqüents a l'hora de denominar colles de nova creació, amb l'ús de quasi tots els sinònims de *xiquet*: *minyó*, *bordegàs*, *noi*, *xicot*, *xic*, *vaiiet*, *brivall*, *marrec*, *al·lot*, *sagal*... Una variant d'aquest procediment –força productiva modernament– ha estat triar un gentilici o apel·latiu popular o qualsevol altre mot que fes referència a una realitat «autòctona» de la localitat d'on era la colla: *torraire* i *moixiganguer* (d'ús antic), *ganxet*, *tirallonga*, *nyerro*, *capgròs*, *salat*, *margener*, *angelet*, *matosser*, *xerric*...

També ha estat una font habitual de generació de noms de colles l'ús del genèric *casteller* acompanyat del topònim, com també del mot *colla* (o *colla casteller*) –amb l'especificació, si era el cas, de *vella*, *nova* o *jove*– més el nom de la localitat.

Tota una altra qüestió són els diversos apel·latius col·loquials –alguns dels quals despectius– amb què són conegudes determinades colles (l'origen dels quals, moltes vegades, el trobem en les relacions de rivalitat entre agrupacions). Així, a Valls, els components de la Joves són *muixerillos* (ja que es consideren hereus de l'antiga Colla de la Muixerra del segle XX), mentre que els de la Vella són *vellacos* (amb joc de paraules pejoratiu derivat del nom de l'agrupació). A Tarragona, els Xiquets són *matalassers* (per l'aspecte de la seva camisa, de ratlles blanques i vermelles); a Barcelona, els Castellars de Sants són els *borinots*; a Esplugues de Llobregat, els seus Castellars són *cargolins*...

Un fenomen interessant és la constatació que en força casos aquests apel·latius eren originàriament despectius (nats a la colla rival, com en el cas de *matalasser*), però per un curiós procés de dignificació han acabat sent assumits orgullosament per la colla batejada. Finalment, d'altres renoms són clarament despectius i, a més, tenen un ús molt més restringit: *lagartos* (Castellers de Vilafranca), *baietes* (Jove de Tarragona)...

Els dialectes castellers

El lèxic casteller també presenta varietat geogràfica o dialectal: és a dir, sinònims diferents per a un mateix significat en funció del lloc d'on és la colla. Un cas emblemàtic és el de *dos* (val·lenc i tarragoní) / *torre* (penedesenc) per al castell compost de dos pilars, però hi ha altres exemples: *aixecador* (Valls) / *acotxador* (Tarragona) / *cassola* i *cassoleta* (Penedès); *dau* (val·lenc i tarragoní) / *vent* (penedesenc) / *mà-i-mà* (Minyons de Terrassa); *amb l'agulla* (general) / *amb el pilar* (val·lenc)... Un cas extrem de sinonímia dialectal és el del nom que rep el pilar que, en el castell de tres, queda a la dreta de la rengla: *pilar de l'enxaneta* / *(rengla) dreta* / *(rengla) carregada* / *(rengla) plena* / *pilar fort*.

D'altra banda, atesa l'expansió geogràfica del món casteller, es constata el fenomen de lèxics dialectalment híbrids en algunes colles. Així, els Castellars de Barcelona (fundats per elements vilafranquins) presenten un lèxic bàsic penedesenc (*torre*, *vent*, *aixecador*...). En canvi, el lèxic més recent (com el que procedeix del camp dels castells amb folre) els ve de la colla que els ha assessorat en aquests aspectes nous (Minyons de Terrassa): *soca*, tendència creixent a dir *dos* (en lloc de *torre*)...

A més, fins i tot hi ha casos de microdialectes, és a dir, diferències lèxiques en colles d'una mateixa població. Així, a Valls: *lateral* (Colla Vella) / *girat* (Colla Joves); a Terrassa, *mà-i-mà* (Minyons) / *vent* (Castellers)...

Finalment, les colles creades més recentment en àmbits allunyats de la zona originària també van fent les seves aportacions al lèxic casteller, sovint rebutjades pels puristes. Així, del que fins ara era exclusivament la *canalla*, les colles gironines en diuen *mainada*. A més, una reinterpretació del sintagma *pilar caminant* (amb participi de present, actiu) l'ha convertit en *caminat* (participi de passat, passiu). Així mateix, també és una aportació recent d'aquestes agrupacions una expressió com «Avui hem fet un vuit» amb el sentit d'«Avui hem fet un castell de vuit».

La mida del món: els castells a la literatura i les arts

Josep Bargalló Valls

(Torredembarra, 1958)

Màster en Estudis Catalans (URV).

Comissionat de la Biennal de Castells.

Professor, ha estat conseller de la Generalitat

(2003-2006) i ha publicat articles

i llibres sobre història literària i sobre

el fet casteller. Membre dels Nois

de la Torre.

Per trobar la primera referència literària

del fet casteller, podríem endarrerir-nos al 1794, quan Rafael d'Amat, el Baró de Maldà, va anotar en el seu *Calaix de sastre* que li sabia greu no haver pogut veure, en una visita a Tarragona, «castells o sostres de gent». Però seria una mica agosarat: a finals del XVIII, les torres del ball de valencians encara es trobaven en plena evolució, i no podem parlar estrictament de castells. De fet, hem de venir molt més cap aquí en el temps. Joan Mañé i Flaquer, aleshores ja professor de la Universitat de

Barcelona, va publicar al *Diario de Barcelona* —del qual esdevindria director i on actuaria com a protector de Joan Maragall— dos articles sobre la festa major de la seva Torredembarra natal, els anys 1851 i 1852, que són el que podem qualificar de les primeres cròniques castelleres de la història. Amb un coneixement de primera mà i profund, Mañé i Flaquer no només narra el que veu —castells de nou pisos, ja—, sinó que explica els components més essencials del fet casteller. Una dècada després, el 1863, s'esdevé un fet clau en aquest esdevenir: Josep Anselm Clavé va a Vilafranca del Penedès, convidat a dirigir, per Sant Fèlix, el cor local. D'aquesta visita en surt la inspiració de la composició musical «Los Xiquets de Valls» (1867), que conté en la seva tornada el que va esdevenir el lema casteller:

Quina gatzara, quina delícia
causen al poble los braus Xiquets,
quan fan alarde de llur perícia:
força, valor, equilibri i seny.

La poesia començava a obrir-se tímidament al nou costum: un any abans que Clavé i tot, Francesc Pelagi i Briz també li va fer lloc a la seva *Masia dels Amors*. Alguns romàntics van incloure els castells dins els seus tòpics renaixentistes, però el resultat poètic va ser la majoria de les vegades poc engrescador. El millor poema el devem a un dels grans noms de la Renaixença, el vendrellenc Àngel Guimerà: «Lo Xiquet de Valls» (1876) —posteriorment rebatejat com «L'inxaneta»:

La plaça gran de la vila
és plena de gom a gom;
brandant lo castell s'enfila
i a l'entorn cridant s'apila,
per aguantar-lo, tothom.

—Amunt va!— i fent esqueneta,
cap amunt hi pugen tots;
sols hi manca l'inxaneta
que abraça sa mare inquieta,
estremint-la amb sos sanglots.

Homenatge als castellers,
escultura d'Antoni Llena,
Plaça de Sant Miquel,
Barcelona.

Àngel Guimerà va escriure
el poema «L'inxaneta».

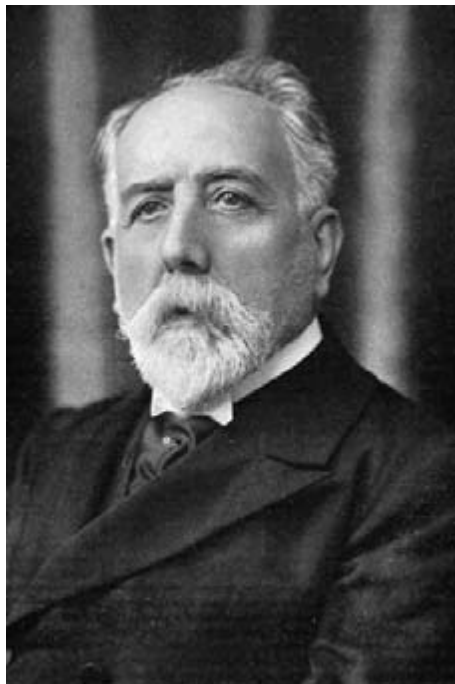
–Amunt fins al cel– febrosa,
la gent crida amenaçant;
i la mare, tremolosa,
l'empeny i mirà'l no gosa;
i el nen va pujant, pujant...

Ja és dalt; i el pobret somreia,
quan la torre cau d'arrel;
i encara, morint, se'l veia
com, alçant els bracets, deia:
–Sí, mare, amunt fins al cel!–

Guimerà hi reflecteix un fet real: la mort de l'enganxeta vallenc Magí Serra –Magí del Janillo– a la Masó, el 1871. Com pertoca al moment, Guimerà –encara en la seva primera etapa creativa– dóna un vernís romàntic al fet tràgic. La construcció literària damunt la realitat. Aquesta va ser una constant de la relació entre el fet casteller i les arts: qui millor el va reflectir van ser els creadors lligats al seu territori i quan millor el van reflectir va ser quan partien de la realitat i el seu coneixement.

A finals del segle XIX, el fet casteller també va esdevenir matèria narrativa, i de la mà dels dos modernitzadors de la novel·la catalana, el tarragoní Josep Pin i Soler i el vallenc Narcís Oller, que inclouen la descripció de les festes majors

Josep Pin i Soler va descriure una exhibició casteller a la novel·la *La família dels Garrigas*.

Imatge de la pàgina següent: La Colla Nova dels Xiquets de Valls al Concurs de Tarragona de l'any 1933.

de les seves ciutats en dues novel·les donades a conèixer gairebé a la vegada: *La família dels Garrigas* –publicada el 1887, però que Pin va escriure a Marsella el 1870– i *Vilaniu* –editada per Oller el 1885–. El tarragoní ens descriu el seguici de Santa Tecla de finals de la dècada dels seixanta i ho fa a través d'un quadre de costums inserit gairebé de manera autònoma en la seva primera novel·la. Fill de la Renaixença, tocat pels nous aires triomfants a França, conreador del realisme narratiu, però sense deixar-se anar del tot, Pin i Soler hi fa una descripció vibrant d'una exhibició casteller a la festa tarragonina:

**Llurs tendons són cordes d'aram,
llur pell pergami, llurs ossos ferro. Cada
ú d'ells sosté set, sis, cinc o quatre
homes... i no pes inert; pes que belluga,
que parla i es disputa, que perd l'equilibri,
que s'entrebanca.**

Narcís Oller, amb un peu en el naturalisme, ens ofereix un plantejament literari més modern, i no només perquè *Vilaniu* –topònim rere el qual podem reconèixer el seu Valls nadiu– reflecteix una festa major de Sant Joan ja de mitjan dècada dels vuitanta, sinó perquè la seva actitud narrativa també ho és. Si Pin i Soler encabien els castells a la seva narració de manera aliena a la trama de la novel·la, Oller els integra plenament dins l'acció, en diversos capítols i amb els personatges que hi interactuen directament, com una de les marques més essencials de la ciutat, però també com a nexes socials dels protagonistes, burgesos i senyors, amb la col·lectivitat:

**Però ben tost es sentí aquella nota
estrident i llarga amb què la gralla anun-
cia la coronació del castell. Tots els caps
s'abalançaren a fora per contemplar-la.
Donya Francisca i la Montserrat empen-
nyeren fins a la finestra donya Isabel.
El castell estava, realment, fet; l'enjaneta
havia arribat ja a escalar aquella torre
oscil·lant i buida...**

Narcís Oller narra tots els elements de la festa, però, com Pin i Soler, dóna un relleu especial als castells. L'un i l'altre ja havien fet abans algun primer pas –Oller

Guimerà reflecteix un fet real: la mort de l'inxaneta vallenc Magí Serra el 1871. Com pertoca al moment, dóna un vernís romàntic al fet tràgic.

amb la narració curta «Lo castell», que reutilitzà a la novel·la, i Pin, amb el conte «Rosa mística», situat a Montblanc—, però Vilaniu i *La família dels Garrigas* ja són dues obres sòlides i definitòries, tant dels seus autors com de l'evolució de la literatura catalana de finals del vuit-cents. Els castells, però, encara hi són només el farciment. Que esdevinguin el motiu central del fet narratiu arriba anys després, amb l'alcoverenc Cosme Vidal, més conegut pel pseudònim Josep Aladern. Poeta, narrador, periodista, impressor, assagista..., Aladern fou un modernista vital i literari, d'aquells que, de tantes coses que va arribar a fer —fundà, amb Aureli Capmany, *En Patufet*—, la història ha acabat oblidant més del que es mereixeria. Autor d'un assaig folklorista, *Costums típiques de la ciutat de Valls* (1894), amb un capítol dedicat al fet casteller, Aladern va fer el salt endavant a *La gent del llamp* (1903), un recull de narracions diverses situades a les comarques tarragonines —«gent del Camp, gent del llamp», fa la dita—. En aquest recull el fet casteller apareix en més d'una narració, però és al conte «L'amo del pilar de cinc» on esdevé protagonista. Aladern hi narra de forma àgil la història d'un casteller vallenc, ja gran, que veu com un jove és a punt de reproduir una proesa que ell havia realitzat dècades enrere i que, fins aleshores, havia restat com un mite inabastable: dur un pilar de cinc de l'església fins a la plaça dels Arbres. Abans que hi arribi del tot, el vell casteller empeny, amb dolor, aquell pilar que anava a destronar-lo —ni que fos de la seva mateixa colla—. Els castells com a paradigma vital.

Un parell més d'escriptors, nascuts també en aquestes comarques i que no s'escapen de ser uns costumistes tardans, segueixen el camí de la presència castellerana en la narrativa catalana del tombant de segle: Ferran de Querol i Ramon Ramon i Vidales. L'un, Querol —originari de Torredembarra, on tenia casa i terres— va incloure en el seu primer llibre, *Clitxés* (1902), la narració «Vida de poble», un quadre de costums autobiogràfic, enyoradís, que ens explica com era la festa major torrenca a la segona meitat de la dècada dels vuitanta del segle XIX. Querol també hi presta molta més atenció als castells que als balls del

Pau Casals amb dos enxanetes dels Mirons del Vendrell. L'acompanyen Carles Pi i Sunyer, alcalde de Barcelona, Ventura Gassol, conseller de Cultura de la Generalitat, i Martí Esteve i Grau, conseller d'Economia i Finances, entre altres. Acte d'homenatge de la ciutat de Barcelona a Pau Casals, 1934.

seguici, com féu el vendrellenc Ramon i Vidales, poeta, narrador i sainetista d'èxit, que el 1900 va estrenar, al Teatre Novetats de Barcelona, una comèdia, *En Pau de la gralla o la festa major de la vila*, de temàtica castellerà en una trama purament sentimental. L'obra va donar peu a una anècdota prou coneguda: la participació d'un grup de grallers vendrellencs en una representació posterior, el 1901, al popular Romea de Barcelona els va donar el nom amb el qual van ser coneguts per sempre, Els Romeas o Romeies. En la narrativa, Ramon i Vidales va reprendre el tema del sainet en l'única novel·la que publicà: *Vaca de llet* (1909), que també descriu detingudament la festa major del Vendrell.

Què tenen en comú tots aquests narradors, més enllà de pertànyer, si fa no fa, a una mateixa època? No pas l'estètica literària: alguns són fonamentalment costumistes —Querol i Ramon—, d'altres realistes —Oller i Pin—, i un altre modernista —Aladern—. No pas la ideologia: representen un ventall amplíssim, des d'un conservador catòlic proper als carlins que va acabar escrivint en castellà —Querol— fins a un anarquista catalanista i occitanista —Aladern—, passant per totes les gradacions intermèdies possibles. El que els uneix és la voluntat d'integrar la realitat festiva del seu territori en el seu corpus narratiu: per costumisme o per realisme, narren el que tenen a prop, el que els identifica. I els

castells ja són, per a ells, això: el signe d'identitat del seu territori.

Aquesta assumpció també la trobem en la dramàturgia del moment: en l'obra de Ramon i Vidales o del vallenc Raimon Casas, que el 1901 va estrenar *Lo Tres de Nou. Quadret de costums de Valls en un acte i en vers*. Ni l'un ni l'altre, però, no estaven a l'altura creativa de Guimerà, Pin i Soler i Oller. Sigui com sigui, el *Quadret de costums de Casas* ens permet situar-nos en el temps: ja s'hi dol de la decadència que viu el món casteller a començaments del segle XX. No és l'únic de doldre's: el 1919, Lluís Via, vilafranquí, publica a *Catalana (revista setmanal)* la narració «Una gesta», situada en «el bon temps dels Xiquets», una barreja de narració històrica i costumista de la festa major de Sant Fèlix, amb un argument que no deixa de semblar-se al relat d'Aladern. El text més contundent d'aquestes vindicacions de l'esplendor passada —no només dels castells, sinó de tot el seguici popular festiu— el devem a un vendrellenc que no pot pas ser qualificat de reaccionari. Andreu Nin, en un article titulat «Les Festes Majors» i publicat el 1910, reblava el clau de la desfeta: «Els Xiquets de Valls són, únicament, burda paròdia d'aquella gent coratjosa i forçada cantada per en Clavé.»

Si les primeres obres literàries de temàtica castellerà apareixen en les dècades dels cinquanta i seixanta del segle XIX —quan els castells arriben a la seva primera maduresa i consoliden la seva àrea tradicional—, i l'eclosió de la relació entre castells i art va paral·lela amb la seva primera època d'or —les dècades dels setanta i vuitanta—, amb la decadència del fet casteller la relació es refreda. No només perquè els castells reculen notablement, sinó també perquè el moviment cultural emergent a les primeres dècades del segle XX, el noucentisme, tenia uns interessos artístics i ideològics ben allunyats de la cultura popular d'arrel tradicional. La desafecció noucentista davant del fet casteller va tenir poques esclatxes, per bé que alguna sigui prou il·lustre: el mateix Eugeni d'Ors va publicar, el 1916, la glossa «Pindàrica tercera en honor de l'Isidro de Rabassó», el mític cap de colla vallenc. Hi conclou: «Fer castells és necessari; viure no és

necessari.» De fet, en les primeres dècades del segle XX, els castells —que viuen la seva particular renaixença els anys trenta, com el país mateix— van rebre una major atenció per part dels assagistes que dels literats. L'insigne Francesc Pujols va publicar l'abril del 1936, a *Mirador*, «La Hiparxiologia dels Xiquets de Valls»:

El dia que Catalunya es decideixi a portar la seva ciència pel món, no hi pot portar una representació més plàstica de l'escala de la vida que la dels Xiquets de Valls. Valdran més ells que tots els llibres.

En tots aquells anys, els castells apareixen d'esquellèvit en les pàgines de les nostres lletres i en els escenaris de la nostra dramaturgia, com ara en la primera obra teatral de Ventura Gassol, *La cançó del vell Cabrés. Poema dramàtic en tres actes*, estrenada el 1921: el poeta de la Selva del Camp els fa sortir per celebrar la festa amb què es clou l'obra. En uns moments més fructífers per a l'assaig, apareixen els primers volums dedicats monogràficament als castells. Dos i a la vegada: el 1924 es publiquen *Els Xiquets de Valls*, de Joan Amades, i *Els castells*

dels Xiquets de Valls, de Francesc Blasi i Vallespinosa. El primer va sortir l'abril i el segon es va acabar d'imprimir el desembre. No cal dir que la coincidència va produir algunes suspicàcies, i que hi hagué qui sospità —davant d'altres coincidències— que Amades havia conegut, prèviament, algun esborrany de l'obra de Blasi. Fos com fos, els dos volums tenen el mèrit de ser les primeres monografies castelleres —que el lector actual pot consultar perquè el llibre del vallenc es va reeditar els anys 1948 i 1997, i el d'Amades, el 2001.

El fet casteller va viure les vicissituds del país —i de les seves expressions culturals—. Renaixent els anys trenta, perdedor de la guerra i minvant en la postguerra, la seva recuperació va començar a fer-se veure a finals dels setanta. La poesia va mantenir una relació escassa —però notòria— amb aquell món casteller que anava recuperant el pols sense estridències i que treia el cap fora del seu clos tradicional. En sobresurten alguns autors, com Marià Manent i Joan Brossa, però sobretot un poema: «Nosaltres tots, castellers», que Salvador Espriu va escriure amb les composicions que van formar *D'una vella i encerclada terra* (1980) i va incloure, finalment, a *Per a la bona gent* (1984):

**S'aixequen torres
en esborrats vestigis
de mortes danses.**

**Truquen a portes
d'oblit. Desempresonen
llum, ales, aire.**

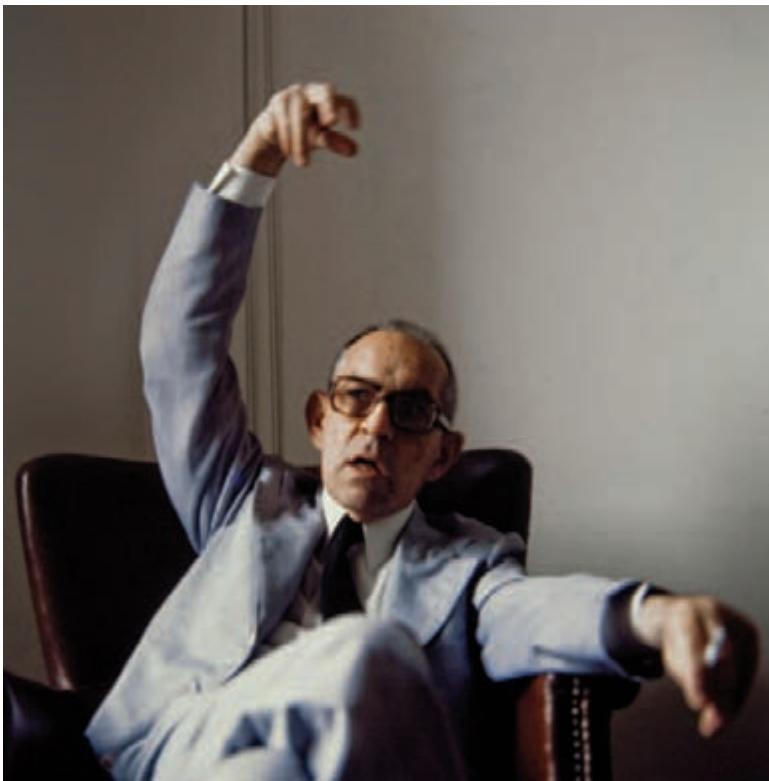
**Nua bellesa,
nom sol enllà del nombre,
esclat de festa.**

**Volem la força
dins l'ordre perfectíssim
de la mesura.**

**En equilibri,
molt lentament ens alcen
castells de somnis.**

**Seny, no podríem
acollir-nos per sempre
al teu refugi?**

Salvador Espriu, de qui el 2013 se celebra el centenari del naixement, és autor del poema «Nosaltres tots, castellers».

**Dreçats captaires,
sense plors ni temença
venim a prínceps.**

**Homes, la mida
del món, rompem silencis,
triomfs, abismes.**

**Agermanem-nos
sota l'esplendorosa
pau d'un llarg dia.**

**Per servir l'únic
senyor que tots triàvem:
el nostre poble.**

Esprui, que reprèn parcialment el lema de Clavé –la força, l'equilibri i el seny–, clou el cercle que s'havia iniciat amb Pujols: ara que els castells viuen una primera expansió, els atorga un nou caràcter. Ja no són només la identitat d'un territori –com a la poesia, el teatre i la narrativa del XIX–, sinó que han esdevingut, en aquest final del segle XX, el símbol d'un país. Segurament sense voler-ho. I de la mà –per primer cop– d'escriptors i pensadors de fora del seu àmbit tradicional.

És en les darreres dècades que el fet casteller retroba la seva relació amb la narrativa, bàsicament en relats i contes: Andreu Sotorra, Joaquim Carbó, Olga Xirinachs, Bienve Moya, Vicenç Villatoro, Fina Duran, Montserrat Palau, Magí Sunyer... La novel·la –diguem-ne– més castellera l'hem d'anar a buscar, però, fora de les lletres catalanes: *El celler (The bodega)*, que l'autor de best-sellers nord-americà Noah Gordon va publicar el 2007 i que es mou en el món del vi al Penedès. No és el primer cop que un escriptor estranger s'acara amb el món dels castells. El primer fou Isaac Pavlovsky, escriptor rus, catalanòfil i traductor de Narcís Oller, al seu llibre *Esbossos de l'Espanya contemporània* (1884-1885), publicat a Sant Petersburg el 1889, tot recordant una visita seva a Valls i a les contrades veïnes. Podem llegir en una edició moderna la traducció dels capítols que s'esdevenen en terra catalana, *Un rus a Catalunya*, apareguda el 1989, cent anys després de l'original. Ara, la novel·la de Noah Gordon exemplifica un nou pas endavant en la trajectòria del fet casteller:

d'identitat de territori en el segle XIX i símbol de país a finals del XX a Patrimoni Immaterial de la Humanitat a començaments del XXI. El seu salt cap a la globalització: moltes més sortides fora del país, aparició de colles a Amèrica i la Xina... I la declaració patrimonial de la UNESCO el 2010.

La relació dels castells amb les arts no és només literària, sinó que abasta la diversitat artística. En primer lloc, la música, i no només pel fet indèstriable de les gralles i els tabals com a acompanyament necessari de la construcció castellera i record perenne del seu origen en el ball de valencians i les moixigangues. Recordem que la primera gran petjada literària l'hem situada en Clavé: «Els Xiquets de Valls» no és un poema, és un cant, una composició musical. La comunió entre els grallers tradicionals i la música culta va venir de la mà de Pau Casals, el vendrellenc més universal. Casals, que recordava haver fet castells ell mateix i havia tocat alguna vegada la gralla en la seva infantesa, va ser mecenades dels Nens del Vendrell, president del jurat del primer Concurs de Tarragona, el 1932, i va continuar mantenint una relació molt fluida amb els castellers i els grallers vendrellencs, fins i tot en el seu exili. Ara bé, el que va acabar essent més significatiu de l'extensa relació de Pau Casals amb els castells té una data i un indret prou concrets: el 18 d'octubre del 1900, Casals era al Vendrell amb motiu d'haver fet un concert a Tarragona i uns amics el van convidar a dinar a una propietat situada a Santa Oliva, en la qual produïa vins Jaume Foix. A petició dels amics, Casals va transcriure en un paper de factura de la casa de vins el toc de castells, damunt d'un pentagrama que ell mateix va dibuixar a mà. És la primera transcripció completa del toc de castells que es conserva. Va ser, a més, l'única que es va utilitzar durant temps i amb rapidesa: gairebé tan sols un mes després del dinar, Ramon i Vidales estrenava *En Pau de la Gralla*, i, quan se n'edità el text, la transcripció que es va fer servir ja fou la de Casals.

Els castells van començar a relacionar-se de manera estable amb les arts plàstiques en el segle XX. En el camp de l'escultura podem esmentar els onze monuments

L'escultor Apel·les Fenosa, al Vendrell, veient un castell des de casa seva, 1960.

castellers erigits des dels anys cinquanta del segle passat fins avui mateix, obra d'artistes tan diversos com Josep Busquets, Josep Cañas, Martí Royo, Francesc Anglès o Antoni Llena. I en arquitectura no podem oblidar la conversa que recordava Cèsar Martinell amb el seu mestre Antoni Gaudí sobre la similitud, precisament, dels castells i les torres de la Sagrada Família. Un vallenc —un altre cop— i un reusenc.

I si la pedra —d'escultura o d'edifici— és un patrimoni estàtic, l'art del moviment contemporani és l'audiovisual. La primera aparició no fugaç d'un castell en una pel·lícula comercial l'hem d'anar a buscar a l'inici de *La plaça del diamant*, que Francesc Betriu va estrenar el 1982. Betriu va voler donar significança a la festa on s'inicia el relat amb l'aparició d'una actuació casteller, ni que fos exògena a la novel·la i al moment històric en què se situa. La primera pel·lícula en la qual el fet casteller forma part intrínseca de l'argument és *La tet i la lluna* (1994). El protagonista és un enxaneta, i hi apareix una actuació a la plaça del Blat de Valls. El seu director, Bigas Luna —ell mateix d'arrels familiars vallenques—, dóna un pas endavant en el tractament del fet casteller com a símbol: també ho és oníric i natural, maternal i fà·lic.

Els darrers anys, amb l'eclosió del fet casteller, s'han produït un nombre notable

de documentals de llarga durada. Tres, em sembla, són especialment remarcables. En primer lloc, *Enxaneta* (2011), de Paulí Subirà, produït per Televisió de Catalunya en 3D, de distribució comercial i basat en el Concurs de Tarragona del 2010: per la tecnologia emprada i per la seva distribució comercial. I també dos altres títols: *Castells* (2006), de producció alemanya, amb diversos guardons internacionals i dirigit per Gereon Wetzel, i *The Human Tower* (2011), de coproducció xileno-hispano-índia i dirigit per Ram Devineni i Cano Rojas: perquè ofereix una visió no tradicional ni interna i és una altra mostra clara del procés de globalització del fet casteller.

De fet, allò que defineix els castells en l'actualitat és, precisament, la modernitat i l'expansió d'un costum tradicional d'arrel local.

Cronologia castellera (1770-2013)

Raquel Sans Guerra

(Valls, 1980)

És una periodista polivalent que ha treballat en diferents mitjans de comunicació: premsa escrita, ràdio i televisió. La passió pels castells l'ha portat a especialitzar-se en una matèria en la qual s'ha convertit en referent. L'any 2012 va rebre el premi de periodisme casteller Joan Ventura i Solé.

1770: Es documenta el primer castell a l'Arboç: «Castell de sis sostres, acompanyat de la dolçaina.»

1794: S'utilitza la paraula *castell* per diferenciar-la del ball de valencians. Ho recull el Baró de Maldà en unes anotacions fetes durant les festes de Santa Tecla a Tarragona d'aquell any.

1801: Per les festes de la Mare de Déu de la Candela de Valls el ball de valencians d'Alcover, reforçat per vallencs, enlaira

1819: Les colles dels Pagesos i Menestrals basteixen la «torre de ocho estadios». Són els primers castells de vuit documentats de la història. No s'ha pogut determinar si es tracta d'un dos, un tres o un quatre, ja que aleshores la paraula *torre* s'utilitzava genèricament com a sinònim de castell.

1819-1834: La forta rivalitat entre les colles vallenques porta les autoritats locals a prohibir els castells a Valls durant aquest període.

els primers pilars. Testimonis orals ja parlen del pilar de cinc.

1814: El rei Ferran VII visita Valls i, segons Francesc Puigjaner a la seva *Historia de la villa de Valls* (publicada el 1881), «hubo danzas de todo género, y de este año data o tiene origen la costumbre de las torres, castells o Xiquets de Valls, que tanta celebridad han adquirido más tarde». Alguns historiadors, com Joan Climent o Pere Ferran - do, assenyalen el 1814 com l'any en què el ball de valencians es transforma en una colla castellera més o menys com la coneixem avui.

1827: S'acrediten castells de set pisos a Tarragona.

1835: Un cop finalitzada la prohibició de fer castells a la capital de l'Alt Camp, s'hi documenten per primer cop el tres de vuit i el pilar de set.

1841: A Tarragona, per Santa Tecla, la colla dels Pagesos aconsegueix el dos de vuit.

1842: Les colles de Valls planten castells de vuit pisos a Vilafranca del Penedès.

1851: La colla de la Roser dels Xiquets de Valls descarrega el primer castell de nou de la història a Tarragona. En una actuació amb motiu de les festes de Santa Tecla els vallencs van fer dos intents de tres de nou folrat: en el primer el van carregar. Però, com que en el segle XIX un castell no es considerava assolit si no s'aconseguia descarregar, els Xiquets de Valls hi van tornar i, al segon intent, van aconseguir completar el castell.

1852: Alguns historiadors, com Lluís Solsona, apunten que aquest any es va aconseguir el primer tres de nou net de la història a Torredembarra. Aquesta afirmació ha generat una forta controvèrsia, ja que majoritàriament es creu que es tracta

feita major de Reus diu que el dia 26 de juliol «entre las danzas habrá las famosas torres o castillos, ofreciéndose un premio de dos mil reales y una comida a los que logren formar un castillo de diez pisos». La fita no es va arribar ni a intentar.

1878: Es descarrega el pilar de vuit a Altafulla i a Tarragona.

1879: Sobrevé la crisi de la fil·loxera, malaltia que va afectar els cultius de la vinya, i que va arribar a l'Estat espanyol procedent de França. Va causar un enorme trasbals al camp, fins al punt que molts habitants de les comarques castelleres van haver d'emigrar a la ciutat tot buscant un nou lloc de treball.

1851

d'un tres de nou amb folre, la descripció del qual ha estat mal interpretada.

1854: L'aparició del còlera provoca la suspensió de les festes en molts pobles i frena la progressió del món casteller.

1858: Després de cert estancament, es documenten els primers pilars de vuit amb folre i manilles, descarregats per les dues colles vallenques a Vallmoll i Alió, respectivament. Així mateix, durant tota aquesta segona meitat del segle, les colles vallenques aixequen habitualment les construccions de màxima dificultat (de nou pisos i d'altres) en les diferents actuacions que fan a diverses poblacions de l'àrea castellerà històrica.

1859: Apareix la primera referència a un castell de deu pisos. Com apunta l'historiador Pere Ferrando, el programa de la

1881: Es tracta del punt culminant de la primera època d'or dels castells. La Colla Vella descarrega, per Santa Tecla a Tarragona, el quatre de nou net, el primer de tota la història. Alguns historiadors, com el vallenc Miquel Trenchs, apunten –amb certa controvèrsia per falta de documentació– que aquell mateix dia la Colla Nova podria haver aconseguit també el tres de nou net.

La Colla Nova podria haver carregat el quatre de nou sense folre en un intent que va fer al Catllar, el 29 d'agost, en una actuació en què també va descarregar el tres de nou amb folre entre altres castells. Hi ha certa polèmica a l'hora d'interpretar la frase «cuando el anchaneta acababa de llegar a lo alto se derrumbó».

Les dues colles vallenques protagonitzen unes actuacions excepcionals durant els dos dies de la festa major de Vilafranca del Penedès. El dia 30, totes dues hi van

bastir el tres i el quatre de nou, el dos de vuit, el tres de vuit aixecat per sota, el cinc de vuit i el pilar de set. L'endemà, mentre la Colla Nova aconseguia el nou de set, el pilar de sis i el tres de vuit, la Colla Vella descarregava el quatre de vuit amb el pilar de sis al mig, el nou de set i el pilar de vuit, per primer cop a Vilafranca.

1883: El 28 d'octubre, amb motiu de les festes de Santa Úrsula a Valls, la Colla Vella descarrega el colossal cinc de nou amb folre. Ho van aconseguir a la tercera temptativa. Per la seva banda, la Colla Nova també va fer dos intents d'aquesta mastodòntica construcció: el primer va caure quan estava a punt de carregar-se, i el segon es va haver de desmuntar perquè la canalla es va fer enrere. Segons els cronistes de l'època, el cinc de nou ja s'havia intentat una vintena d'anys abans.

Aquest mateix any s'inaugura la línia de ferrocarril que uneix Valls amb

històrica és paral·lela a la davallada dels castells. L'arribada d'aquesta dansa provoca un fort debat al territori, amb cartes al director als diaris i escrits d'altra mena. Paral·lelament a tot plegat, l'aparició en el primer decenni del segle de l'esport com a fenomen eminentment juvenil també acabà influint en la decadència dels castells i altres manifestacions del seguici dels balls populars.

1908: Es carrega, a Vilafranca del Penedès, el darrer quatre de vuit de la decadència.

1926: Apareixen les primeres colles fora de Valls. Es creen els Xiquets de Tarragona i els Nens del Vendrell.

1927: Les dues colles de Valls es fusionen, però es tornen a separar només dos anys després.

1936

Barcelona i que havia de suposar una acceleració del descens demogràfic a les comarques castelleres. Els castells, a més, passen de moda, com ho demostra el que s'escrivia aquest mateix any des de Valls: «Hoy que nuestra ciudad goza de las ventajas de una vía férrea que nos pone en comunicación con el mundo, sería hora de que desaparecieran ciertas costumbres anacrónicas que dan de la cultura una idea poco ventajosa ciertamente.»

1893: La Colla Vella fa al Vendrell el que es documenta com l'últim castell de nou pisos del segle XIX.

1903: La Colla Vella descarrega al Vendrell un dels últims quattres de vuit de la decadència.

1907: Com apunta l'historiador Pere Ferrando, la irrupció i popularització de la sardana empordanesa per l'àrea castellera

1932: El 28 d'agost, la Colla Vella dels Xiquets de Valls assoleix a l'Arboç el primer quatre de vuit carregat de la renaixença i descarrega el primer dos de set d'aquest període. Un quatre de vuit que determina que a partir d'ara els castells carregats siguin valorats.

Se celebra el primer concurs de castells, al marge del de Barcelona del 1902.

1933: La Colla Nova de Valls descarrega a Vilafranca del Penedès, el 30 d'agost, el primer quatre de vuit de la renaixença.

1934: La Colla Nova de Valls carrega, a Torredembarra, el primer tres de vuit d'aquest període.

1936: La Guerra Civil va representar un parèntesi en l'activitat de les colles, ja que molts castellers hi van perdre la vida i altres van haver de marxar a l'exili.

1939: Acabada la guerra, són anys de reagrupament de les colles castelleres a les diferents localitats. A Valls, les autoritats obliguen a fusionar les dues formacions sota el nom de Xiquets de Valls, colla coneguda popularment com la *barreja*, que aconseguix el primer quatre de vuit de la postguerra el 4 de setembre a Torredembarra.

1946: Els Xiquets de Valls s'escindeixen. El grup sortint pren el nom de Colla Vella de Rabassó, mentre que els castellers que es queden reben el nom de Colla de la Muixerra. Aquest mateix any, els Nens del Vendrell descarreguen el quatre de vuit a Vilafranca del Penedès, castell que van sovintejar a partir d'aleshores.

1948: Apareixen els Castellers de Vilafranca, una colla que no es va consolidar fins uns quants anys més tard.

Es presenta a Gavà la colla dels Xiquets de l'Eramprunyà, integrada per vallencs

1958: La Colla Vella dels Xiquets de Valls fa la primera actuació d'una colla fora de la Península en viatjar, del 25 al 30 de juliol, a la ciutat belga de Brussel·les.

Es presenta a l'Arboç la colla local: els Minyons de l'Arboç.

1964-1966: Després d'alguns anys sense novetats destacades a nivell casteller, la celebració del Gran Trofeu Jorba-Preciados a Barcelona, els anys 1964, 1965 i 1966, va generar molta expectació a causa de la forta rivalitat entre els Nens del Vendrell i la Colla Vella, que va guanyar totes tres edicions. Tot i això, la forta polèmica que hi va haver el 1966 per un tres de set aixecat per sota dels vallencs va portar els rosats a intentar i carregar aquell dia el tres de vuit, un castell que feia nou anys que

1939

establerts a la localitat del Baix Llobregat, colla que, més tard, va adoptar el nom de Xiquets de Gavà.

1951: La rivalitat entre la Colla Vella dels Xiquets de Valls i els Nens del Vendrell marca els avenços castellers que es produeixen durant aquesta etapa, que va obrir les portes a la segona època d'or dels castells.

El 15 d'octubre, els Nens del Vendrell descarreguen a la capital del Baix Penedès el primer tres de vuit del segle XX, un castell que la Muixerra va carregar només vuit dies més tard a la diada de Santa Úrsula.

El desembre es presenta a Tarragona la Colla Nova de Sant Magí.

1957: Es reorganitzen els Castellers de Vilafranca, que a partir d'aquí inicien una lenta però segura progressió.

no s'aconseguia.

1967: La resposta vendrellenca va arribar un any més tard en forma de pilar de sis carregat –amb polèmica inclosa–, que els Nens van tornar a fer la temporada següent.

1969: Els Nens del Vendrell descarreguen el primer pilar de sis del segle, mentre que la Colla Vella –amb certa polèmica– corona el cinc de vuit en dues ocasions. El 1969 també va ser l'any en què la Colla Vella va intentar el primer dos de vuit del segle XX i en què els Nens del Vendrell es van anotar el primer pilar de set descarregat de la centúria (23 de novembre, al Vendrell).

El 8 de juny es presenten a Coma-ruga els Castellers de Barcelona, la primera colla estable fora de la denominada àrea tradicional.

1970: Els Nens del Vendrell s'imposen a la Colla Vella dels Xiquets de Valls en un certamen qualificat com «el concurs del segle». Els vendrellencs van carregar el pilar de set i van completar el pilar de sis i el dos de vuit amb folre, el primer del segle. La Vella de Valls es va haver de conformar amb la segona plaça malgrat que va carregar el dos de vuit amb folre, el pilar de set i el pilar de sis i va fer un intent de quatre de vuit amb el pilar al mig. Més de 20.000 espectadors van seguir aquest concurs, que va suposar un fort rellançament de l'interès pels castells.

1971: Fan la seva aparició la Colla Joves Xiquets de Valls i els Castellers de Sitges.

1972: Surten a escena els Bordegassos de Vilanova, que a finals d'any pateixen una

escissió que es consolida en una altra colla, la dels Castellers de Vilanova-Colla de Mar.

1973: Neixen els Castellers d'Altafulla.

1974: Es presenten la Colla Jove del Vendrell i els Castellers de la Roca.

1975: Es funden els Nois de la Torre.

1976: És l'any de naixement dels Brivalls de Cornudella.

1979: Surten a escena els Minyons de Terrassa.

1980: És l'any de la fundació dels Castellers de Terrassa i de la Colla Jove dels Xiquets de Tarragona.

1981: Després d'anys de creixement moderat, el fet casteller experimenta una nova eclosió aquest any. Per la diada de Santa Úrsula la Colla Vella dels Xiquets de Valls va descarregar el primer castell de nou del segle xx. En aquella mateixa actuació, la Colla Joves Xiquets de Valls completava el primer cinc de vuit de l'època moderna en una diada que va ser qualificada d'històrica. El diari *La Vanguardia* publicava: «El pasado domingo se vivió en Valls la mejor "diada castellera" de la presente centuria, a la altura de las acontecidas en la legendaria "època d'or castellera" del pasado siglo.» Comença aquí el que ja es coneix com la segona època d'or dels castells.

Neixen els Xiquets de Reus.

1982: Es presenten els Xicots de Vilafranca i els Castellers de Castelldefels. La Colla Vella dels Xiquets de Valls carrega el primer tres de nou del segle xx.

1991

1985: Apareixen els Castellers de Santa Coloma.

1986: La Colla Joves Xiquets de Valls es converteix en la primera colla capaç de descarregar el tres de nou amb folre el segle xx.

1987: Els Castellers de Vilafranca coronen els seus primers castells de nou. Són la primera colla no valenca a fer-ho.

1988: Neixen a Tarragona els Xiquets del Serrallo. I, a finals d'any, els Minyons de Terrassa es converteixen en la quarta colla de nou.

1990: Tarragona incorpora la quarta colla de la ciutat: els Castellers de Sant Pere i Sant Pau.

1991: Irrompen al panorama casteller els Xics de Granollers i els Castellers de Cornellà.

1992

1992: Els castells de nou ja no són a començaments dels noranta un fet aïllat i esporàdic. Tant és així que l'any 1992, any d'olimpiades a Barcelona –diverses colles van participar en la cerimònia d'inauguració– i de Concurs de Castells a Tarragona, la Colla Joves Xiquets de Valls aconsegueix –per primer cop a la història– descarregar en una mateixa actuació el tres i el quatre de nou acompanyats del cinc de vuit. La combinació va ser batejada pels mitjans de comunicació com la «tripleta màgica».

Per primer cop s'enlairen castells als Estats Units d'Amèrica. La Colla Vella dels Xiquets de Valls viatja a Houston per participar al festival que la ciutat texana va dedicar a Espanya amb motiu del cinquè centenari del descobriment d'Amèrica.

Neixen els Castellers de Mollet.

1993: Els Minyons de Terrassa carreguen el primer castell de gamma extra de l'època moderna. Els malves coronen el dos de nou amb folre i manilles a la seva diada, a Terrassa, el 23 de novembre. Els Castellers de Vilafranca havien estat, el 1989, els primers a portar a plaça aquesta construcció.

Es creen els Castellers de Sants, els Tirallongues de Manresa i la Colla Jove Castellers de Sitges.

1994: Per Santa Úrsula la Colla Vella dels Xiquets de Valls remata la feina amb el dos de nou, que es descarrega per primera vegada. Mentrestant, a Tarragona, la Colla Jove Xiquets de Tarragona gestava el que havia de ser el primer intent de cinc de nou del segle XX a la quinzena edició del Concurs de Castells. Els liles, però, no van reeixir en el seu objectiu, que van tornar a provar, sense èxit, aquell mateix any.

Apareixen els Castellers d'Esparreguera, els Castellers de Sabadell i els Castellers d'Esplugues. També es constitueix la primera colla universitària: els Ganàpies de l'Autònoma.

1995: Com ja havia passat amb el dos de nou, la cursa per fer l'aleta al cinc de nou la «guanyen» els Minyons de Terrassa.

Els malves van coronar aquesta construcció el 24 de setembre, a la plaça de Sant Jaume de Barcelona, amb motiu de la diada de la Mercè.

Després de tretze intents infructuosos de torre de nou per part dels Castellers de Vilafranca, el treball fet amb els folres i les manilles els dona els primers fruits la temporada del 1995. Per Sant Fèlix, els vilafranquins aconsegueixen descarregar la primera torre emmanillada i, només vint-i-quatre hores més tard, per Sant Ramon, coronen el primer pilar de vuit del segle XX.

És l'any de fundació dels Castellers de Lleida, els Moixiganguers d'Igualada, els Torraires de Montblanc i els Marrechs de Salt. També reprenen la seva activitat els Castellers d'Altafulla.

1996: La Colla Vella dels Xiquets de Valls és la primera a descarregar el cinc de nou. Ho va fer el 27 d'octubre, a la diada de Santa Úrsula a Valls.

Els Castellers de Vilafranca posen de manifest el seu domini del pilar coronant, a la diada de Tots Sants, el primer quatre de nou amb el pilar de la història.

És un dels anys més prolífics quant a la creació de colles. Es funden els Capgrossos de Mataró, els Castellers de Mallorca, els Castellers de Caldes de Montbui, els Castellers de la Vila de Gràcia, els Castellers de Rubí, els Castellers de Sant Cugat i els Castellers de Sant Feliu.

1997: Per Tots Sants, els Castellers de Vilafranca descarreguen el primer quatre de nou amb l'agulla. Apareixen els Al·lots de Llevant, els Castellers del Riberal, la Colla Castellera de Figueres i els Sagals d'Osona.

1998: És la temporada del tres de deu, el castell més alt que s'ha enlairat mai. Els Minyons de Terrassa van ser, el 5 de juliol, a la seva festa major, la primera colla que el va portar a plaça. El castell va caure abans que es pogués carregar. A l'intent de tres de deu malva aquella mateixa temporada el van seguir dos intents dels Castellers de Vilafranca, primer per Sant Fèlix i, després, per Tots Sants. El calendari dels penedesencs havia finalitzat, mentre que als Minyons de Terrassa els quedava una darrera oportunitat de tornar a provar aquesta construcció per la seva diada. És per això que els Castellers de Vilafranca van improvisar una darrera actuació el 15 de

novembre amb la finalitat de ser els primers d'anotar-se els deu pisos. Després de desmuntar-ne dos cops la base i veure com l'estructura s'enfonsava en una tercera temptativa, a la quarta els penedesencs van poder fer l'aleta al primer castell de deu de la història.

La rèplica dels Minyons de Terrassa va arribar només una setmana més tard quan per la seva diada, el 22 de novembre, els malves van convertir-se en la primera i única colla capaç de descarregar el mastodòntic tres de deu. Ho van fer, a més, a la segona temptativa, ja que una primera prova va quedar en intent desmuntat quan, amb tot el castell a dalt, l'enganeta es va despenjar.

També va ser l'any del primer quatre de nou net descarregat. I els Minyons de Terrassa en van ser també els protagonistes, ja que a l'actuació de Sant Narcís de Girona –una diada que va coincidir en

2000

dia i hora amb Santa Úrsula a Valls– van avançar-se a la Colla Joves Xiquets de Valls, que aquell mateix dia també va provar, sense fortuna, aquesta construcció.

Quant a la creació de colles, és l'any dels Castellers de Cerdanyola i els Castellers de Badalona.

1999: Els Castellers de Vilafranca aconseguen carregar, per primera vegada, la torre de vuit neta a la diada de Tots Sants. Només uns quants dies més tard, el 7 de novembre, la Colla Vella dels Xiquets de Valls descarrega a Vila-rodona el tres de vuit aixecat per sota, un castell que només els rosats tenen en el seu palmarès. Neixen els Nyerros de la Plana i els Castellers del Poble Sec.

2000: Es crea la Colla Jove de l'Hospitalet.

2001: El 7 d'octubre, la Colla Vella dels Xiquets de Valls descarrega a la plaça del Mercadal de Reus el fins llavors inèdit –entengui's en l'època moderna– nou de vuit. Surten a escena els Angelets del Vallespir i els Xerrics d'Olot.

2002: És l'any de fundació dels Castellers de la Sagrada Família i els Matossers de Molins de Rei. Els Minyons de l'Arboç també reprenen la seva activitat.

2005: El dos de nou amb folre, o torre de nou sense manilles, és el castell més complicat que s'ha aconseguit carregar fins a l'actualitat. Es tracta d'una construcció inèdita als segles XIX i XX que la Colla Vella de Valls va intentar per primera

2007: La Segarra estrena colla castellerà: els Margeners de Guissona. Els castells traspassen fronteres, i es crea a Xile la colla dels Castellers de Lo Prado, la primera agrupació de fora dels territoris de parla catalana.

2008: Es funden els Salats de Súria, i els Castellers de Vilafranca enlairen castells per primera vegada al continent sud-americà, en un viatge a Xile. L'altra colla vilafranquina, els Xicots, s'anoten al Marroc les primeres construccions a l'Àfrica.

2009: Es posa en marxa la colla castellerà Global de Salou. Els Minyons de Terrassa fan la primera actuació al continent asiàtic, concretament a Israel.

2001

vegada al Concurs de Castells de Tarragona l'any 2002. Tres anys més tard, en el marc de la diada de Sant Fèlix, els Castellers de Vilafranca feien història coronant la primera torre de nou sense manilles que, des de llavors, s'ha situat com el sostre casteller. La Coordinadora de Colles Castelleres de Catalunya va rebre el Premi d'Honor Lluís Carulla, atorgat per la Fundació Lluís Carulla, en reconeixement a la seva tasca.

2010: Per Tots Sants, a Vilafranca del Penedès, els Capgrossos de Mataró descarreguen la torre de nou al tercer intent. Es converteixen, així, en la cinquena colla de les anomenades «de gamma extra».

La Colla Vella dels Xiquets de Valls descarrega el tres de nou a la Xina (Hangzhou) amb motiu de l'Exposició Universal. L'interès asiàtic pels castells suposa la creació, també el 2010, de la colla castellerà dels Xiquets de Hangzhou, que ja han completat construccions de set

pisos. A Catalunya es funden la Colla Jove de Barcelona i la Colla Jove Xiquets de Vilafranca.

El 16 de novembre els castells són declarats Patrimoni Immaterial de la Humanitat per la UNESCO.

2011: Per les festes de Santa Tecla, la història fa les paus amb la Jove de Tarragona, que, en coronar el cinc de nou, es converteix en la sisena colla «de gamma extra».

Es creen els Castellers de les Roquetes, i els Castellers de Solsona actuen per primer cop.

Els Castellers de Vilafranca viatgen a l'Índia, on actuen en el marc de la festa del Janmashtami, que cada any reuneix milers de govindes –una manifestació amb certes similituds amb els castells.

2012: La Jove de Tarragona descarrega per primera vegada el cinc de nou a la diada de Santa Teresa al Vendrell, el 14 d'octubre.

2013

Alcover recupera la seva tradició castellera amb el naixement dels Xiquets d'Alcover. També irrompen al panorama casteller els Castellers de Berga.

2013: Neix a l'Ametlla de Mar la primera colla castellera de les Terres de l'Ebre: els Xics Caleros. Es creen els Castellers de Sant Vicenç dels Horts (Carallots) i els Encantats de Begues. Els Brivalls de Cornudella reprenen l'activitat. És un any de veritable eclosió del món casteller, ja que més enllà de les agrupacions citades s'engeguen altres iniciatives arreu del país.

Fundació
Lluís Carulla.
Memòria de
l'any 2013

Enguany els Premis Baldiri Reixac

han arribat a la trenta-cinquena edició. La vinculació de la Nadala amb els premis va iniciar-se l'any 1979, quan Lluís Carulla va crear-los amb l'objectiu de reconèixer bones pràctiques que afavorissin l'escola catalana i de qualitat. Per tal de dotar-los econòmicament, va proposar als receptors de la Nadala que fessin aportacions, avançant-se al que ara coneixem com a micromecenatge. D'aleshores ençà, els Premis Baldiri Reixac han distingit més de 3.000 centres, alumnes i mestres. Després de trenta-cinc anys, hem iniciat una campanya (www.impulsemelsbaldiri.cat) per tal d'augmentar els micromecenes dels Premis Baldiri Reixac a fi de reforçar aquests guardons i assegurar-ne la continuïtat.

D'altra banda, aquest any 2013, Editorial Barcino, conjuntament amb Enciclopèdia Catalana i l'Ajuntament de Barcelona, ha publicat el primer volum d'una ambiciosa *Història de la literatura catalana*. L'obra, que constarà de vuit volums, té la voluntat d'actualitzar els manuals existents i recollir els avenços dels investigadors en els darrers anys.

Paul Preston, Premi d'Honor Lluís Carulla 2013.

Pel que fa al Museu de la Vida Rural, convé destacar l'organització de RUSC, Festival de Poesia de l'Espluga de Francolí. La iniciativa, que es durà a terme anualment, vol ser un espai on conflueixin la poesia catalana actual i els valors del món rural.

XXXVII Premi d'Honor Lluís Carulla

El Premi d'Honor Lluís Carulla, dotat amb 50.000 euros, es concedeix a persones vivents o entitats que, amb la qualitat de la seva activitat científica, cultural o cívica, hagin ajudat a enfortir la consciència de comunitat nacional i el sentit de pertinença a la cultura dels països de parla catalana.

Un cop sospesats els mèrits que cal reconèixer a les persones o entitats susceptibles de ser guardonades, el jurat, format per Salvador Cardús, Muriel Casals, Àngel Castiñeira, Vicent Partal, Marta Pessarrodona, Ramon Pla i Arxé, Joaquim Triadú, Carme Valls i Vicenç Villatoro, ha atorgat aquest guardó a

Paul Preston Liverpool, 1946

Historiador i hispanista britànic. Doctorat a la Universitat d'Oxford, és catedràtic i director del Centre Cañada Blanch per a l'estudi de l'Espanya contemporània de la London School of Economics & Political Science. Col·labora a la BBC, *New Society*, *New Statesman* i *Times Literary Supplement*. Ha publicat nombrosos llibres sobre la Guerra Civil i el franquisme, com *Franco*, *La Guerra Civil espanyola* i, darrerament, *L'Holocaust espanyol*. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans des del 2008, va defensar el dret de Catalunya a recuperar els papers de Salamanca. Bon coneixedor de la producció historiogràfica catalana, se n'ha fet ressò a la seves obres i ha ajudat a difondre-la. Ha impulsat el Catalan Observatory de la London School of Economics, l'objectiu del qual és la recerca i el debat entorn de qüestions rellevants per a Catalunya.

XXXI Premis d'Actuació Cívica

Els Premis d'Actuació Cívica són sis guardons, dotats amb 5.000 euros cadascun, destinats a fer conèixer i distingir la tasca (generalment poc coneguda, sovint anònima, però exemplar) de persones que han actuat i actuen al servei de la nostra identitat nacional en els diversos àmbits de la vida i de la relació humana, com ara l'ensenyament, els mitjans de comunicació, les ciències, l'art, la cultura popular, la música, el teatre, l'economia, el dret, l'acció social i cívica, etc.

El jurat ha valorat les propostes rebudes i ha atorgat els Premis d'Actuació Cívica de l'any 2013 a les persones següents:

Dolors Solà

Vic

Filòloga, mestra i directora del Centre de Normalització Lingüística d'Osona. Ha estat impulsora d'iniciatives com les parelles lingüístiques, la campanya mediàtica *Parla'm en català* o l'espectacle poètic *Amb veu nova, les velles paraules*, que es va representar al Parlament de Catalunya, les quals han reeixit a promoure el coneixement i l'ús social del català entre els col·lectius d'origen immigrant i a conscienciar la població catalanoparlant de la seva responsabilitat per assolir aquest objectiu. Aplicades amb èxit en àmbits territorials o sectorials més enllà d'Osona, en el cas de les parelles lingüístiques han esdevingut una referència de bona pràctica pedagògica i cívica.

Pilar Benejam Ciutadella

Professora de geografia a les escoles Talitha i Costa i Llobera. Catedràtica de Didàctica de les Ciències Socials a la Universitat Autònoma de Barcelona, on és professora des del 1972. Va tenir una participació molt activa en l'etapa constituent d'aquesta universitat i va ser firmant del Manifest de Bellaterra en representació de l'Escola de Mestres de Sant Cugat. Ha format part de diverses comissions per a la reforma de la formació del professorat. És experta en temes de revisió de la programació escolar en ciències socials i ha assessorat les administracions públiques amb referència a tot el cicle

formatiu. S'ha interessat en tots els aspectes relacionats amb la renovació pedagògica, la innovació didàctica i la millora de la formació dels docents de primària, secundària i universitat.

Guido Sari

L'Alguer

Director, fins al 2010, de la Biblioteca Municipal Rafael Sari de l'Alguer. L'any 1988 va fundar amb el seu germà Aldo l'Associació per a la Salvaguarda del Patrimoni Historicocultural de l'Alguer, entitat que ha treballat per la llengua i la cultura alguereses mitjançant la realització de cursos d'aprenentatge gratuïts de la varietat local del català des del 1990 fins avui, i l'organització de cursos de català estàndard, amb la col·laboració de la Generalitat de Catalunya, des del 1993 fins al 1999. Ha estat vocal i secretari de la secció local d'Òmnium Cultural, constituïda el 1993, i és responsable, des d'aquest any, de la Coral Francesc Manunta. Ha escrit llibres i articles que tracten de la història i de la cultura alguereses, entre els quals, darrerament, el llibre *El català de l'Alguer: una llengua en risc d'extinció*.

Daniel José Queraltó

Andorra la Vella

Va involucrar-se en el desenvolupament de la Viquipèdia en anglès des del seu començament i va insistir des dels primers moments al fundador perquè n'obris una versió en català. Va escriure el primer article de la Viquipèdia en català i va fer que fos la primera llengua després de l'anglès a tenir articles en aquesta enciclopèdia. Durant més de 10 anys, regularment, ha escrit aportacions a la Viquipèdia en català. Ha estat soci fundador i col·laborador de l'Associació Amical Viquipèdia, primera associació que promociona la Viquipèdia d'una llengua sense estat.

Pep Gimeno «Botifarra»

Xàtiva

Cantant valencià amb més de trenta anys d'experiència que ha rescatat de l'oblit els cants de batre, les havaneres, les malagueñes, els romanços i les «albaes» de les comarques valencianes de la Costera i la Vall

d'Albaida, un patrimoni musical en perill d'extinció que només recordaven els més vells de cada poble i ara és cantat per joves i traspasa fronteres. És reconegut com un dels «cantaors» més carismàtics de la música tradicional valenciana pel seu caràcter afable i per la defensa de les seves arrels. Ha col·laborat amb nombrosos grups de música tradicional, cantautors i grups de rock. Conegut artísticament com a «Botifarra», és, segons definició pròpia, un «cantaor de carrer».

Margalida Orfila

Maó

Arqueòloga i catedràtica d'aquesta especialitat a la Universitat de Granada. Ha dirigit, entre altres, les excavacions de la ciutat romana de Pol·lèntia, a Alcúdia, conjuntament –fins a la seva mort– amb Antoni Arribas; les excavacions a la basílica paleocristiana de Son Fadrinet de Campos, amb l'Institut Arqueològic Alemany (DAI), i les intervencions al santuari de la Cova dels Jurats de Cales Coves, a Alaior. Acadèmica de la Real Academia de Bellas Artes de Granada, ha estat cap de Secció de l'Institut Menorquí d'Estudis. Presidenta de l'Ateneu de Maó, està duent a terme una gran feina de difusió a favor de

la candidatura de la cultura talaiòtica de Menorca a Patrimoni Mundial, presentada pel Consell Insular de Menorca.

L'acte de lliurament de premis es va celebrar el 21 de novembre del 2013 al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona.

XXXV Premis Baldiri Reixac per a l'estímul i el reconeixement de l'escola catalana

Aquests premis, destinats a l'estímul i al reconeixement de l'escola catalana, són dotats per la Fundació Lluís Carulla amb les aportacions voluntàries dels receptors del llibre-nadala que la Fundació tramet cada any a persones interessades en la nostra cultura. L'àmbit d'actuació és el dels països de parla catalana.

L'acte de lliurament dels premis a alumnes va tenir lloc al Casal de l'Espluga de Francolí el dia 2 de juny i va ser presidit per Ferran Mascarell, conseller de Cultura. L'acte de lliurament dels premis a escoles i dels premis a mestres i professors es va dur a terme al Palau de Pedralbes de Barcelona el dia 4 de juny, presidit per Irene Rigau, consellera d'Ensenyament. Per commemorar la trenta-cinquena edició dels Premis Baldiri Reixac, es va obsequiar el públic assistent amb un opuscle escrit per David Pagès i Cassú en què es repassava la trajectòria dels guardons.

El jurat de l'edició 2012-2013 ha estat format per Carme Alcoverro, Joan Arjona, Rosa Boixaderas, Josep Maria Calbet, Alba Esport, Assumpta Fargas, Josep González-Agàpito, Anna Ramis i Maria Vinuesa.

Cartell d'Eduard Venero, estudiant de l'Escola d'Arts Plàstiques i Disseny-ICCIC.

Premis a les escoles

14 premis de 3.300 euros cadascun

ZER L'Eral
d'Alcanó, Alfés, Sarroca, Sunyer i Torrebeßes (Segrià)

IES Baltasar Porcel
d'Andratx (Mallorca)

IES Montsoriu
d'Arbúcies (La Selva)

ZER La Segarra
d'Els Plans de Sió, Ribera d'Ondara, Sanaüja i Sant Ramon (La Segarra)

Escola Rocabrúna
de les Borges del Camp (Baix Camp)

CEIP Badies
de Llucmajor (Mallorca)

ZER Baix Berguedà
d'Olván i Montmajor (Berguedà)

Institut Baix Camp
de Reus (Baix Camp)

CFPA Víctor Català
de Sant Esteve Sesrovires (Baix Llobregat)

Jesuïtes Poble Sec Col·legi Sant Pere Claver
de Barcelona (Barcelonès)

Escola Les Pinediques
de Taradell (Osona)

Escola Alfred Potrony
de Tèrmens (La Noguera)

Escola Vall del Ges
de Torelló (Osona)

CEIP Ramón y Cajal
de Xirivella (L'Horta Sud)

Premis a mestres i professors

2 premis dotats amb 4.000 euros cadascun a un estudi, recerca, assaig pedagògic o experiència didàctica:

Diari d'una no proposta
Adolf Murillo, de l'IES Vermellar, de l'Olleria

La Garrotxa: conèixer per estimar. Taller de lectura interactiva
Claustre de professors, coordinats per Tura Badosa, Montserrat Jutjar, Alicia Bolívar, Laura Vegas i Josep Pagès, de l'escola Cor de Maria, d'Olot

Premi a una experiència didàctica d'ensenyament-aprenentatge de la llengua i la literatura catalanes mitjançant les TIC, convocat conjuntament amb el projecte Lletres de la UOC. Dotat amb 4.000 euros:

Pren la paraula! Comunicació audiovisual
Joan Fontdeglòria Solà, de l'Institut Príncep de Girona, de Barcelona

Premis als alumnes

70 premis de 700 euros cadascun a treballs escolars

Educació infantil i cicle inicial

Restaurant l'Eriçó
Alumnes de P5 d'educació infantil de l'escola Brianxa, de Tordera
Mestra: Sílvia Santiago

El submarí Dofi
Alumnes de 2n curs de cicle inicial de l'escola Mestre Colom, de Bunyola
Mestra: Maria Cabot

Coneixem Catalunya i fem els nostres gegants
Alumnes de P3, P4 i P5 d'educació infantil de l'escola Sant Joan, de Berga
Mestra: Meritxell Mas

La incubadora d'ous
Alumnes de P5 d'educació infantil de l'escola L'Era de Dalt, de Tona
Mestra: Núria Homs

Els oficis artístics del nostre poble: una experiència de treball cooperatiu
Alumnes de 1r curs de primària de l'escola Quatre Vents, de Manlleu
Mestres: Montse Garcia i Anna Noguera

El petit Merma
Alumnes de 2n curs de primària de l'escola Dr. Joaquim Salarich, de Vic
Mestre: Xavier López, amb la col·laboració dels tutors de cicle inicial i l'equip directiu

Les abelles, animals científics

Alumnes de P3, P4 i P5 d'educació infantil de l'escola Víctor Oroval, de Carcaixent
Mestra: Dolores de la Asunción

L'eruga de la col

Alumnes de P4 d'educació infantil de l'escola Mare de Déu del Remei, d'Alcover
Mestres: Gemma Pizarroso i Merxe Soler

Núvol i cadira, homenatge a Antoni Tàpies

Alumnes de 1r curs de primària de l'escola Joan Maragall, d'Arenys de Mar
Mestra: Rosa-Montserrat Roig

Cicle mitjà i cicle superior

Les pedres parlen.

Treball de recerca històrica
Alumnes de 5è i 6è de primària de l'escola Mossèn Cinto, de Folgueroles
Mestres: Pilar Arumí i Sílvia Rodríguez

El món del llenguatge

Alumnes de 5è i 6è de primària de l'escola Sant Miquel, del Pla de Manlleu
Mestra: Assumpció Montserrat

La granja

Alumnes de 3r i 4t de primària de l'escola Les Pallargues, dels Plans de Sió
Mestra: Dolores Perarnau

Els pastorets del Xandri

Alumnes de 5è i 6è de primària de l'escola Josep Maria Xandri, de Sant Pere de Torelló
Mestres: Montserrat Cuní i Assumpta Noguera

Cada tradició... un poema o una cançó

Alumnes de 6è de primària de l'escola Pinyana, d'Alfarràs
Mestra: Enriqueta Roma

A l'entorn de la font

Alumnes de 3r i 4t de primària de l'escola Vedruna, de Ripoll
Mestres: Joana Murgou, Josep Benazet i Pere Viñans

Treball cooperatiu: aprenem junts. Qualsevol nit pot sortir el sol

Alumnes de 4t de primària de l'escola El Miracle, de Tarragona
Mestres: Marta Olivan i Rafael Mas

Teatre a l'escola:

Uns dies amb Sir William

Alumnes de 5è de primària de l'escola Martí Poch, de l'Espluga de Francolí

Mestres: Joana Cervelló i Ester Anglès

Submarinistes. Descoberta del català Narcís Monturiol

Alumnes de 5è de primària de l'escola Sant Gil, de Torà
Mestra: Àngela M. Pujol

Símbols de Catalunya

Alumnes de 4t de primària de l'escola Puig-Agut, de Manlleu
Mestres: Pep Bas i Montse Vallbona, amb la col·laboració d'Anna Ortin, Maria Josep Palomar, Josep Castellón i Cosme Arroyo

El llegat andalusí al marquesat de Llombai

Alumnes de 3r i 4t de primària de l'escola Sant Francesc de Borja, de Llombai
Mestre: Gerard Juanes

Treballem el calendari mes a mes

Alumnes de 4t A de primària de l'escola Santa Anna, de Castellvell del Camp
Mestra: Anna M. Martí

Felicitats! Cavall Fort

Alumnes de 3r, 4t, 5è i 6è de primària de l'escola Mare de Déu del Remei, d'Alcover
Mestres: Mònica Badia i Ton Ayllón

Pati sense pilotes

Alumnes de 6è de primària de l'escola Juncadella, de La Cellera de Ter
Mestre: Jordi Comajuan

Descoberta del Delta de l'Ebre

Alumnes de 5è de primària de l'escola Abel Ferrater, de la Selva del Camp
Mestres: Lola de Maria i Lydia Jiménez

Un món ple d'arbres

Alumnes de 5è de primària de l'escola L'Horitzó, de Barcelona
Mestres: Maria Blanco i Rosa Vendrell

Bordils - Moita

Alumnes de 4t de primària de l'escola Bordils, de Bordils
Mestra: Pilar Congost

Shakespeare & Sagarra

Alumnes de 4t de primària de l'escola Sant Gregori, de Barcelona
Mestres: Óscar Amaya, Montserrat Baixeras i Carme Bassas

De l'expressió oral a la tradició catalana: els pastorets

Alumnes de 5è de primària de l'escola L'Era de Dalt, de Tona
Mestres: Montserrat Ricart i Sandra Font

Ensenyament secundari obligatori (ESO)

La xocolata

Alumnes d'ESO de l'institut Baix Camp, de Reus
Professores: Teresa Morales, Teresa Piqué, Elisa Sahuquillo, Sandra Mauri i Cori Ferré

Musiquem l'ocell de foc.

Una experiència musical, literària i artística
Alumnes de 3r d'ESO de l'institut Historiador Chabàs, de Dènia
Professor: Daniel Vidal, amb la col·laboració de Paloma Silvestre i Rosa Nadal

Rondalles de la vall i del vell
Alumnes de 1r d'ESO de l'institut Manuel Sanchis Guarner, de Castelló de Rugat
Professor: Pep Estornell

Tens un nom... i el sap tothom? Aproximació a la història local i nacional a través del nomenclàtor viari de les ciutats de Barcelona i Olot

Joan Bandrés, alumne de 4t d'ESO del col·legi Cor de Maria, d'Olot
Professora: Tura Badosa

Nens robats a Espanya

Àngels Guinovart, Núria Serra i Lídia Vega, alumnes de 4t d'ESO del col·legi Mare de Déu de la Serra, de Montblanc
Professora: Ester Martí

1. Casal de l'Espluga de Francolí de gom a gom.

2. Ferran Mascarell, conseller de Cultura, a l'exposició de treballs guardonats.

3. Jocs davant del Casal de l'Espluga.

4, 5, 6 i 7. Alumnes en l'acte de lliurament a l'Espluga.

8, 9 i 10. Guardonats en les categories d'Escoles i Mestres i Professors en l'acte de lliurament al Palau de Pedralbes, Barcelona.

11. L'escriptora Joana Raspall, que enguany ha fet cent anys, va ser present al Palau de Pedralbes.

12. Miquel Desclot, que va glossar la figura de Joana Raspall, Montserrat Carulla, presidenta de la Fundació Lluís Carulla, i Irene Rigau, consellera d'Ensenyament.

Besalú medieval i l'Hostal de Mallorquines
Marc Font i Pau Bagó, alumnes de 3r d'ESO de l'escola Bell-lloc del Pla, de Girona
Professor: David Pagès i Cassú

L'aigua, font de vida i de riquesa. Els materials i el seu reciclatge. L'univers. Les cultures del món.
El paisatge de Lleida

Alumnes de 1r d'ESO de l'institut Manuel de Montsuar, de Lleida
Professores: Alba Huix, Carme Roures, Ester Isern i Irene Seira

Voreses escrites. Un passeig literari pels carrers del Prat de Llobregat
Alumnes de 3r d'ESO de l'institut Salvador Dalí, del Prat de Llobregat
Professora: Alba Sabaté

Voleu que us expliquem un conte?

Alumnes de 4t d'ESO de l'institut El Cairat, d'Esparreguera
Professora: Joana Llordella

El nostre cel és la terra: en la terra tinc l'arrel. El comte Arnau, de Joan Maragall
Alumnes de 3r i 4t d'ESO de l'escola cooperativa El Puig, d'Esparreguera
Professora: Anna M. Oliver

Natura 3.0. Acció performativa i multimedial en tres actes
Alumnes de 4t d'ESO de l'institut Arabista Ribera, de Carcaixent
Professors: Adolf Murillo i Conxa Rovira

La forneria
Helena Coll, Núria Rabassa i Regina Teixidó, alumnes de 4t d'ESO de l'escola Maristes Valldemia, de Mataró
Professor: Jaume Prat

Projecte Retis: transport i emmagatzematge d'energia
Alumnes de 4t d'ESO de l'escola Cor de Maria, de Valls
Professor: Pere Compte

Batxillerat i cicles formatius

La cuina dels vint-i-cinc
Míriam Asturias i Rubén Ruiz, alumnes de 3r de CFGM Cuina i Gastronomia i Serveis de Restauració de l'escola Jovià, de Manresa
Professor: Daniel Pons

A la recerca d'aliments amb antioxidants
Lluís Guasch, alumne de 2n de batxillerat de l'institut Guindàvols, de Lleida
Professor: Anicet Cosiàlls

Estudi d'un ecosistema marí. Identificació de la biota macroscòpica i descripció de les comunitats als diferents àmbits biològics de la platja de Baix a Mar de Torredembarra
Arnau Ribera, alumne de 2n de batxillerat de l'institut Torredembarra, de Torredembarra
Professor: Jesús Taberner

L'empremta de Lluís Carulla i Canals
Adrià Marly, alumne de 1r de batxillerat de l'escola Bell-lloc del Pla, de Girona
Professor: David Pagès i Cassú

Només vull la meua veu: poemes de Josep Grau i Jofre musicats per Gil Grau i Company
Gil Grau, alumne de 2n de batxillerat del col·legi La Salle, de Manlleu
Professora: Meritxell Guitart

Recerca sobre el TDAH
Anna Mar Terradellas, alumna de 2n de batxillerat de l'institut Antoni Pous i Argila, de Manlleu
Professora: Cristina Beltrán

Pere Calders: l'altre nom de les coses
Erola Palau i Cèlia Tort, alumnes de 2n de batxillerat de l'institut Jaume Callís, de Vic
Professor: Enric Martí

L'escola els anys seixanta i setanta. Escoles progressistes catalanes: Escola Mireia
Marc Alabart, alumne de 2n de batxillerat de l'institut Jaume Balmes, de Barcelona
Professor: Ricard Serrano

Millor amb xantana?
Alba Serrano, alumna de 2n de batxillerat de l'institut Arnau Cadell, de Sant Cugat del Vallès
Professora: Pilar Benedicto

La dona a l'Esparreguera de la transició (1973-1983)
Andrea Llamas i Marta Negre, alumnes de 2n de batxillerat de l'institut El Cairat, d'Esparreguera
Professora: Joana Llordella

Estudi de l'eficàcia del marro del café en la fertilització de diferents espècies vegetals
Estel Call, alumna de 2n de batxillerat de l'institut Montsoriu, d'Arbúcies
Professora: Anna Torrent

El Nautilus i la successió de Fibonacci
Alumnes de 1r de batxillerat de l'Escola Andorrana de Batxillerat, de la Margineda (Andorra la Vella)
Professora: Marisol Canal

Videolits: recreacions de poesia catalana moderna
Alumnes de 1r de batxillerat de l'institut L'Alzina, de Barcelona
Professor: Abraham Mohino

Turisme arqueològic al Maresme
Hadyatou Camara i Georgina Tur, alumnes de 2n de batxillerat de l'institut Premià, de Premià de Mar
Professora: Margalida Capellà

Les serradores hidràuliques de les Valls d'Àneu
Martí Giménez, alumne de 2n de batxillerat de l'Escola Tecnos, de Terrassa
Professor: Xavi Bellés

Miquel Espigulé i Plana (1910-1940)
Marc Espigulé, alumne de 2n de batxillerat de l'institut Montsacopa, d'Olot
Professora: M. Teresa Danés

L'urdu i el català són una mateixa llengua. L'estudi comparatiu de l'urdu i el català
Iram Zafar, alumne de 2n de batxillerat de l'institut La Ribera, de Montcada i Reixac
Professor: Màrius Carbonell

Aire: acció i reacció explosiva. La química de la pirotècnia
Martí Sánchez, alumne de 2n de batxillerat de l'institut Cendrassos, de Figueres
Professora: Sònia Moret

Estudi sobre l'impacte econòmic que provocaria la independència de Catalunya
Núria Falcó, alumna de 2n de batxillerat de l'institut Vila de Gràcia, de Barcelona
Professora: Cèlia Torrent

Diversos nivells

La biografia
Tots els alumnes de la ZER La Segarra, de Sant Antolí
Mestra: Carmina Ollé

Descobrim les barraques de vinya del nostre poble
Alumnes de l'escola de Maians i Coll de Gossem, de Maians
Mestra: Núria Corbella

Foto-Poesia
Alumnes des de P4 fins a 5è de primària de l'escola El Sitjar, de Linyola
Mestres: Teresa Capell, Pepita Fabregat, Ramon Martí, Isabel Morera i M. Àngels Pastó

Emprendre a la meua escola
Alumnes de cicle inicial i cicle mitjà de l'institut escola Mare de Déu del Portal, de Batea
Mestres: Merche Albiac i Jaume Folqué

Les nostres llegendes
Tots els alumnes de la ZER Narieda, d'Organyà, Coll de Nargó i Peramola
Mestres: Esther Castellà i Montse Viladrich

Projecte: de Cal Jepó a l'escola Catalunya
Tots els alumnes des de P3 fins a 6è de primària de l'escola Catalunya, de Sabadell
Participants: tots els mestres del claustre dinamitzats per la cap d'estudis, el personal PAS i els col·laboradors externs: pares, avis, amics, gent del barri, entitats de la ciutat...

Treball sobre Pere Calders
Tots els alumnes de l'escola Les Pinediques, de Taradell
Mestres: tots els mestres de l'escola coordinats per Josep Romeu i Rosa M. Ricart

Escriviu, llegiu i creixiu. Visita d'Emili Teixidor a l'escola Antoni Gaudí i homenatge a l'escriptor
Tots els alumnes de l'escola Antoni Gaudí, de Sant Boi de Llobregat
Mestres: equip de mestres de l'escola coordinats per Maite Fillat i Àngels Círia

Juguem? Si vols jugar, hauràs de cooperar
Tots els alumnes de l'escola Països Catalans, de Lleida
Mestres: tot l'equip de l'escola

Música

Hi havia una vegada... La banda sonora dels contes infantils
Alumnes de nivell avançat de l'escola municipal de música Robert Gerhard, de Valls
Mestra: Rosabel Bofarull

2 premis de 2.000 euros cadascun a experiències que fomentin la comunicació en català entre l'alumnat dintre i fora de l'aula

Contapatis
Alumnes d'educació infantil i primària del col·legi Sant José de Calasanz, de Fraga
Mestra: M. Dolors Serveto

L'escola avui
Tots els alumnes de l'escola La Monjoia, de Sant Bartomeu del Grau
Mestres: Àlicia Anfruns, Lúcia Noguera i Laura López

1. Pòster del 35è aniversari dels Premis, inclòs en l'opuscle commemoratiu editat per a l'ocasió.

2. Imatge promocional de la campanya de micromecenatge impulsemelsbaldiri.cat

3. Portal bonespractiquesbaldiri.cat, realitzat conjuntament amb la UOC i on es podran consultar treballs premiats.

Segona Jornada Premis Baldiri Reixac

La Segona Jornada Premis Baldiri Reixac va dur-se a terme el dissabte 19 d'octubre a l'Escola Vedruna de Balaguer. La trobada, oberta al professorat i a estudiants de Ciències de l'Educació, va servir per presentar els treballs premiats en la darrera edició dels Premis Baldiri Reixac i intercanviar experiències. Una quarantena de professors guardonats van presentar-hi les seves iniciatives a l'aula i projectes de centre. Les presentacions, realitzades de manera simultània, estaven distribuïdes en blocs com l'aplicació didàctica de les TIC, l'estímul de la creativitat i la qualitat en l'expressió lingüística, el foment de l'ús de la llengua entre l'alumnat, el treball de la cultura popular, l'aprofundiment en el coneixement de l'entorn i l'ensenyament de la llengua i la integració dels nous continguts. Josep Lluís Micó, autor del llibre *Ciberètica. TIC i canvi de valors*, de la col·lecció Observatori dels Valors, va fer la conferència central de la jornada. L'activitat va comptar amb la col·laboració de la Facultat de Ciències de l'Educació de Lleida, el Departament d'Ensenyament i la Societat Catalana de Pedagogia.

Les bones pràctiques Baldiri a l'abast

La Universitat Oberta de Catalunya i la Fundació Lluís Carulla han posat en marxa una pàgina web (www.bonespractiquesbaldiri.cat) en la qual es poden consultar treballs i activitats guardonats als Premis Baldiri Reixac. El portal vol esdevenir un banc de bones pràctiques pedagògiques a l'abast de la comunitat educativa.

Impulsem els Baldiri!

Quan Lluís Carulla va crear els Premis Baldiri Reixac, va proposar als receptors de la Nadala que fessin aportacions per tal de dotar-los econòmicament. Aquesta fórmula va avançar-se al que avui coneixem com a micromecenatge. Enguany, a fi d'assegurar la continuïtat dels guardons, hem iniciat la campanya impulsemelsbaldiri.cat. Ara, a través de la web www.impulsemelsbaldiri.cat, es podrà triar l'aportació que es vol fer als premis i saber què es pot rebre, a més a més de la Nadala, com a mostra d'agraïment.

X Premis Francesc Candel

Els Premis Francesc Candel són cinc guardons, dotats amb 3.000 euros cadascun, destinats a reconèixer i difondre les bones pràctiques en l'àmbit de la integració dels ciutadans catalans d'origen immigrant.

Després de valorar les 57 propostes rebudes, el jurat, compost per Imma Boj, Andreu Domingo, Orland Cardona, Carles Duarte, Najat El Hachmi, Josep González-Agàpito, Núria Llevot, Sandra Rodríguez i Laia Tomàs, va atorgar els cinc Premis Francesc Candel a les entitats següents:

Associació de Suport a les Joves Sud-saharianes del Pla de l'Estany

Projecte de suport a noies sud-saharianes que estudien batxillerat
Banyoles

Associació Amaziga CAT-ARIF

Programa Llengua i cohesió social
Sant Adrià de Besòs

Religioses Adoratrius

Programa SICAR cat, d'atenció a dones víctimes del tràfic de persones amb finalitats d'explotació sexual
Barcelona

Consell Comarcal de l'Alt Empordà

Projecte d'integració educativa i social de noies adolescents d'origen marroquí a l'IES La Jonquera
Figueras

Roda de premsa de convocatòria dels X Premis Francesc Candel, Col·lectiu Mujeres Pa'lante, l'Hospitalet de Llobregat.

Consell Comarcal de la Segarra

Activitat Sempre surt el sol
Cervera

El lliurament de premis es va dur a terme el 22 d'octubre del 2013 al Pati Llimona de Barcelona.

IX Premis d'Educació en el Lleure

Els Premis d'Educació en el Lleure són cinc guardons, dotats amb 4.000 euros cadascun, destinats a promoure projectes i a reconèixer experiències i trajectòries de caràcter educatiu dins l'àmbit de l'educació social i del lleure.

El jurat, format per Carles Barba, Sergi Contreras, Josep González-Agàpito, Rosa M. Pujol, Rafa Ruiz de Gauna, Antoni Reig i Marta Rosàs, ha valorat les 72 propostes rebudes i, després d'haver fet la deliberació corresponent, atorga els V Premis d'Educació en el Lleure del l'any 2013 a:

Trajectòria

Fundació La Roda Barcelona

La Fundació La Roda ha esdevingut, per la seva dilatada trajectòria al llarg de més de trenta-cinc anys d'història, una entitat educativa de referència gràcies a la tasca desenvolupada a través del teatre, de la música i de la llengua catalana. Mitjançant l'educació en el lleure és present a tots els barris de Barcelona i pràcticament a totes les poblacions de Catalunya, i participa en diverses iniciatives europees. Ha portat a terme incansablement projectes solidaris com la Tamborinada, tallers de teatre social, la formació de professionals del sector del lleure i la lluita contra l'exclusió a través de tradicions festives integradores. La Roda ha treballat amb l'objectiu d'arribar al cor de la ciutadania per difondre la cultura i les tradicions del país.

Premi a la millor experiència o projecte presentats que estigui fet per joves i/o adreçat a joves, ofert per la Direcció General de Joventut de la Generalitat de Catalunya

**Esfera Jove
Fundació Marianao
Sant Boi de Llobregat**

Perquè és un projecte que vol fomentar la participació juvenil i el servei a la comunitat mitjançant la formació, l'assessorament, l'acompanyament i la motivació

1. Guardonats als IX Premis d'Educació en el Lleure, Palau Robert, Barcelona.

2. Neus Munté, consellera de Benestar Social i Família, i Montserrat Carulla, presidenta de la Fundació Lluís Carulla, lliurant els diplomes.

3. Públic al concert de La Tresca i la Verdesca, abans de l'acte de lliurament.

dels joves, amb l'objectiu que liderin projectes socials i se sentin protagonistes. Promou l'associacionisme entre joves de 14 a 25 anys de Sant Boi a partir d'un curs de dinamització juvenil i una formació a l'Institut Marianao que culmina amb una experiència pilot. Un cop avaluada l'experiència, els joves poden continuar vinculats a un viver juvenil de la Fundació Marianao i madurar com a grup. Projecte ben implantat i reeixit, Esfera Jove ja compta amb diversos col·lectius juvenils en funcionament que participen a la vida comunitària.

Projectes i experiències

**Aprenentatge i Servei al Centre Penitenciari Lledoners
Associació per a les Presons pel Canvi
Barcelona**

Per un projecte que millora la inserció social dels reclusos del Centre Penitenciari Lledoners mitjançant activitats de lleure desenvolupades per joves universitaris voluntaris. Gràcies a un destacat treball en xarxa –que ha contemplat recerca, acció comunitària i capacitació dels joves– entre la Facultat d'Educació Social i Treball Social Pere Tarrés, l'Associació per a les Presons pel Canvi –constituïda per universitaris– i l'associació Grup 33, el projecte ha obtingut un alt impacte social i ha ajudat a millorar l'autoestima, la convivència, la creativitat i la incorporació dels interns a les xarxes normalitzades de la ciutat.

**La recuperació de l'Aplec de l'Erola d'Hortsavinyà
Agrupament Escolta i Guia Montpalau
Pineda de Mar**

Perquè és un projecte iniciat per joves i gestionat per ells mateixos que ha implicat un gran nombre de persones, associacions i agents educatius. Amb èxit han aconseguit recuperar un entorn natural i una festa tradicional que ja no es realitzava: l'Aplec de l'Erola d'Hortsavinyà, una activitat genuïna de la població celebrada el dilluns de pasqua, en la qual han dinamitzat un mercat de pagès, la missa i els goigs, una ruta, jocs i balls tradicionals.

Un grup de joves de l'AEiG Montpalau, fent servei, ha encoratjat un gran nombre de persones perquè no es perdi una tradició i un espai natural.

Gaudim la cultura
Grup Infantil Sant Cosme (GISC)
El Prat de Llobregat

El Grup Infantil Sant Cosme, entitat de la Fundació Catalana de l'Esplai, treballa des de fa quaranta anys per a la millora d'aquest barri del Prat de Llobregat. Amb Gaudim la cultura, projecte d'actuació comunitària basat en la cultura catalana com a element d'inclusió i cohesió social, combina accions amb infants i famílies en quatre eixos: el foment de l'ús de la llengua catalana en la vida quotidiana; la celebració de les tradicions i el calendari festiu; projectes d'aprenentatge i servei vinculats al territori i a l'agricultura del delta, i excursions per conèixer el paisatge natural i l'entorn humà de Catalunya.

Faig el que vull
Associació Educativa Integral
del Raval i Associació Candela
Barcelona

Perquè és un projecte d'educació en valors que promou l'educació afectivo-sexual entre adolescents i joves amb una metodologia activa i participativa i en coordinació amb els agents socials del barri del Raval. Faig el que vull pretén prevenir situacions de vulnerabilitat i exclusió social així com de violència de gènere. Promou una visió de les relacions basada en l'autoestima i l'autonomia dels joves i treballa per combatre les desigualtats de gènere i els rols estereotipats.

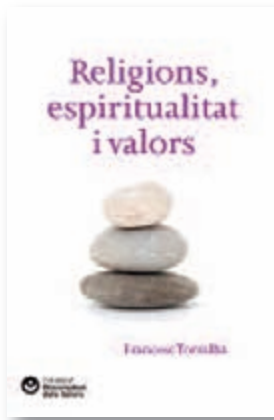
L'acte de lliurament de premis es va celebrar el 18 de març del 2013 al Palau Robert de Barcelona.

L'Observatori dels Valors

La col·lecció Observatori dels Valors va publicar a la primavera el llibre *Més enllà de l'espectacle mediàtic. Les potencialitats humanístiques de l'esport*, de Conrad Vilanou i Guillem Turró. El llibre fa una aproximació a la situació actual de l'esport a Catalunya, des de l'esport escolar i el recreatiu fins a l'esport d'elit; detecta actituds que es canalitzen a través de l'esport, com ara la violència, el narcisisme i l'homofòbia, les quals posen en perill el que hauria de ser una bona experiència esportiva; i fa un al·legat a favor de les capacitats constructives i pedagògiques de l'esport. *Més enllà de l'espectacle mediàtic* es va presentar el 17 de juny a la Sala Roma del Camp Nou, en un acte organitzat conjuntament amb la Fundació FCBarcelona i en què van participar l'exjugador d'handbol David Barrufet i l'exatleta Javier Moracho.

A la tardor va arribar a les llibreries *Religions, espiritualitat i valors*, del filòsof, escriptor i teòleg Francesc Torralba. La crisi de transmissió de valors característica de les societats postmodernes ha comportat la irrupció d'una generació de ciutadans que desconeixen l'univers religiós dels seus avantpassats. Paral·lelament, la hiperactivitat de la societat d'avui ha comportat una impressió d'acceleració i de saturació emocional que ha desvetllat una fam d'espiritualitat i ha fet créixer l'interès en mons religiosos allunyats de la tradició occidental. Francesc Torralba, en aquest nou volum de l'Observatori dels Valors, relata el naixement d'aquesta nova espiritualitat laica i es planteja si obrirà la porta a descobrir nous valors i a recuperar-ne d'antics.

Editorial Proteus ha traduït al castellà el llibre *Per una educació republicana. Escola i valors*, de Gregorio Luri, publicat per l'Observatori dels Valors l'any passat.

1. Presentació de *Més enllà de l'espectacle mediàtic. Una reflexió sobre les potencialitats humanístiques de l'esport*, de Guillem Turró i Conrad Vilanou. Sala Roma, Camp Nou, Barcelona.

2. L'exjugador d'handbol David Barrufet i l'exatleta Javier Moracho en la presentació de *Més enllà de l'espectacle mediàtic*.

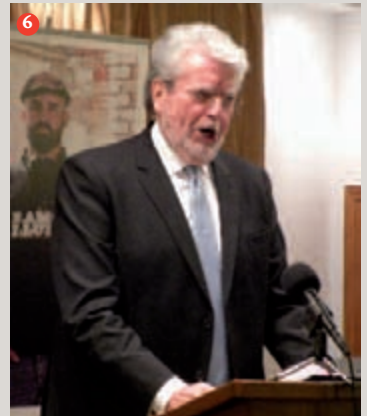
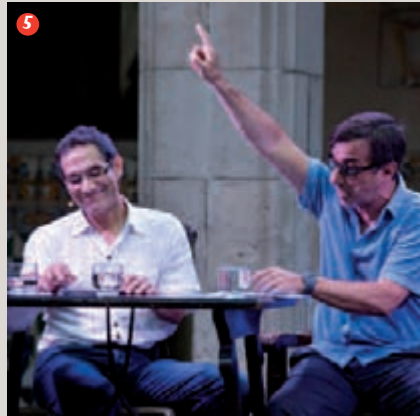
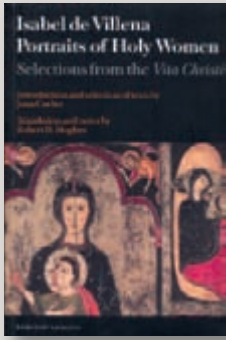
Editorial Barcino

Edició de textos

L'Editorial Barcino, com a aportació a la commemoració del tercer centenari de la caiguda de Barcelona l'11 de setembre del 1714, ha publicat un recull de cròniques escrites per catalans que van viure en primera persona el setge de la ciutat. El volum, preparat per Mireia Campabadal i Agustí Alcoberro, forma part de la sèrie «Autors moderns» de la col·lecció *Els Nostres Clàssics*. S'hi inclouen cinc textos. Dos d'anònims, entre els quals una gens *Succinta memòria i relació breu del siti de Barcelona*, i tres d'autor identificat. El primer d'aquests darrers, la *Relació del siti de Barcelona*, és escrit per un defensor de la ciutat, Manuel Mas i Soldevila. Per contra, el segon, la *Crònica del setge de Barcelona*, és obra del notari Aleix Claramunt, partidari de Felip de Borbó. Pel que fa al tercer, constitueix una mena de dietari del dia a dia dels habitants de la ciutat, i especialment de la comunitat caputxina a la qual pertanyia Manuel Soler, el seu redactor, que el va deixar escrit entre les pàgines del llibre d'òbits de la comunitat.

També dins d'ENC, en aquest cas a la sèrie «Autors medievals», ha aparegut el magnífic *Espill* de Jaume Roig, a cura d'Antònia Carré. Al llarg de més de setze mil tetrasíl·labs, Roig hi narra la biografia fictícia i en clau satírica del seu personatge, i sobretot la visita en somnis que li fa el rei Salomó, amb el qual repassa tots els tòpics misògins medievals; les seves experiències prèvies i les paraules de Salomó justificaran la decisió del protagonista, que a partir d'aleshores decidirà viure ben allunyat del gènere femení. L'edició inclou destacades novetats textuais, com també noves dades sobre la biografia de l'autor.

Ramon Llull ha estat igualment un dels autors publicats durant el 2013. A la Biblioteca Barcino n'ha aparegut la *Vida de mestre Ramon*, a cura d'Anthony Bonner. Llull va dictar aquesta biografia el 1313, tres anys abans de morir, com a targeta de presentació al concili eclesiàstic de Viena del Delfinat. L'edició ofereix la versió catalana de l'obra acarada a l'original llatí, juntament amb les famoses miniatures de

1. Presentació de la nova *Història de la literatura catalana*, Saló de Cent, Ajuntament de Barcelona. D'esquerra a dreta: Jaume Ciurana, Jordi Porta, Xavier Trias, Artur Mas, Carles Duarte i Ferran Mascarell.

2. Els escriptors Francesc Serés i Sebastià Alzamora en la taula rodona «Una literatura d'estat. La literatura medieval catalana en la nova *Història de la literatura catalana*». Setmana del Llibre en Català, Barcelona.

3. Porta de l'antic Palau Reial Menor, un dels punts on passa l'itinerari per la Barcelona de Bernat Metge.

4. Lectura dramatitzada de *Lo somni* de Bernat Metge al Teatre Romea, amb la participació de Joan Pera, Jordi Boixaderas, Toni Sevilla, Jordi Brau i Miquel Pujadó.

5. Jordi Boixaderas, en el paper de Tirèsies, i Jordi Brau, en el d'Orfeu, en la lectura de *Lo somni* que es va fer al pati de l'Institut d'Estudis Catalans.

6. El baríton Joan Pons canta Ramon Llull en la presentació de la col·lecció *Tast de Clàssics a Ciutadella*, Menorca.

7. Foto de grup dels Amics d'Els Clàssics que van assistir a la presentació al Matarranya. A la imatge, convent de Sant Salvador, Horta de Sant Joan.

8. El llibreter Octavi Serret i Carles Duarte en la visita dels Amics d'Els Clàssics a Vall-de-roures.

9. Joan Santanach, coordinador de *Barcino*, intervenint a la taula rodona «Petits editors, grans llibres». Setmana del Llibre en Català, Barcelona.

Karlsruhe elaborades poc temps després a partir del text de la *Vida*.

La Biblioteca *Barcino* i *Tast de Clàssics* comparteixen l'objectiu de fer assequibles els autors catalans més representatius al públic general. A la segona d'aquestes col·leccions enguany hi han aparegut dos escriptors de pes: Joan Roís de Corella i Anselm Turmeda. Del primer, se n'ha publicat, en col·laboració amb l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, una antologia amb el títol *Perills d'amor*. El volum, a cura d'Eduard J. Verger, inclou el conjunt de la seva obra poètica i tres prosas, entre les quals hi ha la coneguda *Tragèdia de Caldesa*. Pel que fa a Turmeda, s'ha publicat la *Disputa de l'ase*, en versió d'Albert Mestres i Marta Marfany. Es tracta d'un divertidíssim diàleg entre el personatge de fra Anselm i un savi Ase, al voltant de la superioritat o no de l'home respecte dels animals. La versió catalana s'ha elaborat a partir d'una edició francesa del segle XVI, únic text que s'ha conservat de l'obra.

Traducció de clàssics

En l'àmbit de les traduccions del català a altres llengües, s'ha d'esmentar *Lo somni* de Bernat Metge, en versió alemanya de Roger Friedlein, en el que ja és el sisè títol de la col·lecció *Katalanische Literatur des Mittelalters*, publicada conjuntament amb Lit Verlag. En anglès ha aparegut *Portraits of Holy Women: Selections from the «Vita Christi»*, d'Isabel de Villena, amb introducció i selecció de Joan Curbet, i versió anotada de Robert D. Hughes; el volum és fruit del projecte impulsat amb Tamesis Books.

Història de la literatura catalana

Entre les novetats de l'any, s'ha de remarcar molt especialment l'aparició del primer volum —dels vuit que està previst que conformin el conjunt del projecte— de la nova *Història de la literatura catalana*. L'obra, coeditada per Enciclopèdia Catalana, l'Ajuntament de Barcelona i Editorial *Barcino*, es duu a terme sota la direcció d'Àlex Broch i hi participa una llarga nòmina d'especialistes.

Aquest volum, *Dels orígens al segle XIV*, escrit amb un estil àgil i directe, és el primer dels tres que es dedicaran a la literatura

medieval, i ha estat dirigit per Lola Badia. Després d'una útil introducció al context històric i cultural, el lector hi trobarà estudis que ofereixen una visió actualitzada, ben atenta a les darreres novetats, sobre les cròniques catalanes, sobre la tradició trobadoresca a Catalunya —lírica i narrativa— i sobre les aportacions de dos personatges tan singulars com foren Ramon Llull i Arnau de Vilanova.

El projecte, que se situa en la tradició de les ja clàssiques històries de la literatura de Jordi Rubió i de Martí de Riquer, aspira a convertir-se en un text de referència, en el qual els lectors trobaran interpretacions convenientment actualitzades de les principals obres de la literatura catalana.

El volum publicat va ser presentat el 23 de maig al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona en un acte multitudinari presidit per Artur Mas i Xavier Trias.

Amics d'Els Clàssics

Més enllà de les publicacions, *Barcino*, sobretot a través dels Amics d'Els Clàssics, ha participat en nombroses activitats per donar a conèixer la literatura catalana antiga. Així, el 8 d'abril, en el marc de la commemoració del sisè centenari de la mort de Bernat Metge, es va fer una lectura dramatitzada de *Lo somni* al Teatre Romea —lectura que es va repetir al pati de l'Institut d'Estudis Catalans el 2 de juliol—. L'editorial, igualment, va cedir materials per a l'exposició *Bernat Metge i els clàssics*, inaugurada el dia de Sant Jordi a l'IEC, i va col·laborar, juntament amb altres institucions, en l'elaboració de l'itinerari «“Siats de natura d'anguila”»: Bernat Metge i Barcelona»; aquesta visita per alguns dels llocs més emblemàtics de la ciutat medieval s'ha repetit en diverses ocasions amb un èxit de públic remarcable. Així mateix, *Barcino* va participar a la Setmana del Llibre en Català de Barcelona.

D'altra banda, s'han dut a terme diverses presentacions de *Tast de Clàssics* arreu del territori: el 15 de juny al Cercle Artístic de Ciutadella, el 27 de juliol a Vall-de-roures (Matarranya), el 20 de setembre a Dénia i el 24 d'octubre al Festival de Poesia de Sant Cugat del Vallès.

1. Mireia Vidal-Conte recitant el poemari 5 cm.

2. Lluís Foix va presentar *La marinada sempre arriba* al museu.

3. L'artista Enric Adserà en la inauguració de l'exposició *Les parets dels meus tallers* a l'Espluga de Francolí.

4. Jordi Carulla-Ruiz, promotor de l'exposició *Joan Ponç i la literatura*.

5. Visita dels membres del Consell Nacional de la Cultura i de les Arts (CoNCA) al Museu.

6. Perico Pastor va exposar les il·lustracions que va fer de la Bíblia.

7. Roger Vilà Padró, autor de la novel·la *Marges*, acompanyat de Jordi Llavina.

8. El festival de poesia RUSC al jardí del Museu.

9. La poeta Mireia Calafell llegint versos a RUSC.

10. Inauguració de l'exposició *La forma del vent. Joies i petites escultures*, d'Antonio Hervás.

11. Exposició commemorativa del centenari del Celler Cooperatiu de l'Espluga, obra de l'arquitecte modernista Pere Domènech i Roura.

12. Ramon Rosich, director del Museu de la Vida Rural, lliura un catàleg del museu a Ismail Haidara, responsable de la Biblioteca Kati de Tombouctou, de visita a Catalunya.

13. Presentació de la novel·la *Licantropia*, de Carles Terés.

14. Exposició *Breathing time*, on van participar artistes visuals tarragonins.

15. Fotograma del poema videogràfic *Viatge a Mel·lífera*, d'Albert Carreras, projectat al festival RUSC.

16. Cartell de la primera edició de RUSC, dissenyat per lamaneira.

17. Portada de la novel·la *Marges*, que transcorre pels paisatges del Priorat.

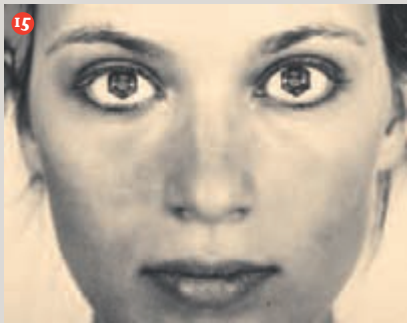
Museu de la Vida Rural

El Museu de la Vida Rural, fidel als objectius per què va ser creat, va redoblar esforços l'any 2013 per potenciar els dos pilars sobre els quals s'assenta: la pedagogia i la cultura. Es va crear un extens programa de tallers pedagògics, centrats en la pagesia, les eines del camp i la saviesa i la cultura populars, que han donat un valor afegit a les visites escolars. En aquesta línia, enguany s'ha iniciat la construcció i l'arranjament d'un jardí terapèutic i un hort ecològic, que està previst inaugurar l'any 2014. Un espai de reflexió —el jardí—, de treball —l'hort—, que permetrà aprofundir en el coneixement sobre el món rural, aquesta vegada in situ.

Com a altaveu i emissor de cultura, la construcció de l'edifici annex, inaugurat l'any passat, ha proporcionat un nou espai expositiu que ha permès ampliar l'oferta cultural del Museu. En aquesta nova sala es van poder veure, entre altres, una mostra sobre Joan Ponç i la seva relació amb la literatura, una exposició commemorativa del centenari del Celler Cooperatiu de l'Espluga de Francolí, una mostra del treball en blanc i negre del fotògraf Enric de Santos, unes joies de l'artista Antonio Hervás i una exposició col·lectiva d'artistes contemporanis del Camp de Tarragona. El mateix espai polivalent va servir per a presentacions de llibres, recitals de poesia, conferències i jornades d'estudi com *De la vinya a la fassina*, que va tractar, durant dos dies, de vinyes, vins i cooperativisme a Catalunya.

La sala Lluís Carulla, la sala gran per a exposicions temporals, va acollir artistes de renom durant el 2013. S'hi van poder veure les aquarel·les que Perico Pastor va fer per a una edició de luxe de la Bíblia, la sorprenent exposició *Les parets dels meus tallers*, de l'artista de Cabra del Camp Enric Adserà, i les poesies de Josep Santesmases il·lustrades per una cinquantena d'artistes.

El Museu va participar a l'Any Espriu amb la programació de tres exposicions entorn de la seva figura: una mostra sobre *Les cançons de la roda del temps*, a partir d'interpretacions fetes per artistes de múltiples disciplines —de la fotografia a l'escultura—, una altra d'alumnes de l'escola d'art Apel·les Fenosa i, finalment, un petit monòlit on es podia escoltar el poeta explicant la seva teoria estètica.

Com ja és habitual, les presentacions de llibres van succeir-se durant el 2013. Novel·les com *El llautista i la captaire*, de Jordi Llavina, *Una dona d'aigua*, de Núria Esponellà, *Licantropia*, de Carles Terés, i *Marges*, de Roger Vilà Padró; memòries com *La marinada sempre arriba*, en les quals Lluís Foix evoca els anys de joventut i formació; reculls d'articles com *Però plou poc*, de Josep Vallverdú —que, cal felicitar-se'n, el 2013 va fer noranta anys—, i llibres de poesia com *5 cm. La cicatriu*, de Mireia Vidal-Conte, i *Alba del vespre*, de Carles Duarte.

Una de les novetats d'enguany va ser l'organització de RUSC, Festival de Poesia de l'Espuga de Francolí, al jardí del Museu. Coordinat per Jordi Carulla-Ruiz, RUSC va donar veu a cinc poetes catalans actuals: Perejaume, Mireia Calafell, Jaume C. Pons Alorda, Rosa Lentini i Jordi Pàmias. Durant l'acte es va projectar el poema videogràfic d'Albert Carreras *Viatge a Mel·lífera* i es va fer

un tast de mel i altres productes que se n'extreuen. La convocatòria, que serà anual, va tenir una bona acollida.

La col·lecció d'etnologia Museu Vida Rural, de l'Editorial Barcino, va créixer amb la inclusió d'un nou llibre, *Marges*, de Roger Vilà Padró. Primera novel·la de l'autor, parteix de les construccions de pedra seca que han esculpit, des de fa segles, la morfologia del Priorat per fer un cant a aquesta comarca i a la seva gent. És voluntat del Museu publicar anualment un volum en aquesta col·lecció.

El Museu, d'altra banda, va col·laborar en l'organització del 1r Festival de Música Antiga de Poblet. Impulsat per Jordi Savall i el Monestir de Poblet, el Festival va durar tres dies i va estar dedicat a la memòria de Montserrat Figueras. La resposta del públic en garanteix una segona edició, per a l'estiu del 2014, que tindrà un dia més de durada.

1. Presentació de la *Nadala Fotografia catalana contemporània* al Cercle Artístic de Sant Lluç, Barcelona.

2. El fotògraf Joan Fontcuberta i el director de la Fundació Lluís Carulla Carles Duarte.

Presentació de la *Nadala 2012* a Sant Lluç

El dia 22 de gener es va presentar la *Nadala 2012*, *Fotografia catalana contemporània*, al Cercle Artístic de Sant Lluç de Barcelona. Van participar a la presentació Carles Duarte, director de la Fundació Lluís Carulla, Lluís Utrilla, president del Cercle Artístic de Sant Lluç, David Balsells, coordinador de la *Nadala*, i el fotògraf Joan Fontcuberta, autor d'un dels articles.

Del 1714 al 2014, a la *Nadala 2014*

La *Nadala 2014*, coordinada per Josep M. Muñoz, farà un recorregut històric des del 1714 fins a l'actualitat amb la voluntat d'oferir una perspectiva àmplia sobre les relacions de Catalunya amb Espanya. Els historiadors Joaquim Albareda, Xavier Arbós, Josep M. Domingo, Borja de Riquer, Andreu Domingo i Joan B. Culla hi parlaran sobre què va significar la derrota del 1714, la participació en el projecte espanyol de la Constitució de Cadis, la Catalunya de la Renaixença, la Mancomunitat, els «altres catalans» i el pas de l'autonomisme al sobiranisme.

Fundació
Lluís Carulla

La dels castells és una tradició que va més enllà de la mera expressió folklòrica. Amb més de dos-cents anys d'història, els castells mantenen el seu vigor i, temporada rere temporada, continuen creixent. Hem analitzat aquest fenomen des de diversos punts de vista: la història (amb una atenció preferent per l'eclosió dels últims vint anys i la projecció internacional), la música que l'acompanya, les referències literàries i artístiques, el ric lèxic que ha creat, les principals fites que ens ha regalat... Ens hi han ajudat alguns dels màxims especialistes en aquest àmbit, persones que, des de fa anys, escriuen i reflexionen sobre els castells: Josep Bargalló, Xavier Brotons, Xavier Capdevila, Joan Cuscó, Pere Ferrando, Efren Garcia, Raquel Sans i Guillermo Soler.

